

A-5091
3. et. Duplum

50 A. TÕUARETUSE TÖÖD EESTIS

*50 YEARS OF BREED IMPROVEMENT
WORK IN ESTONIA*

EESTI HOLLANDI-FRIISIKARJA KASVATAJATE SELTSI AASTARAAMAT

*YEARBOOK
OF THE ESTONIAN FRISIAN CATTLE BREEDERS
ASSOCIATION*

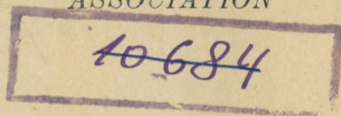
EESTI HOLLANDI-FRIISIKARJA KASVATAJATE SELTSI VÄLJAANNE NR. 13.
TALLINN 1935.

י. י. ז.

50 A.
TÕUARETUSE TÖÖD EESTIS
*50 YEARS OF BREED IMPROVEMENT
WORK IN ESTONIA*

EESTI
HOLLANDI-FRIISIKARJA KASVATAJATE SELTSI
AASTARAAMAT

*YEARBOOK
OF THE ESTONIAN FRISIAN CATTLE BREEDERS
ASSOCIATION*

TOIMETANUD — *EDITED BY*
AGR. N. MASSO

EESTI HOLLANDI-FRIISIKARJA KASVAT. SELTSI SEKRETÄR-ERITEADJA
SECRETARY OF EST. FRISIAN CATTLE BREEDERS ASSOCIATION

2.

M. Minis'e trükk, Narvas. 1935

A-5091

S a a t e k s .

Käesoleval aastal möödus 50 aastat hollandi-friisikarja tõuraamatu avamisest Eestis. Mainitud aja jooksul on katsetamisel ja meie oludesse istutamisel olev Hollandi-Friisi, osalt ka Saksa Ida-Friisi ja Ida-Preisi päritoluga mustvalgekirju piimakari võitnud siin laialdase karjakasvatajate hulkade poolehoidu ja kujunenud kohalikuks veisetõuks, moodustades alaosa üle ilma kõige levinenumast ja hinnatavamast piimaveise tõust.

50 aasta töötulemusena omame arvurikka kindla põlvnemisega, kõrge jõudlusvõimega ja tugeva hää välimikuga veistetõu, kes oma omadusilt paljude teiste maade lahktõugudega on võisllusvõimeline, kodumaal aga tunnustatud toodanguvõimsamaks tõukarjaks. Tulemused võinuks olla aga palju suuremad, poleks varemate aastate töötulemusist enamik hävineanud sõja ja revolutsiooni keerises.

Hinnatavamad on eesti hollandi-friisikarja tõuaretuslikus töös viimased 15 aastat, mil tõuaretustöö juhtimine ja edustamine seisnud Eesti Hollandi-Friisikarja Kasvatajate Seltsi ülesandeis.

Käesolev väljaanne on peamiselt mõeldud tagasivaateks tõuraamatu 50. aastapäeva puhul, samuti aga ülevaate andmiseks eesti hollandi-friisikarja tõuaretuslikust tööst ja olukorrast ning Eesti Hollandi-Friisikarja Kasvatajate Seltsi tegevusest.

Majanduslikest võimalusist piiratuna ei saanud väljaandja mahutada käesolevasse aastaraamatusse kõiki tarvilikke töid ja ülevaateid, sugulavade kirjeldusi jne. Samuti tuli vähendada ruumi kohaselt üksikute tööde ulatust ja aine käsillust.

Eriosade koostamisel olid tegevad peale allakirjutaja õp. agr. T. Pool, agr. J. Lehtman ja agr. E. Keevallik, kuna aruannete ja ülevaadete osas aitasid kaasa kõik Seltsi tööjõud.

Tallinnas, detsembrikuul 1935. a.

Agr N. Masso.

Eesti Hollandi-Friisikarja Kasvatajate
Seltsi sekretär-eriteadja.

SISU — CONTENTS.

	lk.
Saateks	3
50 aastat tõuaretuse tööd Eestis — agr. N. Masso	5
Veisepidamise olud ja olukord 19. sajandil	5
Tõuloomade import	5
Veiste tõuraamatute avamine Eestis	6
Veiste tõuraamatud iseseisvas Eestis	8
50 a. põlvnemisega friisitõu veiseid	9
Eesti Hollandi-Friisikarja Kasvatajate Selts 15 aastane	12
Seltsi asutamine	12
„ tegevuse juhtimine	12
„ liikmed	15
„ töäjõud	16
„ varalised abinõud	17
Eesti hollandi-friisikarja tõuraamat ja tõuraamatupidamine	22
Veiste valik ja märkimine tõuraamatusse	25
Tõuraamatusse märgitud veiste arv ja liigitus	26
Eesti hollandi-friisikarja kontrollandmed	29
„ „ „ tõurajoon	33
„ „ „ tõuraamatu eliit osakond	34
„ „ „ sugulavad	48
„ „ „ sugupullijaamad	54
Mõnda eesti hollandi-friisikarja tõuaretuse tööst — õp. agr. T. Pool	58
Eesti hollandi-friisikarja tõuraamatu pullide suguvõsad ja nende are- tuslik tähtsus — agr. N. Masso	67
Tõuraamatu pullide suguvõsad	69
Pullide pärandusvõime vaatlusi	71
Friisikarja ekspordi võimalustest — J. Lehtman	75
H. Sirkeli Ületee t. friisikarja I järgu sugulava — E. Keevallik	81

50 AASTAT TÕUARETUSE TÖÖD EESTIS. 50 YEARS OF BREED IMPROVEMENT WORK IN ESTONIA.

Agr. N. Masso.

Veisepidamise olud ja olukord 19. sajandil.

Kuni 19. sajandini ja veel 19. saj. esimestel aastakümnetel tunnustati veisepidamist avalikult ainult paratamatu pahena, mis oli möödapääsmatu vaid sõnniku tootmise abinõuna. 1820—1840. aastate vahel toimub Baltimail aset leidnud uute majanduslike tingimuste kaasas ümberhindamine endistes vaadetes. Lääne-Euroopa moodsad õpetused ja ideed leiavad rakendamist ka Eesti põlluviljuses. Enamuses suurpõllupidamistes asendati ekstensiivsed kolmeväljalised külvikorrad viljavaheldussüsteemiga. Aegapidi tungib ratsionaliseerimine edasi ka loomakasvatuse alale. Veisepidamises ilmneb esmakordselt piimakarjapidamise suund ja lehma hakatakse hindama tema toodanguvõime järgi. Üldse annavad tekkivad uued majanduslikud tingimused ja voolud veisepidamisele hoopis laiaulatuslikumad ülesanded ja eesmärgid.

Tootmisalade ümberkorraldamiseks tõukeandjaks olid kindlad majanduslikud põhjused, milledest olulisimaiks võib pidada loomapidamise ja eriti piimasaaduste hinna tõusu Lääne-Euroopas. Seda tööstuskeskkohtade tekkimise ja üldise tarvitamise tõusu mõjul. Teiselt poolt langesid aga seniste peamüügiainete — teravilja ja osalt ka villa — hinnad aurutranspordi tekkimisega meretaguste maade odavate saaduste Euroopa turule ilmumisega. Peale nimetatute oli veel väga oluline üldine rahamajanduse areng ja rahva — eeskätt aadli — kiire elatisstandardi tõus, mis sundis otsima teid suuremate rahaliste sissetulekute ammutamiseks.

Varasemal ajal lehma piimatoodangu järgi üldse ei hinnatud ja normaalseks toodanguks peeti ainult $1\frac{1}{2}$ —2 leesikat (12—16 kg) võid lehmast suve kohta*), kuna aastatoodangu mõistegi puudus ja lehmad talveperioodil nõrga söötmise tagajärjel olid kinni. Olemasolev veisematerjal oli olude sunnil väiksekäsvuline ja vähenõudlik, kuid ka väikese lüpsiga ja madala toodanguvõimega — arendamata kohalik maakari.

Arenev piimamajandus seadis aga toodangute alal hoopis suuremad nõudmised ja peagi jõuti veendumisele, et tasuva piimakarjapidamise eelduseks on toodanguvõimne kari. Kuigi algul katsetati ka olemasoleva karja parandamisega, ei saadud kiirelt tulemusi ja asuti välismaade kõrge jõudlusvõimetega loomade importimisele — puhtalt pidamiseks kui ka kohaliku karja parandamiseks.

Tõuloomade import.

Üksikuid kultuurtõugu karju esines Eestis juba 17. ja 18. sajandil. Massilisem tõuloomade import aga algas 1840. a. peale ja võttis eriti hoogu 1850.—1875. aastate vahel. Kahjuks puudus aga sel ajal veel kindel arusaamine tõust ja tõukarjast ning tõuloomade sissetoomine toimus korraldamatult

*) E. P a b s t. Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands IV H. 2. 1889., lk. 129.

ja plaanitud. Toodi sisse peaaegu kõiki Euroopas esinevaid tuntumaid veiste-
tõuge, arvestamata kohalikke looduslikke kui ka majanduslikke tingimusi ja
karjapidamise tegelikku olukorda. Parematest pidamis- ja söötmistingimus-
test imporditud loomad sagedasti juba lühikese aja jooksul degenererusid,
langetasid toodangu ja haigestusid. Selletõttu olid algul pettumused ühe kui
teise tõu suhtes sagedased ja sagedasti mindi ühe tõu kasvatamiselt üle teise
tõu kasvatamisele, mille mõjul hävines meie maa endine kohalik veisekari
peaaegu lõplikult, segunesid aga ka kultuurtõud omavahelisel ristlusel.

Üldises karjapidamise anarhhias võidule pääsenud tõud selguvad 19.
saj. kolmandal ja neljandal veerandil: Lõuna-Eesti läheb 1862. a. angleri tõu
(punasekarja) ja Põhja-Eesti 1880. a. peale hollandi-friisi tõugu veiste kasva-
tamisele ja aretamisele. Peale Põhja-Eesti võtab friisikari oma alla veel
linnade ümbruse ja viljarikkamad maa-alad Lõuna- ja Kesk-Eestist.

Veiste tõuraamatute avamine Eestis.

Meie majanduslikes ja looduslikes tingimuses sobivate ja meil pare-
mini kohanevate veisetõugude selgumisega käsikäes võtab ka karja tõuare-
tustöö kindlama ilme. Kuna tõuparanduse kaasas edenevad ühtlasi ka karja-
söötmise ja -pidamise tingimused karjasööda pindalade laienemise, lautade
korraldamise ja hoolde tõusu kaudu, siis on tõuaretuse tööl nähtavaid tule-
musi ja tõukari omab suurmaapidajate hulgas üldise poolehoiu. Mõisadest
livesid kultuurtõugu loomad ka edasi taludesse.

Teadlikumad karjapidajad jõudsid aga peagi veendumusele, et looma-
pidamine üldse ja tõuaretustöö eriti vajab kindlat süsteemi ja teadlikku juhti-
mist ühest keskkohast. Juba 1857. a. tekkis selleaegseis suurkarjapidajais
mõte kutsuda ellu karjakasvatavate ühing, mille kaudu ühisel jõul asjatundja
ametisse palkamisega saaks karja söötmise, pidamise ja tõuaretuse küsimusi
selgitada ja juhtida. Jõuti veendumusele, et sobiv tõug üksinda ei ole küllal-
dane, tarvis on tõukarjale soetada vastavaid pidamise ja söötmise tingimusi
ja tõu enese hulgas teha asjatundlikku valikut. Kavatus teostatigi (1858. a.
Tartus), kuid mõneaastase katsetamise järgi hää algatus hääbus. Karja-
pidajais puudus üksmeel ja ühine arusaamine. Ka asjatundlikest ja autori-
teetseist nõuandjaist oli puudus.

1884. a. võeti omaaegse õpetlase, ja autoriteedi akadeemik dr. A. Mid-
dendorfi poolt küsimus uuesti päevakorda ja 1885. a. 11. aprillil pandi alus
Balti Karjakasvatavate Ühingule (Tartus, Liivimaa Keiserliku üldkasuliku
ökonomilise sotsieteedi juures). Uus ühing võttis omaks otseseks ülesandeks
eeskätt üksikute karjade ja tõugude võimiste ja Baltimaa majanduslikesse ja
looduslikesse oludesse sobivuse selgitamise¹⁾. Ühingu otsustati esimese sam-
muna ka veiste tõuraamatu avamise küsimus ning juba esimesel tegevusaastal
(1885.) asutakse kultuurtõugu veiste—pullide ja lehmade—tõuraamatusse märki-
mist. Tõuraamat²⁾, nimetatud „Balti tõuraamatuks“ oli ühine kõigi esinevate
veisetõugude tarvis.

Esimene veiste tõuraamatusse märkimine Baltimail ja ühtlasi kogu
endisel suurel Venemaal toimus 12. septembril 1885. a. Saku mõisas Harju-

1) Prof. P. Stegmann. Landwirtschaftliche Jahrbücher, Berlin 1922. B, LVII H. 3 lk. 410.

2) Baltisches Stammbuch edlen Rindviehs, Tartu 1885. — 1901.

maal, kus oli üks selle aja parimaid friisikarju. Märgiti 1 friisitõugu pull (Mars B. St. 1.) ja 13 lehma. Neist olid pull ja 10 lehma imporditud Ida-Friisimaalt ja 3 lehma imporditud veiste järglased ¹⁾.

Seega olid friisid esimeseks tõuraamatu karjaks Eestis ja tänavu võime pühitseda friisikarja (ja ka üldist!) tõuraamatu 50. a. juubelit Eestis.

Peale Saku märgiti esimesel aastal friisitõugu veiseid praeguse Eesti piires tõuraamatusse veel Kaagjärve mõisas Valgamaal. Hiljem alustati ka teiste tõugude märkimist veiste tõuraamatusse.

Tõuraamatu esimene vihik ilmus 1886. a. ja sellesse oli kantud andmeid 54 friisi, 16 äärsire ja 105 angleri loomast ¹⁾. Teistest tõugudest tuli kolmandas vihus juure veel allgäu ja viiendas breitenburi tõugu loomad. 1897. aastaks oli kõigist tõuraamatusse märgitud veistest 94,3% friisi ja angleri tõugu ja ainult 5,7% moodustasid kõik teised tõud kokku. Selletõttu ka alates 1897. a. lõpetati teiste tõugude märkimine ja tõuraamatule jäi edasi kaks osakonda: hollandi-friisi päritoluga mustvalgekirju ja angleri või Taani piimaveisega parandatud punanekari ²⁾.

1894. a. peale Fromhold Sievers'i ³⁾ BKÜ loomakasvatuse instruktoriga ametisse astumisega omandab tõuaretustöö üldiselt sihikindlama ilme ja suurema intensiivsuse. Tõuraamatusse märkimise kohta pannakse maksma kindlad juhtnöörid (1897.)⁴⁾, märkides ka puudused, mis mittemärkimist põhjustavad. Sieversi juhtimisel kaldub aga tõuaretuse ametlik siht õrnema konstitutsiooniga ja suurema relatiivtoodanguga veiste valiku ja eriti originaal angleri eelistamise sihis. Kuna sellega ühes nõrgenes loomade oludele vastupanuvõime ja suurenes haiguste vastuvõtlikkus, siis suurema ja tugevama tüübi pooldajad suundusid opositsiooni jäädes veel enam hollandi-friisikarja kasvatamise sihis ja 1895. a. eraldusid BKÜ-st Põhja-Eesti friisikarja kasvatajad, koondudes Eestimaa põllumajanduse ühingu juure, asutades eraldi friisikarja tõuraamatu⁵⁾. Mõni aasta hiljem (1901. a.) eraldusid Balti Karjakasvatajate Ühingu ka Liivimaa friisikarja kasvatajad asutades omaette tõuraamatu⁶⁾. Varsti selle järgi (1902. a.) korraldati BKÜ ümber Balti Anglerite Kasvatajate Ühinguks oma tõuraamatuga⁷⁾. Seega lagunes lõpulikult kõigi tõugude ühiseks arendamiseks loodud keskus. Tõuaretuse töö, mida teostati küll peamiselt ainult suurkarjapidajate juures, kestis aga erikoondistes pidevalt edasi.

Tähtsamatest tõuaretustöö juhtidest võib nimetada enneilmasõjaegsel perioodil eriti agr. P. Stegmanni — pärastist Riia ja Jena ülikoolide loomakasvatuse professorit — kes töötas Liivimaal loomakasvatuse inspektorina punasekarja juures ja O. Hoffmanni, kes E. Middendorffi järgi 1898.—1901. a. töötas loomakasvatuse inspektorina Eestimaa põllumeeste Seltsi juures 1901. a. aga kuni maailmasõjani Liivimaa Friisikarja Kasvatajate Seltsi tõu-

1) Baltisches Stammbuch edlen Rindviehs, 1885., Tartu 1886., lk. V.

2) Baltisches Stammbuch edlen Rindviehs, 1897., Tartu 1898.

3) Ametis 1894. — 1900.

4) B. St. 13. 1897., Tartus 1898., lk. III. Täpsem tõuraamatu komitee kodukord ja tõuraamatu määrused ilmusid 1901. a. B. St 16. 1900., Tartus 1901.

5) Stammbuch der Estländischen Ostfriesen- und Holländerzucht 1895.—1915.

6) Stammbuch der Livländischen Holländer-Friesenzucht 1901.—1914.

7) Stammbuch des Baltischen Anglerviehs 1902.—1914., Tartus.

aretuslikku tööd edukalt juhtis. O. Hoffmanni järgi oli Eestimaal 1901. — 1909. a. karjakasvatuse eriteadlase koht auametiks, kus isikud üksteise järgi kiiresti vaheldusid. 1909. a. valiti sellele kohale alalise ametnikuna rootslane E. Ell. Viimase teeneks on tõuraamatusse võetavate loomade juures toodangu miinimumi (pullidel ema toodang!) nõude maksuma panek.

Lühikest aega enne maailmasõda (1914. a.) asutati suurpõllumeeste ettevõtete kõrval eritõuraamat talukarjade tõuaretuse otstarbel. Korraldajaiks ja hiljem ka tõuraamatu väljaandjajaks olid P.-Liivimaa Põllutöö Keskseks ja Eestimaa Põllumeeste Keskseks. Tõuraamatu ametlikuks nimeks anti „Eesti põllumehe veiste tõuraamat“, ja selles avati osakonnad eraldi maa- ja punasekarjale¹⁾. Tõuaretustöö tegelikuks juhiks oli agr. J. Mägi, praegune Tartu Ülikooli loomakasvatuse professor. Tõuraamatusse valiku pearõhk pandi toodangule. 1917. a. lõpuks oli sellesse tõuraamatusse märgitud 1586 punast ja 196 maakarja veist.

Kogusummas oli ilmunud tõuraamatute järgi kuni maailmasõjani ja osalt veel sõja kestvusel märgitud kõigisse nimetatud tõuraamatusse praeguselt Eesti maaalalt üle 20.000 friisi, u. 9500 angleri, 106 maakarja, 55 äärsire ja 49 breitenburi tõugu veist. Maailmasõja kestvusel ja sellele järgnevatel rahututel aastatel endised tõuraamatuid korraldavad organisatsioonid katkestasid tegevuse, hävines ka suur osa karju. Eesti iseseisvuse saabudes alustati riismetel uut loovat tööd.

Veiste tõuraamatud iseseisvas Eestis.

Eesti iseseisvusega algab elav organiseerimine ka tõuaretusliku töö jätkamiseks. Algatuse võtavad oma kätte karjapidajad ise, asutades vastavate veistetõugude arendamiseks tõuseltsid ülemaalse tegevuspiirkonnaga. Nii tekkisid ellu E. Punasekarja Tõuselts 1919. a., E. Hollandi-Friisikarja Kasvatajate Selts 1920. a. ja E. Maakarja Kasvatajate Selts 1920. a. Iga tõuselts avas tõuaretuse esimese abinõuna ka vastava tõu tõuraamatu: Eesti Anglikarja Tõuraamat, Eesti Hollandi-Friisitõugu veiste Tõuraamat ja Eesti Maakarja Eeltõuraamat, milledest esimesed väljaanded ilmusid trükis 1926. ja 1927. a. Maakarja eeltõuraamat nimetati juba järgmise tõuraamatu andes tõuraamatuks ja E. anglikarja tõuraamat nimetati 1929. a. ümber E. Punasekarja tõuraamatuks.

Tõuraamatute kaudu teostatakse tõukarja hulgas püsivalt valikut paremate loomade tõu hulka märkimise ja nende üle teadete kogumise kaudu. Sellega kõrvaldatakse tõu hulgast jõudlusvõimeilt ja kehaehituselt nõrgemaid loomi ja kasustatakse tõu positiivsete omaduste alalhoidmiseks ja arendamiseks ainult paremaid — tõuaretuse sihile vastavate omadustega suguloomi. Tõuraamatu andmestik näitab üksikute karjade ja üksikute veiste paremusi ning puudusi ja loob võimalusi kasulikkude omadustega loomade leidmiseks ja kasustamiseks, samuti aga nõrgemate karjade ja sugukondade parandamiseks.

Pearõhk Eesti veiste tõuraamatuis on pandud kõrge jõudlusvõimega karja aretamisele. Selleks on tõuraamatu määrustes muude nõuete kõrvalt antud ka toodangu alammäärad ja tõu valikut teostatakse ainult ametliku kontrolli all olevates karjades. Pääle hää piimaanni ja rahuldava piimaras-

¹⁾ Eesti Põllumehe veiste tõuraamat I 1914.—1917., Tartus 1918.

vasuse nõutakse tõuraamatu lehmalt ka tugevat kehaehitust, tõule omast tüüpi ja hääd välimikku. Eelistatakse kõrgema toodanguvõimega ning päri-
vuskindlaid sugukondi ja vereliine.

Püsiv valik teatud omaduste alusel on viinud tõukarja nende omaduste
suhtes päri- vuskindlaks ja tõutakarjast paremaks ning eelistatumaks. Päri-
vuskindlus loob ka aluse karja parandamiseks soovitud suunas. Kui näiteks
mõne karja juures on madal piimarasva %, siis viimase tõstmiseks järglasis
on vajaline soetada karjapull kõrge rasvaprotsendiga karjast või sugukon-
nast jne.

Kokku on Eesti veiste tõuraamatuisse märgitud 1918. — 1934. aastate
17992 (1012 pulli ja 16980 lehma) friisi, 20166 (1370 pulli ja 18796 lehma
punasekarja ja 4831 (861 pulli ja 3978 lehma) maakarja veist, kokku 42989
veist. Pääle nende on tõuraamatu asutamise otstarbel registreeritud E. Ayr-
shirekarja Kasvatajate Seltsi poolt 1926. — 1928 aastatel mõni sada äärsire
veist.

50 a. põlvenemisega friisitõu veiseid — esimeste tõuraamtusse võetud veiste elusolevaid järglasi.

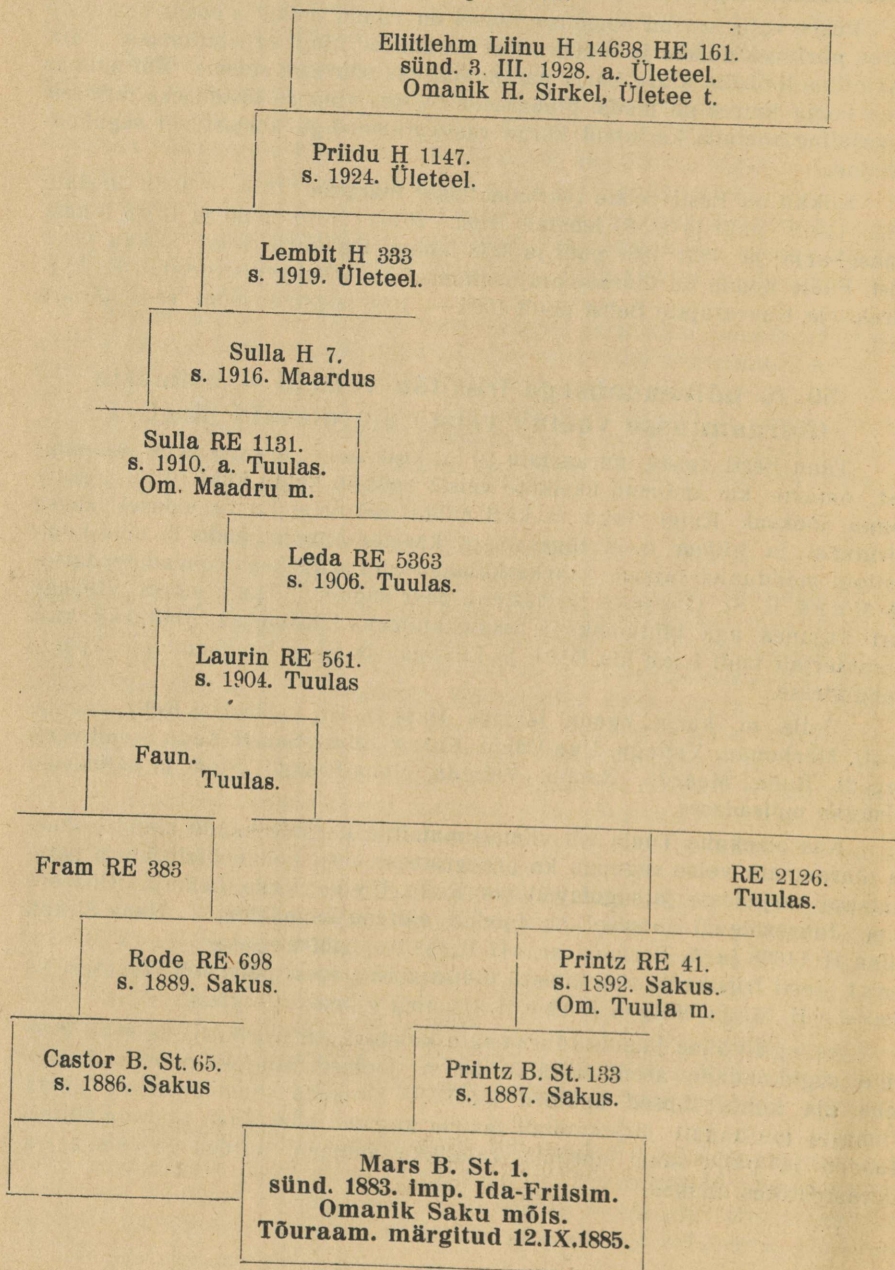
Tänu Eesti veiste tõuraamatu 50 a. kestvusele, arvates selle asutami-
sest, omame ka andmeid üksikute veiste eellaste kohta kuni 10 ja 11 põlv-
konna jooksul. Kuigi Saku m. kari nähtavasti omaniku vaheldusel langes
esirinnast ja hiljem isegi tõuraamatu karjade hulgast, andis ta oma kuul-
sustipul möödunud sajandi kaheksakümnendatel ja üheksakümnendatel aastat-
tel Mars B. St. 1. otseste järglastena paar sugupulli Tuula mõisa. Viimane
kari kujunes aga tuntumaks ja tunnustatumaks friisikarjaks Baltimail, kust
tõumaterjali viidi laiali üle Eesti- ja Liivimaa ja isegi kaugematesse kuber-
mangudesse.

Tuula m. karja kaudu levines Mars B. St. 1. järglasi Keila, Jägala,
Kasti, Märjamaa, Valingu, Uue-Võidu, Kurna, Suure-Sausti, Kapu, Annikvere,
Lagedi, Ruila, Maardu, Rannu, Valguta, Vana-Prangli, Sindi ja paljudesse
teistesse mõisadesse.

Kas otsekohe Tuula või viimati mainitud karjade kaudu ulatub esime-
se tõuraamatu veise sugupuu ka praegustesse eesti hollandi-friisikarja pare-
matesse karjadesse ja sugulavadesse: Ruila, Ületee, Viisu, Lehmja, Riisipere
j. m. Juuresoleval joonisel on toodud näitena kahe lehma — Hans Sirkeli
Liinu H 14638 ja A. Bremeni nr. 147 H 15270 — põlvenemine Mars B. St.
1-est. Eesti friisikarja tõuraamatu tähtsamaist pullest põlveneb viimasest ka
Barde H 157 ja ellitpull Bube H 673 ning viimaste järglasi.

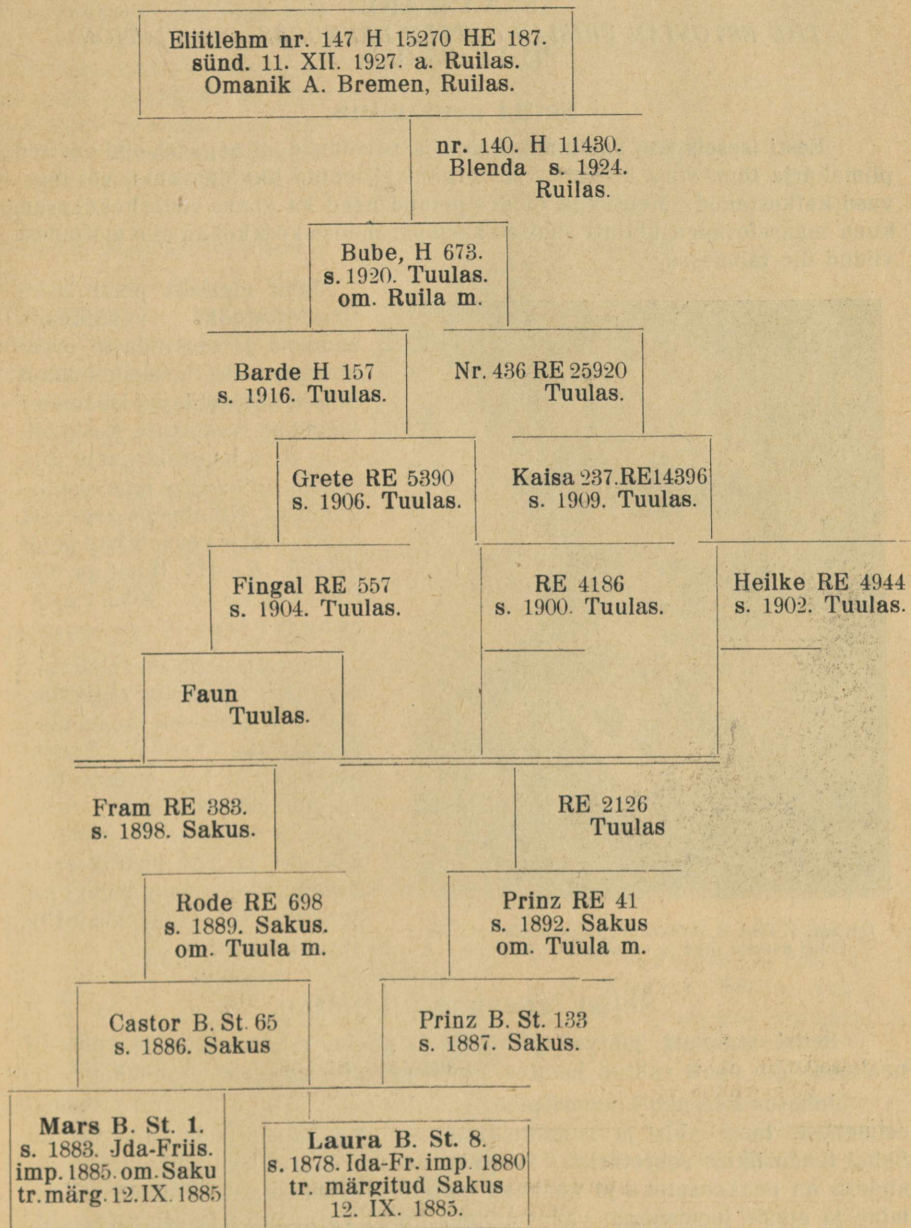
Sellega võime jälgida tõuraamatu kaudu Eesti friisikarja ja selle üksi-
kute sugukondade arenemiskäiku 50. a. jooksul. Kahjuks puuduvad kogu
selle aja kohta täpsed andmed üksikute loomade jõudlusvõimete kohta
Viimaste üle hakati järjekindlalt teateid koguma alles Eesti tõuraamatutes.
Möödud ja palju muid uurijale vajalikke andmeid on aga ka vanemates
tõuraamatutes olemas.

Tab. 1. Ellitlehma „Liinu HE 161“ põlvenemine esimesest tõuraama-
 tusse märgitud veisest.
*Descent of the Élite Cow „Liinu HE 161“ from the First Cow Registered
 in Pedigreebook.*

Tab. 2. Eliitlehma HE 187 põlvnemine esimesist tõuraamatusse märgitud veiseist.

Descent of the Élite Cow HE 187 from the First Cow Registered in Pedigreebook.

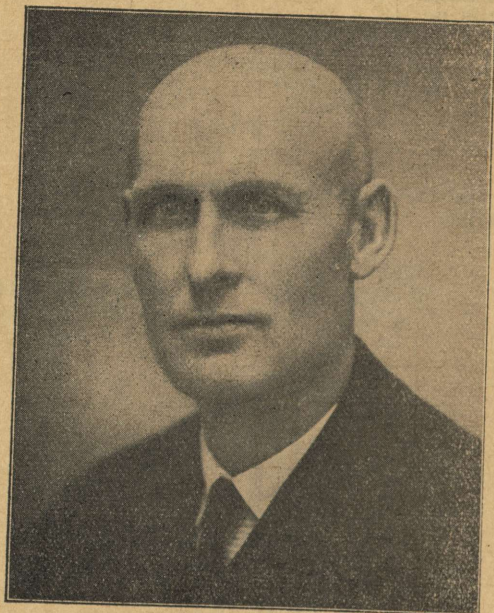

EESTI HOLLANDI-FRIISIKARJA KASVATAJATE SELTS 15 AASTANE.

THE ESTONIAN FRISIAN CATTLE BREEDERS ASSOCIATION
15 YEARS OLD.

Seltsi asutamine.

Eesti iseseisvuse saabumisel sõja ja revolutsiooni aegadel olid endised piimakarja tõuaretust korraldavad organisatsioonid likvideerunud või tegevuse katkestanud. Muutunud oludes polnud need ka enam otstarbekohased, kuna maareformiga ühtlasi senised karjaparanduse keskkohad olid mõisadest viidud üle taludesse.

Õp. agr. T. Pool, E. Hollandi-Friisikarja Kasvatajate Seltsi asutaja liige ja esimees 1920. a. peale.

Juba algusest peale asuti tõuaretustööks vajalikkude asutuste ja korralduste organiseerimisele seltskondlikul alusel. Karjapidajad ise tundes tarvidust vastavate keskkohade järgi asutasid karja tõu-seltsid ülemaalse tegevuspiirkonnaga. Nii alustas tegevust ka friisikarja kasvatajate poolt loodud Eesti Hollandi-Friisikarja Kasvatajate Selts¹⁾.

Tõuseltsi esimeseks ülesandeks oli tõuloomade registreerimine ja tõuvaliku teostamine tõuraamatu kauču. Sellele lisandus üldine selgitustöö, karjamajanduslike teadmiste ja oskuste levitamine, näituste ja võistluste korraldamine, tõuloomade müügi vahetalitus, tõualaline teaduslik uurimisöö jne.

Seltsi tegevuse juhtimine.

Seltsi tegevust juhivad põhikirja ja peakoosolekute otsuste kohaselt peakoosoleku poolt valitud juhatus, nimetatud eestseisuseks, ja nõukogu.

Juhatus koosneb kolmest peakoosoleku poolt valitud liikmest — Seltsi esimehest, tema abist ja laekahoidjast — ning juhatusenda poolt valitud Seltsi teaduslikust sekretärist — veisekasvatuse eriteadjast. Juhatus ülesandeks on peakoosoleku ja nõukogu otsuste teostamine, töäjõudude palkamine ja nende teenistusest vabastamine, Seltsi varanduste ja asutuste valit-

¹⁾ Registreeritud Tallinna-Haapsalu Rehkukogu poolt 9. aprillil 1920. a. nr. 124. all.

semine ning juhtimine, rahaline asjaajamine peakoosoleku poolt kinnitatud eelarve piirides, jooksvate asjade ajamine ja kirjavahetuse juhtimine.

Nõukogu koosneb seitsmest peakoosoleku poolt valitud nõukogu liikmest ning Seltsi esimehest ja sekretärist. Nõukogu ülesandeks on juhatuse tegevuse suunamine, uute liikmete vastuvõtmine ja muude tähtsamate küsimuste otsustamine.

Seltsi tegevust revideerib peakoosoleku poolt valitud kolmeliikmeline revisjonikomisjon. Peale selle allub Seltsi tegevus Põllutööministeerumi ja Põllutöökoja järelvalvele.

Peale nimetatud organite töötavad Seltsi juures veel ajutisema iseloomuga erikomisjonid eriliste ülesannete täitmiseks. Viimaseid moodustatakse peakoosoleku või nõukogu otsuse põhjal Seltsi liikmest, ametnikest või väljaspoolt kutsutud asjatundjaid.

R. Kuris, abiesimees.

Eestseisuse liikmeina on Seltsi juhtimisest osa võtnud: J. Zimmerman 1920. — 1924. a., A. Kalm 1920. — 1925. a. ja 1926. — 1929. a., E. Laur 1920. — 1923. a., T. Pool 1920. — 1935. a., A. Saar 1923. — 1926. a., A. Zion 1924. — 1934. a., G. Põhjakas 1925.—1927. a., P. Scheel 1928.—1931. a., R. Kuris 1929. — 1935. a., V. Vessart 1931. — 1935. a. ja N. Masso 1935. a. Neist on Seltsi praegune esimees õp. agr. T. Pool olnud Seltsi esimeheks kogu aja, selle algusest peale senini. Seega peab T. Pool ühes Seltsi juubeliga 15. a. ameti tähtpäeva.

V. Vessart, eestseisuse liige.

Praegu kuuluvad eestseisuse koosseisu: T. Pool (esimees), R. Kuris (abiesimees), V. Vessart (kassapidaja) ja N. Masso (sekretär).

Nõukogusse on kuulunud: A. Turvas 1920. a., T. Pool 1920.—1935. a., A. Hio 1920. a., M. Rubel 1920. a., K. Rantanen 1920. — 1922. a., J. Ormisson 1920.—1932. a., K. Rondik 1920.—1934. a., A. Ermas 1920. —

a)

a) Seltsi peakoosolek Tallinna Põllumeeste Seltsi näituse aias 7. juulil 1935. a. Kõneleb mag. agr. A. Kivimäe silosööda valmistamisest.

b) Sugulavadele antavad auhin- nad.

(c)

b)

c) Põllutöoministeeriumi loomakasvatuse nõunik mag. agr. A. Muuga annab üle I järgu sugulava omanikule E. Harpe'le väärtusliku rändauhinna jääda- vaks omanduseks.

d) E. H.-Friisikarja Kasvatajate Seltsi nõukogu ja juhatuse istu- vad vasakult: E. Harpe, H. Sirkel, T. Pool, E. Veber; seisavad: R. Kuris, P. Scheel, J. Dehn ja N. Masso. Pildil puuduvad: V. Vessart, E. Soobik ja J. Rumberg

d)

Foto
N. Masso.

1923. a., Laasi 1920. — 1921. a., J. Larka 1920. — 1925. a., J. Velstein 1920.—1924. a., J. Lehtman 1921.—1924. a., A. Taliga (Gerberson) 1922.—1933. a., K. Jilimar 1923. — 1926. a., J. Zimmerman 1920. — 1927. a., A. Zion 1924. — 1934. a., V. Saltsberg 1925. — 1931. a., A. Kalm 1925. — 1926. a., E. Harpe 1926. — 1935. a., H. Kuik 1926. — 1932. a., E. Veber 1927.—1935. a., P. Scheel 1931. — 1935. a., G. Põhjakas 1924. — 1925. a.,

K. Tonkman 1932.—1935. a., J. Dehn 1932.—1935. a., H. Sirkel 1933.—1935. a., J. Rumberg 1934 — 1935. a., N. Masso 1935. a. ja E. Soobik 1935. a.; kokku 28 isikut.

Nõukogu praegusesse koosseisu kuuluvad: E. Harpe, J. Dehn, E. Soobik, P. Scheel, J. Rumberg, H. Sirkel, E. Veber, T. Pool (esimees) ja N. Masso (sekretär).

Revisjoni komisjoni on kuulunud: J. Kalso 1920. — 1922. a., A. Hiio 1920.—1926. a., M. Kallas 1920.—1922. a., V. Nurkse 1922.—1926. a., V. Rossin 1922.—1924. a., A. Dehn 1924.—1935. a., P. Scheel 1926.—1928 a., R. Kuris 1926.—1929. a., G. Põhjakas 1928.—1930. a, H. Sirkel 1929.—1933 a., A. Kotsar 1933.—1935. a. A. Turvas 1930.—1935. a. ja L. Puusep 1935. a.

Praegune revisjoni komisjoni koosseis on: A. Dehn, A. Turvas ja L. Puusep.

Aasta jooksul on harilikult peetud 1 kutsutud üldkoosolek, 6—10 eestseisuse, 1 nõukogu ja 1 revisjoni komisjoni koosolek. Peale selle erikoosolekuid tarviduse järgi.

Seltsi liikmed.

Seltsi liikmeskonda kuuluvad üksikliikmed ja ka ühingud või asutused, kes tegelikult friisikarja kasvatavad ja peavad ning kes on huvitatud selle karja tõuaretuslikust tööst. Peale täisõiguslike tegevliikete on põhikirjas ette nähtud veel piiratud liikmeõigustega toetajad liikmed. Viimaseid siiski tegelikult ei esine.

Juba Seltsi esimestel tegevusaastatel, tänu Põllutöoministeeriumi poolt loodud majandusliikudele võimalustele, arenes Seltsi tegevus väga laialdaseks. 1922. a. tõusis liikmete arv juba 579-le ja järgnevatel aastatel suurenes see uute juuretulistega alata. 1929. a. tõuseb liikmete arv juba üle 1000 ja jõuab haripunktile 1159 liikmega 1934. a. Neist kuulus: Virumaale 245, Järvamaale 168, Harjumaale 349, Läänemaale 101, Pärnumaale 102, Viljandi- maale 89, Tartumaale 46, Valgamaale 44 ja Võrumaale 15. Antud hulgast oli eluaegseid liikmeid 189. Eluaegsete liikmete arv on suurenenud peamiselt viimastel aastatel. Nii oli eluaegseid liikmeid: 1925—3, 1926—4, 1927—8, 1928—60, 1929—81, 1930—103, 1931—119, 1932—133, 1933—150, 1934—164 ja 1935. a. algul — 189.

1935. a. võeti peakoosoleku poolt vastu uusi liikmeid veel 44. Seega tõusis koguarv 1203-le. Antud liikmete kogus polnud aga kaugeltki kõik tõelised tõukarja kasvatajad ja aretajad. Paljud neist olid astunud Seltsi liikmeiks Vabariigi algusaastail toimunud maareformi puhul ainult liikme soodustuste saamise eesmärgil. Hiljem nad loobusid karja aretustööst, astusid välja või jäid eemale ametliku kontrolli alt ja kaotasid Seltsiga kontakti. Paljude vähemate ja algajate, eriti kaugematesse ja teiste tõugude puhaspirkondadesse jäänud karjapidajatega oli Selts oma koondatud koosseisude juures sunnitud ka ise läbikäimise katkestama. Selletõttu suur osa liikmeskonnast oli jäänud Seltsi tegevusest kõrvale ega maksnud ka liikmemaksu. Peale selle mõnedki endised karjapidajad- liikmed olid oma majapidamised vahepeal likvideerinud, surnud jne. 1935. a. 7 juuni peakoosolek andis eestseisusele volituse kustutada liikmete nimekirjast maha kõik need liikmed, kellel

pikemat aega liikmemaksud tasumata, samuti likvideerunud ja surnud või teisiti eemaldunud endised liikmed. Selle alusel kustutati eestseisuse otsusega 24.IX 35. liikmete nimekirjast 651 liiget. Seega jäi k. a. 1. oktoobriks liikmete nimekirja 552 liiget. Nende hulgas 194 eluaegset liiget.

Seltsi töäjõud.

Seltsi põhikirjas, kodukordades jne. ettenähtud ülesannete teostamiseks töötavad Seltsi juures palgaliste töäjõududena teadusliku ettevalmistusega sekretär-eriteadja, eriharidusega konsulendid ning võimaluste järgi ka kantslei ametnikke. Sekretär-eriteadja juhib Seltsi tööd ja asjaajamist peakoosolekute ning juhatuse ja nõukogu otsuste kohaselt, teostab teaduslikku uurimistööd hollandi-friisikarja juures, hindab võistluskarju ja veiseid, korraldab suguloomade valikut, täidab esinduslikke ülesandeid, teostab nõuannet karjapi-

Seltsi ametnikud 1935. a.

Istuvad vasakult: konsulent J. Koplimets, sekretär-eriteadja agr. N. Masso, konsulent A. Rosenthal; seisavad: konsulendid E. Arro ja agr. E. Keevalik.

dajaile jne. Eriharidusega veisekasvatuse ja tõuaretuse konsulendid teostavad veiste tõuraamatusse märkimist, korraldavad võistlusi ja näitusi, esinevad loengutega kursustel ja kõnekoosolekutel, annavad karjapidajaile karjamajanduse alal nõu ja juhatust, peavad friisikarja tõu- ja karjaraamatuid jne. Konsulendid töötavad eripiirkondades, milleks kogu maa on jaotatud neljaks tööpiirkonnaks.

Praegune Seltsi töäjõudude asetus on järgmine:

1. Agr. Nikolai Masso — sekretär-eriteadja. Ametis 1. jaanuarist 1935. a. arvates. Alaline asukoht Tallinnas Seltsi büroo juures.
2. Agr. Edgar Keevalik — konsulent. Ametis 1. märtsist 1935. a. arvates. Tegevuspiirkonnaks enamik Harjumaast ja Lääne- ning Saaremaa. Alaline asukoht Tallinnas.

3. **Juhan Koplímets** (Koppelman) — konsulent. Ametis Seltsi algusest 19. II. 1920. a. peale. Tegevuspiirkonnaks Loode-Harjumaa; peale selle täidab Seltsi tõuraamatupidaja ja asjaajaja ülesandeid. Alaline asukoht Tallinnas, Seltsi büroos.

4. **August Rosenthal** — konsulent. Ametis 1. veebr. 1927. a. arvates. Tegevuspiirkonnaks enamik Järva- ja Viljandimaast ning Pärnumaa. Alaline asukoht Paides Järva Aj. Maavalitsuse juures.

5. **Erih Johann Arro** — konsulendi k.t. Ametis 1. märtsist 1935. a. arvates. Tegevuspiirkonnaks Virumaa, Kirde-Järvamaa, Tartu, Valga, Võru ja Petserimaa. Alaline asukoht Rakveres, Viru Ajutise Maavalitsuse juures.

Möödunud 15. a. jooksul on eritööjõududena tõuselsi juures töötanud veel: **Johannes Zimmerman** sekretärina 1920—1924. a., **Albert Zion** instruktorina 1923. a. ja sekretärina 1. V 24. — 31 XII 1934. a., **Kaarel Tooming** instruktorina 15. V 30.—1. IV 1 35. a., **Leopold Puusep** instruktorina 1. VII 26. — 1. IV 1935. a., **August Kangro** — instruktorina 1920. — 15. V 1930. a., **August Ilves** — instruktorina 14. III 1924. a. — 1. III. 1932. a. Lühemat aega on Seltsi juures töötanud veel **August Ollino**, **Jüri Ormisson**, **J. Talts**, prl. **Käärik**, **A. Alter**, **Piilmann**, **Israel ja Okesson**.

Seltsi varalised abinõud.

Ideelisel alusel töötava seltskondliku organisatsioonina on Seltsi tuluallikad väga piiratud. Kuna Seltsi kaudu on püütud taotleda peamiselt ühiskondlik-agronoomilisi sihte, siis on ka Selts rakendatud karjapidajate laiemal hulgal teenistusesse, viies taotletavad ja loodavad majanduslikud hüved suurema hulga karjakasvatajate valdusesse—üldise karjamajandusliku kultuuri tõstmiseks ja kogu maa põllumajanduse eduks. Sellejuures puuduvad võimalused loodavate väärtuste arvestamiseks ja maksustamiseks.

Seltsi nõuandeline tegevus on kõigile—ka mitteliikmetele — maksuta. Liikmemaksud ei tohi olla koormavad. Praegunegi liikmemaks — 1 kroon aastas ja 10.—kr. eluaegne — tekitab mõnelegi raskusi. Ka tehnilisteks toiminguteks, nagu veiste tõuraamatusse märkimine j. m. — võetavad erimaksud ei või tõusta üle väikekarjapidaja kandejõu. Pealegi pole tõuaretuse töö alal ettevõtetud sammud otseselt tasutavad. Tõuaretusliku töö alal tehtud kulud tasuvad end peamiselt kaudselt, rea aastate järgi.

Seega on antud töökorralduse juures Seltsi tegevus võimalik vaid riikliku või ühiskondliku toetuse kaasabil, kelle huvides ja sihtidel Selts ka otseselt töötab. Seltsi oma tegevusest laekunud summe jätkub vaid Seltsi sisemise asjaajamise ja üldkulude katteks. Nii oleneb Seltsi tõuaretuslik tegevus eeskätt riiklikkudest toetussummadest. Viimaste kokkutõmbumisel, nagu see 1932—1935. a. aset on leidnud, on takistatud ka Seltsi nõuandeline ja tõuaretuslik tegevus. Seda nii tööjõudude arvu vähesuse kui ka erikrediitide (pullijaamade asutamiseks, noorkarja näitusteks jne.) piiratuse tõttu.

Seltsi tegevuse algul 1920. a. kuni 1. maini 1921. a. oli Seltsil võimalik kasutada Põllutööministeeriumi tööjõude, saades toetust ainult üldkuludeks. Loomakasvatuse osakonna likvideerimise puhul 1. V 1921. a. vabastati Seltsi juure komandeeritud osakonna ametnikud ja Seltsile hakati toetust andma eelarve korras ja erisummadest. Määratud toetus võimaldas pidada ametis

Tab. 4. Eesti Hollandi-Friisikarja Kasvatajate Se
Income and Expenses of the Estonian Frisian Ca

	1919	1920	1921	1922	1923	1924
Sissetulekud:						
Liikmemaksud	7,25	28,75	210,00	186,00	170,00	290,00
Veiste tõuraamatusse märkimine	76,38	577,48	650,70	624,75	200,50	389,00
Karjaraamatute sisseseadmine . .	—	—	—	—	—	—
Veiste müügi %/o	—	—	—	—	—	—
Vormularide müük	1,70	12,59	29,49	17,92	11,75	24,00
Töötasu ja toetused	—	—	1 923,70	238 24	315,00	150,00
Kapitalide %/o	—	—	2,01	—	—	—
Riiklikud abirahad	200,00	1 000,00	5 891,84	5 655,00	9 945,00	12 445,00
Mitmed tulud	—	5,00	4,25	—	100,00	131,00
Kapitalide arved	—	—	—	—	—	—
Läbikäivad summad	—	—	—	—	1 420,35	3 330,00
Ülekantud summad	—	—	—	—	—	—
Eelmise aasta ülejääk	—	—	903,37	202,66	218,68	385,00
Bilanss	285,33	1 623,82	9 615,36	6 924,57	12 381,28	17 143,00
Väljaminekud:						
Ametnikkude palgad	—	216,50	2 959,33	4 619,33	4 054,50	6 144,00
Sõidukulud	5,30	5,80	1 122,54	1 670,72	1 171,79	1 889,00
Tööabinõud	12,00	—	—	—	—	—
Kantselei kulud	8,90	16,83	192,93	221,64	136,86	212,00
Korteri kulud	—	—	—	—	52,10	39,00
Trükikulud	83,08	237,78	179,95	30,70	305,25	862,00
Kirjandus	—	—	—	—	—	57,00
Inventar	145,23	208,93	431,79	75,10	488,75	245,00
Ametn. arstiabi	—	—	—	—	—	—
Pullijaamade abirahad	—	—	4 504,76	42,00	3 899,00	3 500,00
Noorkarja v. auhindadeks ja karja võistl.	—	—	—	—	572,00	677,00
Ettenägemata ja muud kulud . .	0,66	34,56	21,40	46,40	1 315,37	45,00
Kapitalide arved	—	—	—	—	—	—
Läbikäivad summad	—	—	—	—	—	3 350,00
Ülekantavad summad	—	—	—	—	—	—
Jooksva aasta ülejääk	30,15	903,37	202,66	218,68	385,66	120,00
Bilanss	285,33	1 623,82	9 615,36	6 924 57	12 381,28	17 143,00

assa läbikäigud kroonides 1919—1934 35.
reeders Association during 1919—1934/35 in Ekr.

1925	1926/27 (1. I. 26. — 31. III 27.)	1927/28	1928/29	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33	1933/34	1934/35
222,50	248,10	465,75	520,00	235,00	397,25	261,00	363,00	151,50	431,50
633,75	1 040,15	971,10	812,40	955,35	631,10	588,00	674,80	872,05	626,65
254,50	—	118,50	—	198,50	132,30	14,00	187,30	248,68	169,50
79,40	63,00	236,70	211,05	420,30	556,53	665,17	249,39	267,42	4 131,52
166,50	309,25	335,11	155,26	183,35	284,21	207,54	248,00	177,92	279,80
—	355,00	1 950,58	720,00	1 109,00	1 415,00	2 363,69	1 321,90	687,40	200,00
—	—	—	—	—	—	263,00	464,17	283,00	333,10
848,00	25 226,00	23 565,00	23 930,00	21 110,00	20 343,00	18 380,00	11 358,00	8 518,00	7 642,00
649,21	—	443,41	2 203,64	—	25,00	124,50	294,15	—	343,33
—	—	110,00	—	—	—	—	312,45	159,00	39,66
190,00	—	—	—	1 500,00	2 000,00	—	—	1 000,00	4 500,00
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
120,47	164,04	161,86	53,61	160,84	0,41	0,54	136,00	38,38	5,52
164,33	27 406,14	28 858,01	28 605,96	25 872,34	25 784,80	22 868,04	15 610,41	12 403,35	18 722,58
147,42	10 395,00	10 830,00	11 750,00	11 040,00	10 785,00	10 431,00	7 480,00	5 885,00	6 623,10
035,60	3 485,47	3 261,50	3 743,07	3 401,94	3 613,03	2 555,29	1 991,80	1 523,00	1 619,65
168,70	344,87	562,20	435,19	747,46	117,70	292,70	158,50	212,54	365,32
235,62	323,78	251,96	284,50	316,50	306,30	287,67	207,89	183,94	552,83
42,00	72,85	136,10	340,86	319,98	309,25	394,00	344,88	258,40	471,45
599,07	1 378,80	1 364,37	852,00	497,25	387,75	599,33	667,31	116,00	285,75
126,00	145,91	78,80	86,05	37,20	24,90	23,60	19,00	12,60	68,75
360,20	779,95	319,50	18,00	7,00	200,00	—	—	—	690,05
—	—	—	—	441,60	—	—	312,45	159,00	39,66
160,00	6 291,00	5 870,00	5 500,00	5 180,00	5 143,00	5 200,00	2 835,00	2 404,00	2 125,00
028,00	3 000,00	4 460,00	4 906,35	2 000,00	2 000,00	2 675,45	1 333,00	527,00	120,00
117,68	135,65	526,56	19,10	175,00	189,93	—	32,20	15,40	94,90
790,00	—	1 143,41	510,00	208,00	707,00	272,00	190,00	100,00	—
190,00	—	—	—	1 500,00	2 000,00	—	—	1 000,00	4 500,00
—	891,00	—	—	—	—	—	—	—	826,00
164,04	161,86	53,61	160,84	0,41	0,54	136,50	38,38	5,52	20,12
164,33	27 406,14	28 858,01	28 605,96	25 872,34	25 784,80	22 868,04	15 610,41	12 403,35	18 722,58

kuus töøjõudu: sekretäri, asjaajaja-tõuraamatupidaja ja 4 konsulenti. Hiljem on vastavaid summe mitmel korral vähendatud, kuni 1934/35 eelarveaastal riiklikkude summade arvel oli ainult kolm töøjõudu: sekretär ja kaks konsulenti. Samasugust vähenemise suuna näitavad ka muud tõuaretuse edendamiseks antavad riiklikud abirahad. Võrreldes 1926—1932 aastatega on viimastel eelarveaastatel kuni 1934/35. a. kokkuvõttes riiklikud toetussummad langenud ümmarguselt ühekolmandikule. Vastavalt sellele on kärbitud ka tõuseltsi tegevust: vähendatud töøjõudu jne., mis pole jätnud muidugi mõju avaldamata töötulemustele.

Tab. 3. Riiklikud toetused E. Hollandi-Friisikarja kasvatajate Seltsile tõuaretuslikuks otstarbeks 1922—1934/35. a.
Government Subsidies to the Estonian Frisian Cattle Breeders Association for the Purpose of Breed Improvement Work during 1922—34/35.

Aasta Year	Toetused Seltsile—Subsidies to the Association for:		Edasiantavad toetused—Transf- erable Subsidies for:			Kokku Total Kr.
	Palkadeks Salaries Kr.	Üldkulu- deks General Expenses Kr.	Pullijaa- made abira- hadeks Bull Sta- tions Kr.	Noorkarja vaatlusteks Exhibits of Young Cattle Kr.	Karja võist- lusteks Cattle Com- petitions Kr.	
1934—35	4 680	424	2 125	346	—	7 575
1933—34	5 196	560	2 404	527	—	8 518
1932—33	6 000	1 190	2 835	1 333	—	11 358
1931—32	9 380	1 800	5 200	2 000	—	18 380
1930—31	11 400	1 800	5 143	2 000	—	20 343
19—9—30	12 130	1 800	5 180	2 000	—	21 110
1928—29	11 210	2 953	5 500	3 266	1 000	23 929
1927—28	10 285	2 950	5 870	2 650	1 800	23 555
1926—27	12 690	3 504	7 182	1 723	1 276	26 375
1925 . .	9 160	2 500	4 160	1 028	—	16 848
1924 . .	6 266	2 000	3 500	677	—	12 443
1923 . .	4 521	950	3 899	572	—	9 945
1922 . .	4 455	—	1 522	642	—	8 619

Teiselt poolt on otsitud võimalusi Seltsi oma sissetulekute suurendamiseks hankides toetusi teistelt asutustelt ja organisatsioonidelt jne. Kahel viimasel aastal — möödunud ja käesoleval eelarveaastal — aitas eelarvet tasakaalustada ja puudujääki vältida tõukarja välismüük.

Kassa läbikäikudest annab üksikasjaliku ülevaate tab. nr. 4 kus on toodud Seltsi sissetulekud ja väljaminekud 1919—1934/35. aastate kohta. 1919.—1923. a. summad pole raha väärtuse erinevuse tõttu järgnevate aastatega küll täiesti võrreldavad, aitavad aga üldist pilti täiendada.

Läbikäigud on suurimad 1925—1931/32. aastatel, millal riiklikud toetused olid praegusest 3—4 korda suuremad ja ka Seltsi omad sissetulekud ligikaudu praeguste piirides. Suurima läbikäiguga — Kr. 28.858,01-ga — on 1927/28. majandusaasta.

1931/32. a. peale algab langus. Seda nii toetuste kui ka Seltsi oma sissetulekute arvel. Väiksema läbikäiguga aastaks oli 1933/34 majandusaasta, millal kogu läbikäik moodustas vaevalt 43% 1927/28 a. läbikäigust.

**EESTI HOLLANDI-FRIISIKARJA TÕURAAMAT JA
TÕURAAMATUPIDAMINE.**
*PEDIGREEBOOK OF THE ESTONIAN FRISIAN CATTLE AND ITS
KEEPING PRACTICE.*

Veiste valik ja märkimine tõuraamatusse.

Karjaparanduse ja tõuaretuse aluseks on päri vus ja valik. Lehma toodanguvõime — piimatoodang ja piimarasvasisaldus on eeskätt looma isendiline päritav võime, milleks alged pärilikkuse aine kaudu vanemait ja esivanemait kaasa saadud. Otstarbekohase kasvatuse, õige lüpsi ja tarbekohase normeeritud söötmise kaudu saame vaid neid päritud omadusi arendada välja ja tuua nähtavale. Peale toodanguvõime on pärandatav palju muid loomakasvatajale tähtsaid looma soovitavaid ja ebasoovitavaid omadusi, nagu: tüüp, kehaehitus ja selle puuded, iseloom, varavalmivus jne. Nendest ripub, samuti kui toodanguvõimestki, looma majanduslik kasustatavus väga suurel määral.

Toodanguvõime, samuti ka muud omadused, on üksikutel lehmadel, karjadel, sugukondadel ja edasi ka tõugudel väga erinevad. On halvemaid ja paremaid karju, on halvemaid ja paremaid lehmi. Vahed näiteks toodanguvõimegi alal ulatuvad mitme saja või isegi tuhande protsendini.

Majanduslikult on õigustatud piimakarjana ainult kõrgema toodanguvõimega veiste pidamine. Samuti on loomakasvatajal sihiks kasvatada paremaid ja kõrgema toodanguga veiseid, kelle pidamine tasuvam, kellest saadav tulu suurem. Nii tuleb majapidamises eelistada sugu- ja tarbeloomadena ainult neid veiseid, kellele soovitavad positiivsed—„kasulikud“—omadused on ülekaalus ja enam välja arenenud, kuna tulevad kõrvaldada ebasoovitavate omadustega veised.

Valiku teostamiseks on vajalik loomade põhjalik tundmine. Eeskätt on vaja teada iga üksiku lehma piimatoodanguid ning piimarasvasust, samuti aga ka muid sisemisi ja välimisi häid ja halbu omadusi. Seesugune ühe põlve loomade valik pole aga veel küllaldane. Looma omadused ilmnevad täiel määral alles täisikka jõudmisel: lehmale näiteks peale kolmanda poegimise s. o. 5—6 a. vanuses, pulli väärtust on võimalik hinnata aga alles tema järglaste kaudu. Kuna looma kasvatuskulud kaugelt ületavad selle lihahinna osel pakutava turuhinna, siis on nõrga jõudlusvõimega ja ebasoovitavate omadustega veiste realiseerimine alati seoses otsekohese kahjuga. Samuti aga nende edasi pidamine. Nii on vajalik loomakasvatases teada juba ette, missugused väärtused kasvatatavas loomas võivad areneda, et kasvatada üles ainult häid suurema väärtusega loomi ja hoiduda halbadest. Siin on karjakasvatajale abiks päri vuslik õpetus — kindlad reeglid omaduste järglastele edasi pärandamise kohta.

Päri vuse osel, teades üksikute eellastena esinevate suguloomade väärtuslikku taset ja tähtsamaid omadusi, saab valida neist suguloomiks

ainult kõlblikumaid ja paremaid. On tegemist tõupuhta ja pärivuskindla karjaga, kelle omadused paljude põlvede jooksul teada, siis on valiku kaudu kindlustatud ka karjaparanduse edu.

Suguloomade valikuks tarvilikkude andmete saamiseks ongi avatud tõuraamatud. Viimased sisaldavad tõuraamatusse märgitud loomade kohta jõudlusandmeid, mõõte ja välimiku hinnangut, teateid põlvenemise ja ema ning esiemade toodangutest ja palju muid tõuaretuses vajalikke andmeid.

Foto
N. M a s s o.

Kehra riigimõisa kari madalsoole rajatud kultuurkoplis.

Tõuraamat on ühtlasi valiku abinõu tõukarja juures. Ükski karjatõug pole nii täiuslik, et tema arendamise juures poleks midagi soovida. Tõukari pole kaugeltki ühtlase võimega. Ikka esineb üksikuid väärtuslikumaid ja täiuslikumaid loomi, karju ja sugukondi, kes leiavad karjapidajaskonna poolt suuremat hindamist ja kasutamist, kuna madalama saagianniga, nõrgema kehaehitusega ja muude puudetega veised jäävad kõrvale. Seega tõuseb ja areneb tõu üldine tasapind.

Nii määrab alles tõuraamatusse märkimine looma enese hindamisel ja andmete lähemal jälgimisel tõulooma tõu hulka kuuluvuse ja suguloomana kasutatavuse kõlblikkuse. Tähendab, mitte iga tõuloom ei pääse tõuraamatusse vaid ainult väärtuslikumad neist, keda peetakse küllalt vääriliseks andma järeltulevat sugu tõuaretuse sihile vastavate omadustega.

Tõu arengu sihi, samuti ka tõuraamatu veiste väärtuse astme määravad tõuraamatusse võtmise tingimused — alused, mille järele valikut teostatakse. Need nõuded on koondatud tõuraamatu määrustesse. Viimased näevad ette alammäärad toodangu, kehaehituse, põlvenemise j. t. aladel. Üldsuunaks on kõrge toodanguvõimega ja hää ning vastupidava kehaehitusega, piimatüübilise, kindlate tõu tunnustega pärivuskindla hollandi-friisi päritoluga eesti mustvalge-kirju piimakarja aretus ja vääristamine.

Tõuraamatu avamisega (1885. a.) loodi suguloomade valikuks ja tõuomaduste kujundamiseks ning aretamiseks kindel alus. Selle juures on tõuraamat selle avamisest peale senini olnud lah t i n e, s. o. sinna on otseste tõuraamatuloomist põlvenevate veiste kõrval märgitud ka tõutüübilisi, oma välistelt ja seestmistelt tunnustelt tõule vastavaid paremaid segaverelisi või

teadmata põlvenemisega tõulehmi. Viimaseid küll ainult eeltõuraamatu või n. n. segavereliste (HS) osakonda. Seega loodi alus tõu aretuse juures ka kohapealse karja kasustamiseks ja tõu laialdasemaks levikuks. Kindlasti on viimane asjaolu mõjunud kaasa üldiste pidamise, söötmise j. t. tingimuste kõrvalmeie mustvalge-kirju karja tõu omapärasustele ja väikestele erinevustele emamaade (hollandi ida-friisi ja preisi) veise tõugudest. Ühtlasi on see aga soodustanud tõu juurdumist ja kohanemist meie oludesse.

Eesti hollandi-friisikarja tõuraamatu korraldajaiks 1885.—1918. a. olid selleaegsed suurkarjapidajate organisatsioonid: Balti karjakasvatajate ühing 1885—1901. a. Tartus, Eestimaa Põllumajanduse Ühing 1895—1918. a. Tallinnas ja Liivimaa friisikarja kasvatajate Selts 1901—1918. a. Tartus. Eesti Hollandi-Friisikarja Kasvatajate Seltsi asutamisega 1920. a. algul võttis viimane tõuraamatu korraldamise oma kätte, teostades seda senini.

Esialgusesse BKÜ kõikide tõugude tarvis loodud ühisesse n. n. „Balti“ või „Balti vääriskarja“ tõuraamatusse märgiti friisikarja osakonda: 1) Hollandist ja Preisimaalt imporditud ja sealsetesse tõuraamatusesse märgitud või nendest põlvene vaid loomi, 2) imporditud loomade otseseid järglasi ja 3) ristlemise teel vähemelt 4-a põlve jooksul täisverelistest pullidest ja segaverelistest emadest põlvene vaid tõutüübilisi loomi. Samad alused pandi maksma ka järgnevates Eestimaa ja Liivimaa friisikarja tõuraamatuses. Viimaste juures tuli vaid juure segavereliste osakond $1/2-15/16$ -vereliste lehmade märkimiseks.

Esimesed tõuraamatu määrused ilmusid 1895. a. Põhja-Eestis ja 1897. a. Lõuna-Eestis. Viimased sisaldasid ka tõuraamatus mitte märkimist põhjustavad puuded, nagu: pikk ja kohmakas pea, lühike ja tugev kinnise nahaga kael, nõõritud rind, terav turi, kitsas jalgade seis, katusjas laudjas, halvasti arenenud udar, jäme ja liiga lühike saba, sügaval asetsevad silmad j. n. e. Üldiselt pandi seega hää kehaehituse ja tõutüübi saavutamisele suurt rõhku, kuna toodangu omadused jäid kõrvaliseks asjaks. Alles 1912. aastaks pandi maksma ka toodangu alammäärad: lehmadel 1800—2000 toop ja pulli emadel 2000—2200 toopi piima aastas. Toodangu andmete kogumist alustati küll veidi varem — 1910. a. peale. Sellejuures olid toodangu andmed ainult piima kohta, kuna puudus rasvakontrolli nõue.

Tõuraamatu veiseid märgiti algul vastava komisjoni, hiljem aga asjatundja-instruktori poolt. Märgiti tõumärgi (pahemasse) ja märkimisaasta kahe viimase numbri (paremasse) sarvesse põletamise teel.

„Eesti hollandi-friisitõugu veiste tõuraamatu“ asutamisega pandi tõuraamatu loomade valikuks ja märkimiseks maksma ka uus kord. Viimast on korduvalt täiendatud ja viimistletud. Pearõhk tõuraamatus pandi toodangule, kusjuures nõutakse märgitavate loomade kohta täielikke kontrollandmeid. Põlvenemise alal tõsteti täisvereliste osakonda pääsemiseks vältava ristpaarituse nõue 4-alt põlvelt 5-le põlvele, lugedes täisvereliseks alles $31/32$ verelisi veiseid.

Tõuraamatusse valiku ja tõuraamatupidamise alal praegused 1931. aastast

maksvad tõuraamatu määrused

näevad ette järgmise korra: Tõuraamatul on kolm osakonda: täisvereliste H, segavereliste HS ja eliit (erivalik) HE osakonnad.

Täisvereliste osakonda märgitakse:

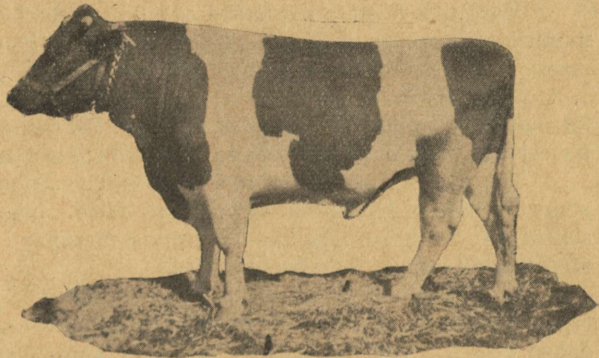
a) Pullid vähemalt 1¹/₂ a. vanad, kes põlvenevad 1) Eesti hollandi-friisikarja tõuraamatusse H osakonda märgitud loomadest, 2) RL või RE tõuraamatu loomadest, 3) välismaadel vastavasse tõuraamatusse märgitud loomadest. Seejuures nõutakse, et ema ja isa-ema aastane toodang oleks täiskasvanult vähemalt 100 kg võirasva ja ema ning isa-ema keskmine rasva-% mitte alla 3,3.

b) Lehma d, kes põlvenevad: 1) Eesti hollandi-friisikarja tõuraamatusse H osakonda märgitud loomadest, 2) RL või RE tõuraamatu loomadest. 3) Segaverd emast ja täisverd hollandi-friisi pullist vältava ristlemise teel vähemalt 4-a põlve jooksul saadud, kui neil on seejuures soovitatav hollandi-friisi tüüp ja hää kehaehitus. 4) Välismaal vastavasse tõuraamatusse märgitud või tõuraamatusse märgitud vanemaist sündinud. Lehmadel nõutakse vähemalt 80-kg. võirasva aastatoogangu alammäära, kusjuures rasva-% peab olema vähemalt 3,0. H tõuraamatusse märgitavatelt veistelt nõutakse teule vastavat tüüpi. Soovitatav värv must-valge-kirju.

HS osakonda võetakse ainult lehma, kes on vähemalt poolveresed, omavad hollandi-friisi tõutüübi ja kelle toodang aastast on vähemalt 80 kg võirasva, rasva-% vähemalt 3,0.

Tõuraamatu HE — eliit — osakonda märgitakse eriliselt kõrge jõudlusvõimega ja hää kehaehitusega, täisverelisi H osakonda märgitud veiseid. Lehmadel nõutav võirasva aastatoodangu alammäär on 180 kg. Pullidest võetakse eliit-tõuraamatusse neid, kelle tütardest on märgitud vähemalt 4 juba eliit-tõuraamatusse. Eliit-tõuraamatusse kantavad loomad peavad saama välimiku hindamisel vähemalt 75% punktide maksimaalsest arvust, kusjuures üksikud kehaosad ei tohi saada alla 60% selle osa punktide ülemmäärst.

Pull „Hannibal“ H 1975, sünd. 3. II 1932. a. Om. H. Hunnius Habajal. Toodang: emal 6390 kg. piima 286,9 kg võirasvaga r % 4,18, isaemal 7826 kg piima 302,1 kg võirasvaga, r % 3,86. Omanud l auhinna üksikult ja järglastega rühmas 1935. a. Tallinna ja Kose põllumajanduslistel näitustel.

Tõuloomade valik tõuraamatusse

toimub kohapeal majapidamises vastava tõuseltsi konsulendi poolt. Eliit-loomi valib tõuseltsi sekretäri poolt moodustatud vastav komisjon.

Karjapidajad, kes soovivad oma veiseid tõuraamatusse märkida, teatavad sellest vastavale tõuseltsile, astudes ühtlasi tõuseltsi liikmeks, kui nad seda veel ei ole. Tõuseltsi töäjõud tutvuvad kohapeal karjapidamisega, koguvad andmeid tõuraamatusse märgitavate veiste kohta jne.

Märgitavatelt veistelt nõutakse tõule vastavat tüüpi, hääd kehaehitust, teatavat vanust, hääd tervist jne. Märgitakse ainult kontrolli all olevat karja. Märkimise juures hinnatakse veis 50 punktilise süsteemi järgi järgmiselt:*)

kehaosade nimetus;	pullid;	lehmad.
a) pea	3 — 6 ^o / _o	3 — 6 ^o / _o
b) kael, õlgmik, rindkeha	8 — 16 „	8 — 16 „
c) selg, küljed, tühimused ja kõht	6 — 12 „	6 — 12 „
d) lanne	4 — 8 „	4 — 8 „
e) laudjas, ristluu, saba	7 — 14 „	7 — 14 „
f) jalad, reied (tugevus, seisak, käik)	7 — 14 „	5 — 10 „
g) piimaorganid — lehmadel	—	7 — 14 „
h) üldmulje (tüüp, kehaosade kooskõla jne.)	15 — 30 „	10 — 20 „
Kokku	50 — 100 ^o / _o	50 — 100 ^o / _o

Eri-kehaosade hindamisel tarvitatakse veel eri 10 punktilist süsteemi, mis täpsustab hinnangu tulemusi. Tõuraamatusse märkimiseks peab veis saama hindamisel vähemalt 50°/_o punktide kogu arvust. Üldmulje hindamisel võetakse eriti vaatlusele looma arenemine, kehaosade ühtlus, piimatüüpi tõutüüp, tervis ja konditsioon ning temperament.

Täiskasvanud veistelt võetakse märkimise juures mõõdukepi ja lindi abil järgmised mõõdud: 1) turja kõrgus (tk), 2) selja kõrgus (sk), 3) ristluu kõrgus (rk), 4) päraluude kõrgus (plk), 5) rinna sügavus (rs), 6) rinna laius (rl), 7) laudja laius puusades (ll¹), 8) laudja laius reie liigestes (ll²) 9) laudja laius pärалуu otsades (ll³), 10) laudja pikkus (lp), 11) keha põikpikkus kepiga (kpk), 12) keha põikpikkus rihmaga (kpr), 13) rinna ümbermõõt (rm), 14) sääre ümbermõõt ja arvutatakse kaalu andmete puududes eluskaal rihma mõõtude alusel.

Märgitud veistele pannakse autokrotaal-plekk tõumärgi ja tõuraamatu numbriga kõrva: H osakonnas paremasse ja Eliit ning HS osakonnas pahe-masse kõrva. Numbrite järjekord on: H osakonna pullidel paaritud numbrid 1, 3, 5 jne., H osakonna lehmadel paaris numbrid 2, 4, 6 jne., HS osakonna lehmadel on numbrid järjest 1, 2, 3 jne, HE osakonna lehmadel on samuti järjest numbrid, kuna pullidel on paarisarvulised numbrid.

Tõuraamatu loomade andmed ühes karvajoonisega kirjutatakse koha-peal vastavatele kaartidele või plankettidele, mis algdokumentidena tõu-seltsis alal hoitakse. Looma omanikule antakse vastav tunnistus ja and-med kantakse sisse karjaraamatusse.

Tõuraamatu algdokumendi järgi koostatakse tõuseltsis iga tõuraama-tusse märgitud veise kohta vastav tõuraamatu kaart, mida hiljem täien-dakse veel pidevalt Seltsi saabuvate uute kontrollandmetega ja muude vaja-likkude teadetega. Nii moodustubki tõuraamat — määratu andmete kogu antud tõu tõuraamatusse märgitud veistest.

Tõuraamatusse märgitud veiste arv ja liigitus.

Täpne tõuraamatu andmestik on kättesaadav 1920. a. alates, E. Hol-landi-Friisikarja Kasvatajate Seltsi tõuraamatu korraldamisele asumisest. Ennesõjaaegse tõuraamatu andmestikku selleaegsed tõuraamatut korralda-

*) Maksev 1935. a. Põllutöökoja Veiste Tõuaretuse Komitee otsus 1935. a.

vad organisatsioonid pole üle annud. Kuna vanemad trükis ilmunud tõuraamatud sisaldasid hoopis vähe üksikasjalikke teateid tõuraamatu veiste hinnanngu, mõõtude ja isegi toodangu ning põlvenemismõõtmete kohta, ümber- töötatud andmestik peale O. Hoffmanni kokkuvõtliku teose aga peaaegu täielikult puudub, siis peame ajavahemikust 1885.—1918. leppima vaid ligikaudsete andmetega. 1915.—1918. a. jäid tõuraamatud trüki isegi avaldamata. Vanemad andmed käivad Liivimaa (L.-Eesti) osas koos Lätiga; viimaste lahutamise aga sagedasti võimatu. Seepärast on käesolevas kirjutuses piir- dutud peaaesjalikult iseseisvusaegse materjali käsitlemisega. Kogu 1885.— 1918. a. tõuraamatusse praeguselt Eesti maa-alalt märgitud friisi tõugu veiste arvu võib umbkaudselt arvestada üle 20.000 veisele, kellest ca 1500 pulli.

Eesti hollandi-friisitõugu veiste tõuraamatusse algas tõuloomade re- gistreerimine ja märkimine 1920 a. algul. 1920.—.922. aastatel see oli väga elav: kolme aasta jooksul märgiti 9657 veist. See oli tingitud osalt RL ja RE tõuraamatusse märgitud veiste ümbermärkimisest osalt aga teostamisel olnud maareformist. Edasi järgneb normaalne areng tõusvas suunas. 1925.—1929. a. keskmiselt märgiti 851 veist aastas, neist 64 (7,5%) pulli. 1930.—

Tab. 6. Tõuraamatusse märgitud veiste arv maade järgi 1920—1934
Number of Cattle Registered on Pedigreebook According to Regions, 1920—34.

	Viru	Järva	Harju	Lääne	Saare	Pärnu	Viljandi	Tartu	Valg	Võru	Petseri	Kokku—Total						
												H pullid H Bulls	H lehmad H Cows	HS lehmad HS Cows	Kokku Total			
Kokku																		
<i>Total</i> 1920—1934	3758	2453	5063	1357	14	1339	1047	2006	223	732	—	1012	7775	9205	17992			
1934	119	195	188	—	—	69	5	42	—	26	—	67	337	240	644			
1933	151	89	141	67	—	53	6	69	—	37	—	60	391	162	613			
1932	113	143	201	1	—	75	3	56	—	—	—	71	312	209	592			
1931	156	105	161	8	—	46	5	16	—	10	—	75	245	187	507			
1930	142	125	146	21	—	38	17	44	—	27	—	72	266	222	560			
1929	59	148	327	70	—	101	30	78	16	29	—	75	369	414	858			
1928	164	166	231	35	—	—	17	96	—	28	—	51	301	385	737			
1927	195	175	224	54	—	87	54	47	19	22	—	67	279	531	877			
1926	260	94	310	83	—	48	30	82	—	45	—	65	370	517	952			
1925	210	87	302	48	—	86	27	23	50	—	—	62	361	410	833			
1924	227	52	62	25	—	49	—	58	20	49	—	35	226	281	542			
1923	39	58	175	175	—	103	—	50	2	18	—	40	392	188	620			
1922	195	230	1204	300	—	316	136	291	—	—	—	103	1115	1454	2672			
1921	93	343	503	113	—	69	313	669	56	247	—	66	836	1504	2406			
1920	1635	443	888	357	14	199	404	385	60	194	—	103	1975	2501	4579			

1934. a. esineb tõuraamatusse märgitud veiste arvus tuntav langus: märgiti keskmiselt 583 veist, neist 69 (11,8%) pulli. Märgitud loomade arvu langus on tingitud eeskätt tõuaretuseks antavate riiklikkude summade ja sellega kaasas tööjõudude arvu vähenemisest. 1931. a. andmed näitavad vähest tõusu, eriti aga käesoleva 1935. a. märkimiste arv näitab uut hoogsat juurekasvu. Seda tõuselti konsutetide arvu ühe võrra suurenemise, samuti aga üldise karjapidamise elavnemise ja tõuveise osatähtsuse ja hinnangu tõusu tagajärjel.

Tõuaretajate kontingendi laienedes ja baseerudes rohkem väikekarja pidajaskonnale näitab viimastel aastatel märgitud pullide arv lehmade arvuga võrreldes suhtelist juurekasvu.

Kokku on 1920.—1934. aastate jooksul tõuraamatusse märgitud 1012 pulli, 7775 täisverelist ja 9205 segaverelist lehma, kokku 17992 veist. Maakondade järele kuuluvad märgitud loomadest Harjumaale 5063 (28,2%),

Foto
N. Masso.

Kehtna riigimõisa kari kannustikule rajatud kultuurkarjamaal.

Virumaale 3758 (20,9%), Järvamaale 2453 (13,6%), Tartumaale 2006 (11,2%), Läänemaale 1357 (7,5%), Pärnumaale 1339 (7,4%), Viljandimaale 1047 (5,8%), Võrumaale 732 (4,1%), Valgamaale 223 (1,2%) ja Saaremaale 14 (0,1%). Petserimaal ei ole friisitõugu veiseid märgitud. Üldse langeb märgitud loomadest suurem osa P.-Eesti maade Viru-, Järva-, Harju- ja Läänemaa arvele — 72,2%. L.-Eesti maades omavad suurema osatähtsuse Pärnu-, Tartu- ja Viljandimaa. Valga- ja Võrumaal on loomi märgitud vähestes majapidamistes. Märgitud loomadest kuulusid 4718 (26,2%) taludele, 12480 (69,4%) mõisadele ja 794 (4,4%) mitmesuguste asutuste vähematele majapidamistele.

Tab. 7. Eesti hollandi-friisitõugu tõuraamatusse märgitud veised 1920—1934 majapidamiste ja maade järgi.
Estonian Frisian Cattle Registered on Pedigreebook in 1920—34 According to Types of Holdings, and Regions.

Maad—Regions	Taludes Farms		Mõisades Estates		Asutustes Establishments		Kokku—Total			Kokku majapidamisi, kus veiseid märgitud Total Number of Holdings where Cattle Registered
	Pulle Bulls	Lehmi Cows	Pulle Bulls	Lehmi Cows	Pulle Bulls	Lehmi Cows	Pulle Bulls	Lehmi Cows	Kokku Total	
Kokku—Total	588	4 130	375	12 105	49	745	1 012	16 980	17 992	
Viru	117	983	80	2 368	14	196	211	3 547	3 758	963
Järva	150	538	57	1 485	12	211	219	2 234	2 453	197
Harju	166	1 311	90	3 302	12	182	268	4 795	5 063	184
Lääne	35	330	26	893	5	68	66	1 291	1 357	247
Saare	—	—	—	14	—	—	—	14	14	97
Pärnu	64	506	29	710	2	28	95	1 244	1 339	1
Viljandi . . .	31	241	17	751	1	6	49	998	1 047	95
Tartu	20	141	48	1 740	3	54	71	1 935	2 006	76
Valga	2	9	7	205	—	—	9	214	223	40
Võru	3	71	21	637	—	—	24	708	732	10
Petseri	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16

Mõisadele kuuluvate märgitud loomade % oli eriti kõrge esimestel aastatel märgitute arvel (seoses maareformiga jne.). Viimastel aastatel on mõisade arvu vähenemise kaasas märkimiste arvus ülekaalu omanud talud. Kokku on märgitud friisi tõugu veiseid üle maa 963 majapidamises.

EESTI HOLLANDI-FRIISIKARJA KONTROLLANDMED.

DATA CONCERNING THE ESTONIAN FRISIAN CATTLE ON TEST.

Kontrollkarjade koosseisus on 1935. a. andmetel friisitõugu veiseid — tõuraamatu loomad ja nende otsesed järglased — 4221 (9,5%) lehma, 2013 (13,0%) lehmnoort ja 511 (11,4%) pulli, kokku 6845 veist, mis moodustab 10,5% kontrollühingute alla kuuluvate veiste koguarvust. Jälgides üldise karjade koosseisu andmestikus friisikarja arvulist arenemist ja osatähtsust 1927. a. peale (mis ajast kehtib praegune kontrollkarjade tõulise liigituse alus), on juurekasv väga nähtav. 9 a. jooksul on friisikarja arv kontrollkarjade koosseisus tõusnud 27% võrra. Vahepealne kõikumine on tingitud peamiselt kontrollkarjade arvulisest vähenemisest ja uuest tõusust. Juurekasv ilmneb otsekohe ka noorkarja ja lehmade %-i võrdlemisel — esimene üle-

Tab. 8. E. hollandi-friisikarja arvuline arenemine kontrollialuseis karjus.

Numerical Development of the Est. Frisian Cattle in Herds on Test.

Aasta Year	Lehmi Cows	Lehm- noorkarja Young Cows	Pulle Bulls	Kokku Total	Friisitõugu veiste % % of Frisian Cattle	Friisitõugu veiste arvuline arenemine %% Numerical Development of Frisian Cattle in %% 1927—100
1935 . .	4 221	2 113	511	6 845	10,5	127
1934 . .	3 732	1 954	388	6 074	11,3	112
1933 . .	3 693	2 143	382	6 218	11,1	115
1932 . .	3 826	2 142	420	6 388	9,8	118
1931 . .	3 800	1 999	425	6 224	8,9	115
1930 . .	3 449	1 615	364	5 428	8,5	101
1929 . .	3 377	1 764	337	5 478	10,0	102
1928 . .	3 513	1 813	325	5 651	10,5	105
1927 . .	3 378	1 700	317	5 395	10,4	100

tab viimase üle 50%-iselt. Friisikarja üldises ja eriti lehmnoorkarja ja pul-
lide arvu suurenemises avaldub osalt ka meie karjapidamise üldine tõukar-
japidamisele püüdev suund.

Friisikarja toodangute ja toodanguvõime kohta pak-
uvad ülevaadet igaastaseis kontrollaruandeis tõuraamatusse märgitud leh-
made andmeist koostatud kokkuvõtted. Viimased on koondatud tab. 9-sse.
Juuresolevas tabelis on toodud üksikute aastate keskmised arvud 1923/24.
kontrollaastast peale. Esimestel aastatel on toodangud üldiselt madalad —
1923/24 kontrollaastal vaid 2073 kg. piima ja 68,5 kg võirasva lehma kohta
asstas. Keskmine rasva % 3,31. Siinseis andmeis peegeldub veel ilmselt
sõja-aastate järelmõju ja vähesest söödakasutusest tingitud alatoitlus. Järg-
nevail aastail, kõrvale jättes karjasööda saakidest tingitud väiksemaid kõi-

Tab. 9. E. hollandi-friisikarja toodangud 1923/24.—30/34. k/a.
Production of Est. Frisian Cattle, 1923/24—30/34 Contr. Year.

Kontroll-aasia Control Year	Lehmade—Cows				Toodang—Production			Söödakulutus—Consumption of Feed			Toodangu arenemine % Development of Production in % 1923/24=100
	Koguarv Total Number	Aastalehmade arv—Yearly Average Number of Cows.	Vanus—Age	Eluskaal kg Live Weight	Piima kg Milk, kg	Võirasva kg Butterfat, kg	Rasva % Fat %	Kokku süüdatud Total in Units of Forage	Jõustöite—Concentrated Feed	Jõusööda % % of Concentrated Feed	
1934/35 . . .	3 476	3 154	7,4	478	3 712	128,2	3,45	2 610	642	24,6	187
1933/34 . . .	3 133	2 832	7,8	480	3 509	121,3	3,46	2 461	580	23,6	177
1932/33 . . .	3 257	2 933	7,8	471	3 346	115,4	3,45	2 377	527	22,2	168
1931/32 . . .	3 123	2 863	8,2	473	3 434	117,8	3,43	2 418	618	25,5	172
1930/31 . . .	3 252	2 969	8,1	468	3 382	115,9	3,43	2 452	698	28,5	169
1929/30 . . .	3 194	2 798	7,8	449	3 120	105,0	3,37	2 317	616	26,6	153
1928/29 . . .	3 011	2 690	8,2	447	2 885	97,4	3,38	2 185	560	25,6	142
1927/28 . . .	3 053	2 674	8,2	440	2 904	97,6	3,36	2 168	572	26,4	142
1926/27 . . .	2 800	2 572	8,4	447	2 822	83,8	3,32	2 127	539	25,3	122
1925/26 . . .	2 468	2 260	8,4	446	2 741	91,1	3,32	2 141	557	26,9	133
1924/25 . . .	2 345	2 101	8,3	448	2 465	81,8	3,32	2 018	455	22,6	119
1923/24 . . .	2 165	1 941	7,9	442	2 073	68,5	3,31	1 862	441	23,6	100

kumisi, näitab toodang järjekindlat suurenemist. 1934/35. k/a. jõuab keskmine toodang 3712 kg piimale ja 128,2 kg võirasvale lehma kohta aastas. Sellejuures on aastalehmade arv tõusnud 1923/24 a. 1941-lt 1934/35 a. 3154-le — s. o. 62%. Aastalehmade arvu tõus keskmiselt 5% aastas.

Pull „Villem“ H 1603, sünd 29. IV 1929. a. Toodang emal: 13078 kg piima 532,3 kg võirasvaga, 4,07 %. Isaemal: 13164 kg piima 497,6 kg võirasvaga, 3,78 %. Omanik Vana-Antsila riigimõis.

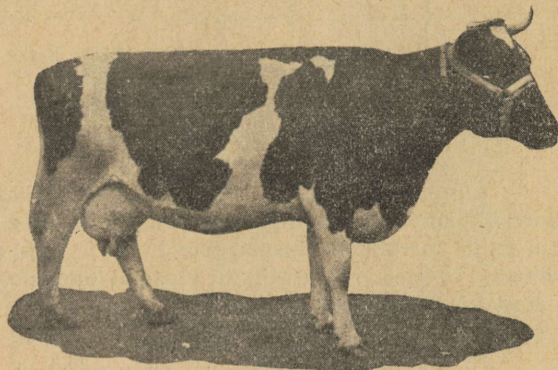
Foto N. Masso.

Piimatoodangu suurenemise kõrval näitab järjekindlat suurenemist ka tõu keskmine piimarasvasus. Antud 12 a. jooksul on keskmine rasvaprot-sent tõusnud 3,31-lt 3,45-le s. o. üle sajandiku võrra aastas.

Toodangu arenemist väljendades protsentides — aluseks (100%) võttes 1923/24. võirasvatoodangu — on keskmise võirasvatoodangu suurenemine 1923/24—34/35 a. 87%! Keskmiselt aastas on suurenemine üle 7%_a.

Toodangu tõus on tingitud peamiselt söötmisolude paranemisest. Nagu näitavad juuresolevas tabelis toodud andmed, on lehma kohta kasustatud söötühikute arvu suurenemisele järgnenud ka järjekindel toodangu suuremine. Söödahulga suurenemine on liikunud peamiselt põhisöötade osa laiendamise sihis, kuna jõusööda protsendiline vahekord on jäänud peaaegu

Foto N. M a s s o.

Eesil rekordlehm Peningi nr. 33 H 13780, sünd. 19. X 1927. a. Toodang 1934/35. a. 8579 kg piima 365.4 kg võirasvaga, rasva 4,26%. 1929/30—1934/35 a. —5,3 a.—keskmise toodang 7016 kg piima 302,2 kg võirasvaga, rasva 4,31%. Märgitud eliitisaakonnas HE 224 all Om. K. Florell, Peningil.

samaks. Jõusööda absoluuthulk on tõusnud, olenedes toodangute tõusust, Nõuavad ju kõrgemate päevalüpsidega lehmad valgutarbest olenevalt suhteliselt suuremaid jõusööda annuseid kui madalama piimaanniga lehmad. Viimastele sagedasti polegi jõusööda söötmine põhjendatud.

Üldine söötmise tugevus on jäänud aga samaks. Elatussöödaks ja lissasöödaks kuuluvat osa maha arvates tuleb toodangusööda 1 sü kohta 2,8 kg piima, seda nii 1923/24 kui ka viimasel 1934/35 toodangu aastal. Sellest võib järeldada — mis muidu ka üksikkarjade andmestikus avaldub — et tõu keskmine toodanguvõime pole kaugeltki toodud keskmiste toodangutega piiratud. Vaid toodangute suurus on pidurdatud veel ikka söötmise oludest.

Tab. 10. Korralikult lüpsnud lehmade liigitus piimatoodangu suuruse järgi %_a-es.

Classification of Regularly Milking Cows on the Basis of the Quantity of Milk Production in Percentages.

Kontroll-aasta Control Year	Kuni 1500 kg	1501—2000 kg	2001—2500	2501—3000	3000—3500	3501—4000	4001—4500	4501—5000	5001—5500	5501—6000	Üle 6000 kg	Kokku korral. lüpsnud lehmil Total Regularly Milking Cows
1934/35 . .	0,3	1,8	5,9	14,2	17,4	19,0	15,6	10,7	7,3	4,0	3,8	1943
33/34 . .	0,4	3,1	9,2	15,2	18,5	16,4	14,9	10,1	5,6	2,9	2,7	1813
32/33 . .	0,9	3,6	11,2	19,4	21,2	16,9	12,1	6,4	4,3	2,3	1,7	1892
31/32 . .	0,9	2,9	9,3	16,1	20,3	20,1	13,1	7,4	4,6	2,4	2,9	1842
30/31 . .	1,0	4,3	9,4	17,8	19,8	17,0	13,3	8,4	3,2	3,0	2,8	1875

Tab. 11. Korralikult lüpsnud lehmade liigitus võirasvatoodangu suuruse järgi %/0-es.
Classification of Regularly Milking Cows on the Basis of Butterfat Production in Percentages.

	Kuni 60 kg	60,1—80	80,1—100	100,1—120	120,1—140	140,1—160	160,1—180	180,1—200	200,1—220	Üle 220 kg	Kokku korral. lüpsnud telmi Total Regularly Milking Cows.
1934/35 .	0,8	5,1	14,4	20,9	21,1	15,3	10,3	6,1	2,4	3,6	1 943
33/34 .	1,6	6,9	18,9	20,8	18,2	15,7	8,2	4,8	3,0	1,9	1 813
32/33 .	2,3	10,1	20,5	24,4	18,4	11,3	6,1	3,9	1,6	1,4	1 892
31/32 .	1,7	8,5	18,6	24,2	20,6	11,8	7,2	3,1	2,1	2,2	1 842
30/31 .	2,5	8,6	17,6	22,1	21,4	12,7	7,4	3,1	2,4	2,2	1 875

Täpsema ülevaate friisitõugu veiste toodangute tasapinnast annavad korralikkude lehmade liigitustabelid. Viimastes on näidatud protsentides, kui palju korralikult lüpsnud lehma (100%) kuulus ühesse või teise toodangu rühma. Üldiselt on korralikult lüpsnud lehmade aastatoodangud kogukarjade omast kõrgemad, olles:

1934/35. k/a	3866 kg piima	133,3 kg võirasva,	3,45%
1933/34 "	3681 "	126,3 "	3,43%
1932/33 "	3469 "	118,8 "	3,42%
1931/32 "	3608 "	122,7 "	3,40%
1930/31 "	3588 "	122,3 "	3,41%

Keskmisele toodangule vastavas rühmas esineb aga ainult kuni 20%-i lehmade toodanguist. Erinevatel söötisoluudel, osalt ka erinevast tootmisvõimest tingituna, on üksiklehmade toodangud väga varieeruvad.

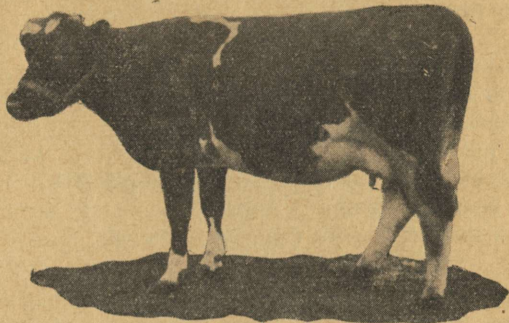
Tab. 12. Eesti veisetõugude toodangud 1923/24—34/35 k./a.
Production of Estonian Cattle Breeds, 1923/24—34/35 Contr. Year.

Kontroll aasta Control Year	Aastalehmade arv Number of Cows				4% määtpiimatoodang lehma kohta kg Production of 4% Milk per Cow in kg			
	Friisikari Frisian Cattle	Maakari Local Breed	Punanevari Red Est. Breed	Segakari Mixed Breed	Friisikari Frisian Cattle	Maakari Local Breed	Punanevari Red Est. Breed	Segakari Mixed Breed
1934/35 . . .	3 154	1 534	3 760	30 023	3 408	2 841	3 084	2 327
1933/34 . . .	2 832	1 411	3 660	26 816	3 223	2 668	2 873	2 185
1932/33 . . .	2 933	1 523	3 792	27 823	3 069	2 560	2 770	2 141
1931/32 . . .	2 863	1 574	4 177	31 960	3 141	2 708	2 896	2 251
1930/31 . . .	2 969	1 570	3 917	32 200	3 091	2 734	2 961	2 330
1929/30 . . .	2 798	1 487	3 469	32 736	2 823	2 520	2 785	2 242
1928/29 . . .	2 690	1 468	3 343	30 153	2 615	2 213	2 461	2 006
1927/28 . . .	2 674	1 343	3 522	23 738	2 626	2 253	2 448	2 106
1926/27 . . .	2 572	1 192	3 750	22 986	2 386	2 117	2 374	2 087
1925/26 . . .	2 260	984	3 938	21 118	2 463	2 156	2 333	2 103
1924/25 . . .	2 101	663	3 726	15 782	2 213	2 089	2 163	1 982
1923/24 . . .	1 941	493	2 918	10 482	1 857	1 856	1 744	1 741

Teiste, Eestis esinevate veisetõugudega võrreldes on friisikari toodangu suuruse järgi olnud kogu aja esirinnas. Võrdluse aluseks juuresolevas tabelis on võetud 4% mõõtpiimatoodang¹⁾, s. o. erineva rasvasusega piimatoodangund on arvatud ümber 4%-iseks, mis annab võrdlemiseks ühtlase ja kindla aluse.

1923/24 k/a. olid tõu keskmised omavahel ja ka segakarjaga võrreldes lähedased. Friisikarja keskmine piimatoodang oli vaid 1 kg võrra maakarja omast ees kuna punasekarja ja segakarja toodang neist vähe üle 100 kg

Foto N. Masso.

Ellitlehm „Pärli“ H 14342, sünd. 1929. a. HE 188. Toodang 1931/31–34/35 a. s. o. 4. a. keskmiselt 4731 kg piima 195,3 kg võirasvaga, rasva 4,13 %. Kõrgeim aastatoodang 1934/35. a. 4998 kg piima 211,8 kg võirasvaga, rasva 4,24 %. Omanik: Ida Põhjakas Kivisilla t. Raasikul.

seisis madalamal. Edasi järgneb tõus nii segakarja kui ka tõukarjade toodangu andmetes, kuid tõukarjade juures on see tõus kiirem ja ühtlasi püsivam. Tagasimineku üksikute ikaldusaastatel on väiksemad. Nii jäävad viimastel aastatel segakarja toodangud tõukarjade omast kaugemale maha, olles näiteks 1934/35 k/a. maakarjast 22%, punasestkarjast 33% ja friisikarjast 47% madalam.

Tõukarjadest on jäänud püsivalt ja ülekaalukalt esikohale friisikari tõustes 1934/35 k/a. 3408 kg 4% piimale lehma kohta aastas. Järgneb punane kari 3084 kg-iga ja maakari 2841 kg-iga.

Friisikarja toodangutes ja ka arvulises arenemises ilmnenud edukus kajastab osalt seda üleilmset tunnustust, mis sellele tõule osaks on saanud. On ju friisikari oma lahktõugudega üle maailma kõige levinenum ja arvu- rikkam piimalehma tõug.

EESTI HOLLANDI-FRIISIKARJA TÕURAJOON.

BREEDING REGION OF ESTONIAN FRISIAN CATTLE.

Hollandi-friisikari on Eestis levinenud peamiselt põhjapoolses osas: Harju-, Viru-, Järva- ja Läänemaal. Üldse kuulub kogu tõuraamatusse märgitud 17992 friisitõu veiest Harjumaale 28%, Virumaale 21%, Järvamaale 14%, Tartumaale 11%, Läänemaale 8%, Pärnumaale 7%, Viljandimaale 6%, Võrumaale 4% ja Valgamaale 1%. Peale selle on üksikuid veiseid märgitud Saaremaal. Viimaste aastate juurekasv on suhteliselt veel enam toimunud Põhja-Eesti maade arvel.

Arvestades friisikarja levimisala on ka Põllutööministeeriumi (1924. a.) ja hiljem Põllutöökoja (1933. ja 1934. a.) poolt veiste puhta tõu rajoonide

¹⁾ Arvatud valem järgi: piimatoodang $\times 0,4$ + võirasvatoodang $\times 15$.

loomisel tunnustatud friisikarja puhtaks tõurajooniks: 1) Harjumaal, arvatud välja vaid segapiirkonnaks jäetud Järvakandi, Kaiu, Juuru, Kiiu, Kolga ja Kõnnu vallad; 2) enamik Läänemaa, arvatud välja vaid segapiirkonda kuuluvad Lihula, Kirbla ja Veltsa ja maakarja puhaspiirkonda kuuluvad saared ning Massu, Paatsalu, Paadremaa ja Saulepi vallad; 3) Virumaal kuuluvad friisikarja puhtasse rajooni Aaspere, Palmse, Haljala, Varangu, Kunda-Malla, Kalvi, Erra, Pada ja Auvere-Joala vallad ning 4) Järvamaal — Kirna, Anna, ja Kuksema vald, Võhmata vallast Tamme ja Klika külad ning Vainjärve vallast Tudre, Salutaguse, Kalitsa, Vao ja Abaja külad.

Puhtatõu rajoonis antakse riiklikke soodustusi (pullijaamade asutamiseks jne.) ainult rajoonis tunnustatud tõule ja peetakse soovitatavaks selle tõu aretamine. Senini on tõukarjade omavahelisest võistlusest ja segunemisest hoidumiseks jaotatud puhtatõu piirkondadeks kolme riiklikult tunnustatud veisetõu — friisi-, maa- ja punasekarja — vahel umbes kakskolmandikku riigi pindalast, kuna ükskolmandik kuulub veel segapiirkonna alla. Viimase jaotamine on lähemate aastate kavas. Tõurajoonid praegusel kujul on toodud kaartil raamatu tagaosas.

Peale tunnustatud tõurajooni on friisikari kohati valdavas ülekaalus ka osas segapiirkonnas: Lõuna-Järvamaal, Kesk-Pärnumaal, Põhja-Virumaal jne. kuhu friisikarja tõurajooni laienemist näha ette.

Friisikarja tõuaretustöö on viimastel aastatel süvenenud peaaesjalikult Järva- ja Harjumaal, osalt veel Viru- ja Pärnumaal — üldse piirkondades, kus arenemas üldine karjapidamine intensiivsemalt ja püütakse kõrgema jõudlusvõimega tõukarja pidamisele. Kuna esijoones Harju- ja Järvamaal Seltsi alaliste tööjõudude kohal olles on suudetud luua karjapidajatega lähemat kontakti — on neis piirkondades ka suurem edu. Kaugemais piirkondades pole suudetud tööjõudude vähesuse tõttu olevategi liikmete tõuloomi registreerida, rääkimata uute liikmete — tõupooldajate — juure hankimisest.

Friisikarja puhtatõu piirkondadest on senini Läänemaa osa jäänud maha friisikarja arvuliselt arenemiselt. Põhjuseks on Läänemaa üldisest nõrgem karjapidamise seisukord. Töötavate kontrollühingute võrk on õre ja karjatoodangud madalad, mis ei võimaldagi tihti veiste märkimist tõuraamatusse. Kuid ka Seltsi tööjõu vähesus ja kaugus keskkohast on märksa pidurdanud tõuaretuslikku tööd Läänemaal.

EESTI HOLLANDI-FRIISIKARJA TÕURAAMATU ELIIT OSAKOND.

THE ÉLITE SECTION OF THE ESTONIAN FRISIAN CATTLE PEDIGREEBOOK.

Tõuraamatusse märgitud veistest eraldatakse osa eliit tõuraamatusse märkimise teel. Need on täisverelised tõuveised, kes omavad eriti kõrge tootmisvõime ja on sellejuures välimikult ning põlvenemiselt hinnatavamaid loomi. Lehadelt nõutakse normaal aastatoodanguna vähemalt 180 kg võirasva. Kehaehituselt peab loom hindamisel saama vähemalt 75% punktide koguarvust, kusjuures üksiku kehaosa hinnang ei või olla alla 60% ülem-

määrast. Pullidest märgitakse eliit osakonda ainult neid, kelle tütardest vähemalt 4 on eliit tõuraamatusse märgitud.

Tõuraamatu eliit osakonna veiste märkimine toimub Seltsi poolt moodustatud komisjoni poolt. Eliitosakonna veiseid märgitakse autokraatplekiga pahemasse kõrva, kusjuures ühel pleki poolel on märk HE, teisel eliitõuraamatu number.

Eliitpull „Roland“ H 1053. HE 14, sünd. 27. XI 24. Omanik E. Harpe Viisul.

Tõuraamatu eliit osakonna ülesandeks on valida välja ja tõsta esile ning teha tõuaretajale tuttavaks üksikuid kõrge jõudlusvõimega, häa kehaehitusega ja põlvenemisega tõuloomi. Neid tuleb suguloomadena eelistada ja nende järglasi suhteliselt kõrgemini hinnata. Eriti sugupullide valikul tuleb eliitloomadest põlvenemisele anda otsustav tähtsus.

Otsus eliit osakonna asutamiseks tehti Seltsi eestseisuse poolt juba 6. nov. 1923. a., kuid märkimiseni jõuti siiski alles 1931. a., mil Põllutõministeeriumi poolt pandi maksma kõigi tõugude tarvis ühine eliitosakonna kord.

Kuni 1935. a. lõpuni on tõuraamatu eliit osakonda märgitud 24. majapidamisest 244 lehma ja 14 pulli. Neist on märgitud:

1931 a.	67 lehma ja 6 pulli,
1933 a.	73 „ „ 4 „ ning
1935 a.	104 „ „ 4 „

Üksikute majapidamiste järgi on eliitloomi märgitud: Viisul 6 pulli ja 76 lehma, Säreveres 1 pull ja 25 lehma, Piista ajal 2 pulli ja 20 lehma, Kobilusel 18 lehma, Põdrangul 2 pulli ja 17 lehma, Peningil 1 pull ja 14 lehma, Kostiveres 1 pull ja 11 lehma, Audrus ja Ületeel 9 lehma, Oeperes ja Vana-Antslas 7 lehma, Habajal ja Alsokal 5 lehma, Koigis ja Sakus 4 lehma, Ellandvabel 3 lehma, Äntus ja Ruilas 2 lehma, Imastus, Lagedil, Kivisillal, Kehtnas, Lehtmaal ja Joalas — igal 1 lehm. Kõigis majapidamisis pole suudetud veel teostada eliitloomade valikut ja märkimist.

Tab. 13. Eesti hollandi-frütsik
The List of Estonian Fr

Järiek ja elüitän nr.—Order,
and no. of Elite Pedigreebook

L e h m a — C o w ' s

Nimi ehk nr.
Name or No.

Tõumärk ja tõuraa-
matu nr.—Mark and
No. of Pedigreebook

Omanik — Owner

Sündimise aeg
Date of Birth.

Eluskaal—Live Weight.

Ena tõumärk ja tõuraamatu
nr.—Mother Mark and No.
of Pedigreebook

1	Lilli	67	H 11046	V. Harpe, Äntu, Virumaal	9.X.21.	385	H	3290	Ned
2	Nasse	20	" 10118	R. Harpe, Põdrangu	6 III.20.	480	RE	25504	Ku
3	Person	34	" 11014	" " "	9.IX.22.	415	H	9190	Kn
4	Onis	35	" 13816	" " "	27.XI.22.	410	RE	25472	Ku
5	Kamilla	41	" 11222	" " "	1923.	400	H	8204	Nis
6	Roosa	42	" 11226	" " "	27.VI.22.	390	"	4970	Nilc
7	Raso	45	" 11232	" " "	10.XI.23.	410	"	7824	Ko
8	Palmin	54	" 11770	" " "	18.I.24.	458	"	1146	Til
9	Noora	55	" 11772	" " "	20.IX.23.	440	"	9186	"
10	Person	59	" 11780	" " "	9.VIII.24.	433	"	1152	"
11	Kalluga	62	" 12748	" " "	10.X.25.	512	"	9202	"
12	Lilia	29	" 11004	" " "	2.IX.21.	400	RE	25460	Ku
13	Adoxa	6	" 6826	E. Harpe, Viisu, Järvamaal	10 II.19.	425	H	—	Pe
14	Victoria	8	" 6882	" " "	15.II.19.	415	RE	23602	"
15	Veronica	9	" 12500	" " "	26.II.19.	385	EH	6682	"
16	Fleck	18	" 9544-a	" " "	8.XI.19.	390	RE	23622	Sau
17	Biiga	19	" 9562-a	" " "	30.XII.19.	395	"	—	Han
18	Kahelauguga	37	" 10550	" " "	12.XII.20.	415	"	27280	Kai
19	Briza	40	" 10558	" " "	5.II.20.	475	"	27242	Sau
20	Amanda	41	" 10588	" " "	28.V.21.	410	"	27294	"
21	Biiga	42	" 10576	" " "	21.XII.21	400	"	23634	"
22	Malva	46	" 10580	" " "	10.IV.21.	415	"	27278	"
23	Adoxa	47	" 10578	" " "	20.IX.21.	416	"	15672	Kai
24	Veronica	48	" 10540	" " "	27.X.21.	417	"	23624	Sau
25	Carmen	49	" 10544	" " "	26.VIII.21	430	H	6810	"
26		55	" 10564	" " "	24.VII.22	432	RE	27280	Ne
27	Kollo	58	" 10570	" " "	29.VII.22	408	H	6782	Sa
28	Amanda	59	" 10586	" " "	22.IX.22	390	"	6836	Ne
29	Traviata	60	" 10572	" " "	30.XII.22.	395	"	6446	"
30	Klaara	61	" 10534	" " "	8.VII.22.	475	EH	9844	Sau
31	Carmen	62	" 10532	" " "	20.VII.22.	430	H	6768	Ne
32	Carmen	63	" 10538	" " "	20.VII.22.	475	"	6804	Sau
33	Malve	64	" 12022	" " "	27.II.23.	560	"	6864	Ne
34	Kora	67	" 12052	" " "	18.VII.23	480	RE	30040	"
35	Flecki	68	" 12054	" " "	13.VIII.23	520	"	26262	"
36	Amanda	69	" 12056	" " "	28.IX.23.	570	"	27244	"
37	Brave	71	" 12060	" " "	26.VII.23.	555	"	27270	"
38	Brave	77	" 12072	" " "	12.XI.24.	510	EH	6680	Bub
39	Adoxa	81	" 12562	" " "	9.III.25.	520	H	6826	Ada
40	Finder	82	" 12564	" " "	14.XII.25.	470	"	6760	"
41	Veronica	83	" 12566	" " "	23.III.25.	470	"	10540	"
42	Briza	84	" 12568	" " "	13.VIII.25	520	"	10558	"
43	Malve	85	" 12570	" " "	13.III.26.	420	"	6864	Bub
44	Hexe	87	" 12574	" " "	31.I.26.	450	"	10536	Ada
45	Amanda	255	" 6878	" " "	27.VII.17.	400	EH	6622	Pe

Märgitud 1931.

Lehmade nimekiri 1920.—1935.
Milk Cows 1920—1935.

Father Name, Mark and No. of Pedigreebook	Hinnatud punkte Points of Value		Kõrgeim aasta toodang Highest Annual Production				Keskmise aasta toodang Average Annual Production				Tähendus Notes		
	Põlvemine— Descent	Väljumik— Figure	Kontroll-aasta Control Year	Piima kg.— Milk kg	Võirasva kg Butterfat kg	Rasva %— Fat %	Kontroll-aastad Control Year	Piima kg.— Milk kg	Võirasva kg Butterfat kg	Rasva %— Fat %			
207	7,5	42,0	1930/31	5769	246,1	4,26	1925/26—31/32	—6,7	a.	3676	150,3	4,09	surunud 1932. a.
61	5,0	40,0	1927/28	5419	181,3	3,35	1924/25—31/32	—7,2	a.	4128	145,9	3,53	müüd. 1931. "
—	7,5	41,0	1928/29	5462	191,5	3,50	1925/26—32/33	—7,4	a.	3995	147,1	3,68	" 1932. "
61	7,0	43,0	1929/30	5093	204,0	4,00	1929/30—32/33	—2,6	a.	4840	197,1	4,07	" 1933. "
53	7,0	40,0	1931/32	6252	248,2	3,95	1925/26—33/34	—9,3	a.	4608	170,7	3,70	" 1934. "
379	5,4	45,0	1930/31	6287	208,9	3,32	1925/26—31/32	—6,3	a.	4664	159,3	3,42	" 1932. "
381	6,0	41,0	1928/29	6239	202,4	3,24	1925/26—32/33	—6,6	a.	4634	160,3	3,46	" " "
341	11,0	42,0	1929/30	6432	216,0	3,36	1927/28—30/31	—3,8	a.	4125	140,4	3,40	" " 1931. "
"	12,0	40,0	1930/31	6921	237,6	3,43	1927/28—32/33	—6,0	a.	5250	173,7	3,31	" " 1933. "
"	12,0	39,0	1929/30	7064	248,7	3,52	1927/28—31/32	—4,6	a.	4960	170,1	3,43	" " 1932. "
"	12,0	37,5	1932/33	6111	206,9	3,39	1928/29—33/34	—5,9	a.	5845	193,6	3,31	müüd. 1934. "
61	7,0	44,5	1931/32	5750	216,8	3,78	1925/26—33/34	—8,3	a.	4620	161,0	3,48	tap. 1933. "
1231	7,0	38,0	1928/29	7021	271,3	3,86	1923/24—31/32	—8,3	a.	4695	167,1	3,56	m. 1931. "
"	9,0	39,0	1928/29	5595	182,1	3,25	1923/24—31/32	—8,6	a.	4658	152,2	3,27	" " 1932. "
"	8,0	40,5	1930/31	6417	211,5	3,30	1928/29—32/33	—4,7	a.	5781	186,0	3,22	" " 1933. "
1831	9,0	41,0	1929/30	5960	208,4	3,49	1923/24—32/33	—9,5	a.	4661	159,1	3,41	" " 1933. "
"	5,0	44,0	1930/31	7306	238,1	3,26	1923/24—32/33	—9,8	a.	5554	175,7	3,16	" " 1933. "
1833	7,0	41,0	1929/30	6609	209,3	3,16	1925/26—30/31	—5,9	a.	4957	161,1	3,25	tap. 1931. "
1831	10,5	42,0	1929/30	5952	199,6	3,35	1925/26—31/32	—6,6	a.	3953	131,4	3,32	müüd. 1932. "
"	10,0	42,5	1931/32	6042	191,4	3,17	1925/26—33/34	—8,6	a.	5367	172,6	3,22	" " 1934. "
"	12,0	42,5	1932/33	8249	284,3	3,45	1925/26—33/34	—8,4	a.	5531	194,4	3,51	" " 1933. "
"	12,0	44,0	1929/30	5608	215,7	3,84	1925/26—33/34	—8,6	a.	4775	170,4	3,57	" " 1934. "
1833	9,0	41,5	1931/32	5880	207,3	3,52	1925/26—33/34	—8,4	a.	4680	162,3	3,47	" " 1933. "
1831	11,0	44,0	1931/32	7445	257,6	3,46	1925/26—32/33	—7,3	a.	5567	180,7	3,25	" " 1932. "
1831	11,0	39,5	1930/31	7022	228,5	3,25	1925/26—31/32	—6,6	a.	5233	172,7	3,30	" " 1932. "
1787	7,0	41,0	1930/31	6576	275,0	4,18	1925/26—31/32	—6,3	a.	4960	187,2	3,77	" " 1931. "
1831	10,0	44,5	1930/31	5989	205,3	3,43	1925/26—32/33	—7,6	a.	4619	158,1	3,42	" " 1933. "
1787	12,0	39,5	1930/31	5960	224,5	3,77	1925/26—34/35	—9,5	a.	5404	177,9	3,29	" " " "
"	12,0	40,0	1930/31	5574	214,8	3,85	1925/26—34/35	—9,5	a.	4513	164,6	3,65	" " " "
1831	9,0	46,0	1929/30	6760	239,4	3,53	1925/26—32/33	—7,0	a.	5146	172,6	3,25	müüd. 1933. a.
1787	11,0	40,0	1930/31	7681	284,5	3,70	1925/26—34/35	—8,5	a.	5875	207,6	3,53	" " 1934. "
1831	12,0	42,5	1931/32	7875	291,4	3,70	1925/26—34/35	—9,1	a.	5923	210,4	3,55	" " 1935. "
1787	12,0	45,0	1934/35	8849	319,4	3,61	1927/28—34/35	—8,0	a.	7111	262,3	3,69	" " " "
"	10,0	39,5	1932/33	7719	290,7	3,77	1927/28—34/35	—8,0	a.	6802	245,1	3,60	" " " "
"	11,5	41,5	1931/32	8372	282,8	3,38	1927/28—33/34	—6,7	a.	6422	218,4	3,40	müüd. 1934. a.
"	12,0	39,5	1930/31	7078	277,7	3,92	1927/28—31/32	—4,4	a.	5812	201,5	3,47	" " 1931. "
"	11,5	40,5	1932/33	8155	310,6	3,81	1927/28—34/35	—8,0	a.	6673	250,3	3,75	" " " "
673	11,0	42,5	1934/35	6734	238,4	3,54	1927/28—34/35	—7,6	a.	5930	208,8	3,51	" " " "
891	12,0	40,0	1930/31	5877	236,3	4,02	1928/29—31/32	—3,6	a.	5114	198,4	3,88	müüd. 1932. a.
"	12,0	41,5	1932/33	6830	235,9	3,45	1928/29—34/35	—7,0	a.	6443	218,1	3,39	" " " "
"	12,0	38,5	1930/31	6954	258,7	3,72	1928/29—33/34	—6,0	a.	5694	204,0	3,58	" " " "
"	12,0	38,0	1931/32	7679	267,7	3,48	1928/29—33/34	—5,4	a.	6561	220,8	3,37	müüd. 1934. a.
673	12,0	41,0	1931/32	6757	217,1	3,21	1928/29—34/35	—6,7	a.	5864	188,2	3,21	" " " "
891	12,0	43,5	1932/33	8333	274,3	3,33	1928/29—34/35	—6,7	a.	6781	225,7	3,33	" " " "
1231	11,0	37,5	1928/29	7428	233,9	3,14	1923/24—30/31	—8,0	a.	5648	180,0	3,19	müüd. 1931. a.

Järjekord ja elitõuraam. nr.	L e h m a						Eluskaal	Ema tõumärk ja tr. nr.	Isa
	Nimi ehk nr.	Tõumärk ja tõuraamatu nr.	O m a n i k			Sündimise aeg			
46	Nelli	201	H 11058	H. Ungern-Sternberg, Koigi, Järvamaal	1919.	480	EH 8048	Brum	
47	Rutt	53	" 8430	T. Pool, Piistoja, Pärnumaal .	1 V.20.	395	H 2536	Zeno	
48	Anna	43	" 9634	" " "	17 V.20.	400	RL 21474	Bann	
49	Vaga	46	" 9636	" " "	24 II.21.	410	H 8422	Colu	
50	Nööp	41	HS 4863	" " "	4.II.20.	390	HS 2465	Erik	
51	Reedik	47	H 9882	" " "	28.II.22.	385	H 8428	"	
52	Mimmi	50	" 10592	" " "	9 IV.23.	410	" 2718	Cicero	
53	Nobe	51	" 10722	" " "	9 X.23.	385	" 9632	Erik	
54	Vaane	52	" 10724	" " "	27.XII.23.	380	" 9636	"	
55	Puju	54	HS 7314	" " "	9.IV.24.	425	HS 2468	"	
56	Essu	61	" 8233	" " "	18.III.25.	443	" 6086	Vott	
57	Alge	65	H 10590	" " "	11.V.23.	400	H 2726	Cicero	
58		17	" 10702	Audru riigimõis, Pärnum.	10.VIII.24	395	" 2734	Ajaks	
59		21	" 10696	" " "	22 V.24.	390	" 2886	"	
60		756	" 2728	" " "	26 XII. 6	415	RL 10672	Zeus	
61	Coreesse	30	" 10384	P. Scheel, Oepere, Harjum.	29.XII.18	470	RE 23816	Malte	
62	Alide	25	" 10392	" " "	14.VIII.17	390	" 23824	Bisne	
63	Begonie	29	" 10394	" " "	1 X.28.	395	" "	Malte	
64	Asta	26	" 11566	" " "	12.VIII.17	470	" 12326	Bisne	
65	Rusi	42	" 12270	" " "	17.VIII.25	540	HS 6660	Max	
66	Venta	22	" 1356	" " "	1916.	410	RE 18308	Bisne	
67	Nelli	44	" 13248	" " "	12.IX.26.	547	H 10398	Bamb	
Märgitud 1933.									
68		68	H 13388	R. Harpe, Põdrangu, Virum.	22.XI.26.	515	—	Adam	
69		84	" 13844	" " "	11.II.27.	678	H 10108	Berni	
70		85	" 13846	" " "	26.VI.26.	695	" 1168	"	
71		86	" 13848	" " "	9.IV.26.	704	" 1154	"	
72		88	" 13852	" " "	1.VII.26.	687	" 11014	"	
73		89	" 13854	" " "	16.VIII.27	523	" 1198	Vodar	
74		73	" 12064	E. Harpe, Viisu, Järvamaal .	14.IV.24.	593	" 6838	Lenin	
75		75	" 12068	" " "	20.XI.24.	525	" 6896	Bube	
76		78	" 12074	" " "	8.I.25.	483	" 10586	Adam	
77	Traviata	79	" 12558	" " "	23.III.25.	540	" 6846	Bube	
78	Amanda	88	" 12576	" " "	20.II.26.	504	" 9558	Adam	
79	Trilbi	89	" 12578	" " "	12 I.26.	540	EH 9850	"	
80		90	" 12580	" " "	8 II.26.	524	H 6850	Bube	
81		92	" 12586	" " "	6.IV.26.	550	" 9562-a	Adam	
82		94	" 12590	" " "	20 III.26.	531	" 10540	"	
83	Adamson	97	" 13540	" " "	21.I.27.	580	" 6850	Harald	
84	Biiga	99	" 13548	" " "	11.XI.26.	510	" 6874	Adam	
85	Biiga	100	" 14136	" " "	24.III.27.	480	" 9562	"	
86	Victoria	101	" 13544	" " "	30.I.27.	520	" 6896	"	
87	Biiga	103	" 14138	" " "	4.II.27.	473	" 10576	"	
88		104	" 14140	" " "	12.VIII.27	490	" 10548	Rolan	
89	Biiga	105	" 14142	" " "	9.X.27.	480	" 12024	"	
90	Adamson	106	" 14144	" " "	24.X.27.	510	" 6838	"	
91	Adoxa	107	" 14146	" " "	19.X.27.	500	" 10578	"	
92	Flecki	108	" 14148	" " "	17.X.27.	480	" 12054	"	
93	Mimmi	109	" 14150	" " "	8.I.28.	460	" 12064	"	

Lehmade nimekiri 1920.—1935. (järg).

Märk nr.	Hinnatud punkte		Kõrgeim aasta toodang				Keskmine aasta toodang				Tähendusi
	Põlvnemine	Välimik	Kontroll-aasta	Piima kg	Võirasva kg	Rasva %	Kontroll-aastad	Piima kg	Võirasva kg	Rasva %	
1671	3,0	37,5	1926/27	5580	193,8	3,47	1925/26—31/32—	6,3 a	4811	164,13,41	müüd. 1931. a.
133	10,0	39,0	1930/31	6591	221,8	3,36	1923/24—33/34—	10,1 a.	4984	173,9,3,49	„ 1933. a.
193	3,0	38,5	1930/31	6034	226,1	3,71	1923/24—32/33—	9,6 a.	4634	165,8,3,58	„ „
127	11,0	40,0	1931/32	6521	237,2	3,64	1923/24—33/34—	11,5 a.	4478	161,2,3,60	„ 15.XII.34
147	10,5	35,0	1930/31	6589	242,4	3,68	1923/24—34/35—	12,0 a.	4602	179,7,3,90	
„	12,0	36,0	1930/31	6327	218,8	3,46	1924/25—33/34—	9,2 a.	4538	151,1,3,33	surm. 11.IX.33.
137	3,0	40,0	1931/32	6185	224,6	3,63	1927/26—33/34—	8,3 a.	4931	174,8,3,54	tap. 1.III.34. a.
147	10,5	40,0	1930/31	6470	218,2	3,37	1926/27—34/35—	9,0 a.	5129	175,4,3,42	
„	12,0	41,5	1930/31	6742	252,2	3,74	1926/27—34/35—	8,3 a.	5549	199,3,3,59	müüd. 15.XII.34.
„	10,0	39,5	1929/30	6298	214,8	3,41	1928/29—34/35—	7,0 a.	5844	193,1,3,30	
887	12,0	39,5	1931/32	6632	238,4	3,59	1929/30—34/35—	6,0 a.	6192	221,6,3,58	
137	8,5	43,0	1930/31	6542	253,2	3,87	1925/26—34/35—	9,6 a.	4766	180,3,3,78	
143	9,0	43,0	1931/32	6430	243,6	3,79	1926/27—34/35—	8,6 a.	5015	181,4,3,62	
„	9,0	40,5	1931/32	8391	256,6	3,06	1926/27—34/35—	8,5 a.	6086	178,5,2,93	
493	7,0	38,5	1929/30	5535	190,5	3,44	1922/23—32/33—	10,6 a.	3754	125,5,3,34	müüd. 1933. a.
67	4,0	43,0	1927/28	6244	192,9	3,09	1923/24—31/32—	8,0 a.	4398	145,5,3,31	„ 1932. a.
65	2,0	40,0	1928/29	6087	227,9	3,74	1926/27—31/32—	5,1 a.	4910	175,7,3,58	„ 1931. a.
67	4,0	41,5	1928/29	5698	200,6	3,52	1924/25—30/31—	6,0 a.	3978	136,8,3,44	„ „
65	2,0	40,0	1927/28	5374	189,1	3,33	1923/24—31/32—	8,4 a.	3984	145,2,3,64	„ „
765	4,5	40,5	1929/30	5298	207,8	3,92	1928/29—34/35—	7,0 a.	4138	154,9,3,74	
65	2,0	37,5	1927/28	6225	204,3	3,28	1926/27—31/32—	5,5 a.	4852	163,9,3,38	tap. 1932. a.
763	8,5	37,5	1929/30	4462	183,9	4,12	1929/30—33/34—	4,3 a.	4126	156,7,3,80	„ 1934. a.
Registered 1933.											
891	6,0	42,5	1931/32	5430	218,8	4,03	1930/31—34/35—	4,2 a.	4664	186,9,4,01	müüd. 1934. a.
771	12,0	43,0	1934/35	7190	230,5	3,21	1930/31—34/35—	5,0 a.	5198	187,6,3,41	
„	12,0	41,5	1932/33	6764	232,1	3,43	1930/31—34/35—	5,0 a.	5492	187,5,3,41	
„	12,0	42,0	1934/35	6744	224,2	3,32	1930/31—34/35—	5,0 a.	5933	202,6,3,41	
„	12,0	40,0	1933/34	7132	250,0	3,56	1930/31—34/35—	5,0 a.	5940	210,5,3,54	
1031	12,0	42,0	1934/35	6437	229,4	3,56	1930/31—34/35—	5,0 a.	5547	196,7,3,55	
877	11,0	46,0	1930/31	5889	198,0	3,30	1927/28—34/35—	8,0 a.	5026	169,5,3,37	
673	12,0	41,5	1931/32	6040	211,5	3,50	1928/29—34/35—	7,0 a.	5091	173,6,3,41	
891	11,0	40,5	1931/32	6567	210,1	3,20	1927/28—34/35—	7,6 a.	5578	178,5,3,20	
673	12,0	40,5	1931/32	6101	230,3	3,77	1928/29—34/35—	7,0 a.	5546	195,9,3,53	
891	11,0	39,5	1933/34	8151	267,3	3,28	1928/29—34/35—	6,7 a.	6800	224,6,3,30	
„	11,0	46,5	1934/35	7202	257,6	3,58	1928/29—34/35—	6,7 a.	6230	218,0,3,50	
673	12,0	41,5	1933/34	6249	200,4	3,21	1928/29—34/35—	5,9 a.	5337	172,5,3,23	müüd. 1934. a.
891	12,0	42,5	1932/33	6694	222,5	3,32	1928/29—34/35—	6,3 a.	5557	187,7,3,38	
„	12,0	38,0	1934/35	6703	240,5	3,59	1928/29—34/35—	6,2 a.	5757	214,6,3,73	
1047	12,0	42,0	1934/35	6888	240,9	3,50	1929/30—34/35—	5,6 a.	5596	193,2,3,45	
891	12,0	42,0	1930/31	6284	241,1	3,84	1929/30—34/35—	5,6 a.	6194	227,8,3,68	
„	12,0	44,0	1931/32	6679	217,1	3,25	1930/31—34/35—	5,0 a.	6199	201,8,3,26	
„	12,0	41,0	1934/35	6608	229,5	3,47	1929/30—34/35—	5,6 a.	6374	208,5,3,27	
„	12,0	38,5	1931/32	5356	208,3	3,89	1930/31—34/35—	5,0 a.	5290	202,4,3,83	
1053	12,0	43,0	1933/34	7017	236,0	3,36	1930/31—34/35—	5,0 a.	4926	183,3,3,72	
„	12,0	40,5	1932/33	6003	228,0	3,80	1930/31—34/35—	4,2 a.	5387	207,3,3,85	müüd. 1934. a.
„	12,0	45,0	1931/32	6043	218,2	3,61	1930/31—34/35—	4,9 a.	5712	203,7,3,57	
„	12,0	44,5	1934/35	6917	244,3	3,53	1930/31—34/35—	4,7 a.	6364	234,6,3,69	
„	12,0	45,0	1933/34	5987	214,6	3,58	1930/31—34/35—	4,7 a.	5529	197,6,3,57	
„	12,0	46,0	1932/33	5952	227,4	3,82	1930/31—34/35—	4,7 a.	5534	213,0,3,85	

Tab. 13. Eesti hollandi-friisika

Järjekord ja elifüraam. nr.	L e h m a				Sündimise aeg	Eluskaal	Ema tõumärk ja tr. nr.	Isa		
	Nimi ehk nr.	Tõumärk ja tõuraa- matu nr.	O m a n i k							
94	Vilhelmine	110	H	14152	E. Harpe, Viisu, Järvamaal	17.XI.27.	430	H	12062	Rola
95	Blanna	111	"	14154	" " "	6.XII.27.	500	"	9566	"
96	Juno	112	"	14156	" " "	17.XII.27.	560	"	6862	"
97	Lilli	113	"	14158	" " "	28.VI.28.	517	"	12582	"
98	Kahelauguga	114	"	14160	" " "	19.II.28.	500	"	10564	"
99	Ella	115	"	14162	" " "	19.II.28.	560	"	6850	"
100	Kolla	116	"	14164	" " "	2.XI.27.	470	"	10570	"
101	Malva	117	"	14166	" " "	24.XI.27.	510	"	6798	"
102	Amanda	118	"	14168	" " "	2.I.28.	516	"	10586	"
103	Adoxa	122	"	14704	" " "	22.X.28.	560	"	6826	"
104	Kahelauguga	127	"	14714	" " "	15.II.29.	555	"	10564	"
105		134	"	14930	" " "	15.X.29	500	"	12054	"
106	Victoria	102	"	13546	" " "	9.XI.26.	480	"	10584	Adam
107		425	"	10508	Särevere riigimõis, Järvamaal	30.I.23.	527	"	1906	Juko
108		428	"	10530	" " "	5.IV.23.	474	EH	8670	Anat
109		432	"	10514	" " "	3.XI.22.	543	H	1948	Priid
110		438	"	10650	" " "	9.IX.22.	625	"	1864	Ingo
111		449	"	10684	" " "	30.IV.23.	546	"	1976	Anat
112		450	"	10686	" " "	6.VI.23.	587	"	2978	"
113		455	HS	6463	" " "	10.VIII.26	524	"	1856	Ingo
114		459	H	10688	" " "	6.VII.23.	595	"	9662	Osma
115		240	"	1966	" " "	3.VIII.13.	485	RE	21706	Peter
116		328	"	2978	" " "	29.X.16.	465	H	1858	Juno
117		356	"	6988	" " "	19.VI.17.	470	RE	17206	Merk
118		361	"	9658	" " "	1.II.19.	465	EH	8670	Dossu
119		368	"	9656	" " "	30.IV.19.	486	RE	21704	"
120		388	"	9686	" " "	12.I.19.	510	H	1900	"
121		398	HS	6126	" " "	15.VII.20.	485	EH	8648	Nero
122		443	H	10654	" " "	30.X.22.	490	H	6968	Leo
123		447	"	10664	" " "	27.VIII.23	420	"	1874	Valte
124		456	"	10682	" " "	25.VII.23.	450	HS	1451	Anat
125		483	"	12092	" " "	21.X.25.	460	H	1914	Osma
126		56	HS	8231	T. Pool, Piistaoja, Pärnumaal	14.X.24.	563	HS	4860	Votte
127	Kiil	58	HS	8232	" " "	8.X.25.	565	"	"	"
128	Anu		H	13110	" " "	15.XII.25	548	H	9634	"
129	Alli		"	14036	" " "	16.III.27.	530	"	10590	"
130	Anda		"	14044	" " "	23.XII.27.	540	"	9634	"
131	Rutakas		"	14044	" " "	1.V.28.	578	"	8430	"
132	Volba		"	11906	" " "	14.I.24.	470	"	8422	Erik
133	Rube		"	10720	" " "	11.III.23.	473	"	8430	"
134		444	"	13186	Audru riigimõis,	5.IV.24.	561	HS	2431	Juks
135		56	"	13158	" " "	13.IX.26.	478	H	2666	Albert
136		28	"	11958	" " "	13.XII.24.	504	"	2730	Aeg
137		33	"	11960	" " "	4.II.25.	529	"	2684	"
138		195	"	11056	H. Ungern-Sternberg, Koigi, Järvamaal	1919	470	EH	9476	Bruno
139	Lalli		"	12506	" " "	1924	532	H	11056	Villo
140	Klaara		"	12512	" " "	1925	515	"	11054	"

lit-lehmade nimekiri 1920.—1935. (järg).

märk nr.	Hinnatud punkte		Kõrgeim aasta toodang				Keskmine aasta toodang				Tähendusi	
	Põlvnemine	Väljumik	Kontroll-aasta	Pliima kg	Võirasva kg	Rasva %	Kontroll-aastad	Pliima kg	Võirasva kg	Rasva %		
1053	12,0	43,0	1931/32	6005	222,0	3,70	1930/31—34/35—	4,7 a.	5413	198,0	3,66	
"	12,0	41,5	1931/32	5476	197,9	3,61	1930/31—34/35—	4,0 a.	5062	182,0	3,60	müüd. 1934. a.
"	11,5	41,0	1934/35	7851	269,6	3,43	1930/31—34/35—	4,7 a.	6302	216,6	3,40	
"	12,0	40,0	1931/32	6977	228,5	3,27	1930/31—34/35—	4,7 a.	5995	196,8	3,28	
"	12,0	44,5	1933/34	5150	193,0	3,75	1930/31—34/35—	4,7 a.	4837	183,0	3,78	
"	12,0	44,5	1934/35	7330	258,2	3,52	1930/31—34/35—	4,6 a.	7022	246,4	3,51	
"	12,0	45,0	1933/34	5288	202,8	3,83	1930/31—34/35—	4,6 a.	4924	193,0	3,92	
"	12,0	45,5	1933/34	4963	191,7	3,86	1930/31—34/35—	4,5 a.	4957	190,5	3,84	
"	12,0	43,0	1934/35	6083	211,9	3,48	1930/31—34/35—	4,4 a.	5450	202,6	3,72	
"	12,0	45,0	1934/35	7322	268,9	3,67	1931/32—34/35—	3,7 a.	6612	241,3	3,65	
"	12,0	42,5	1934/35	7271	275,2	3,78	1931/32—34/35—	3,7 a.	6240	239,2	3,83	
"	12,0	43,5	1934/35	7574	267,0	3,53	1932/33—34/35—	3,0 a.	6560	232,7	3,55	
891	12,0	46,0	1931/32	5536	220,3	3,98	1929/30—33/34—	4,3 a.	5055	193,2	3,82	müüd. 1934. a.
165	8,0	41,5	1930/31	4968	202,6	4,09	1925/26—34/35—	9,2 a.	4240	156,6	3,69	" " "
121	9,0	39,5	1930/31	5332	207,4	3,89	1925/26—34/35—	9,7 a.	4245	161,8	3,81	
163	9,0	42,0	1930/31	5192	183,9	3,34	1925/26—34/35—	9,7 a.	3597	125,9	3,50	
117	10,0	39,0	1930/31	4799	190,3	3,96	1926/27—34/35—	9,0 a.	3875	144,6	3,73	
121	10,5	40,5	1930/31	5694	205,7	3,61	1926/27—34/35—	8,1 a.	4314	153,4	3,56	müüd. 1934. a.
"	11,5	39,5	1930/31	5534	194,2	3,50	1926/27—34/35—	9,0 a.	4137	147,7	3,57	
117	12,0	39,0	1933/34	6208	204,7	3,30	1926/27—34/35—	8,9 a.	4309	146,2	3,39	
851	7,5	42,0	1930/31	5565	204,8	3,68	1926/27—34/35—	8,9 a.	4212	150,5	3,57	
1279	3,0	—	1927/28	5648	202,3	3,58	1922/23—29/30—	7,1 a.	4130	148,8	3,60	müüd. 1929. a.
1281	9,5	38,5	1927/28	5208	184,8	3,55	1922/23—29/30—	7,0 a.	4012	138,1	3,44	" 1930. "
1553	2,5	—	1930/31	5957	196,8	3,30	1925/26—31/32—	5,8 a.	4402	146,2	3,32	" 1932. "
—	3,0	—	1928/29	5555	181,7	3,27	1924/25—30/31—	6,8 a.	4481	137,9	3,08	surnud 1931. "
—	3,0	—	1926/27	5673	190,9	3,36	1925/26—27/28—	2,6 a.	4373	146,0	3,35	müüd. 1928. "
—	3,0	—	1926/27	5893	187,1	3,17	1924/25—27/28—	3,7 a.	4254	132,2	3,11	" 1928. "
161	6,0	38,0	1930/31	5295	192,5	3,65	1924/25—33/34—	10,0 a.	3747	128,5	3,43	" 1934. "
—	11,5	40,5	1930/31	5282	184,9	3,48	1926/27—31/32—	5,9 a.	3597	126,1	3,51	tap. 1932. "
653	6,5	41,5	1930/31	5165	195,6	3,90	1927/28—32/33—	6,0 a.	3633	138,9	3,82	müüd. 1933. "
121	7,5	38,5	1930/31	4693	183,3	3,90	1926/27—32/33—	6,5 a.	3482	124,8	3,58	" 1933. "
851	7,0	39,5	1930/31	5242	186,0	3,50	1928/29—32/33—	4,5 a.	4206	157,3	3,74	" 1933. "
887	11,5	41,0	1931/32	6912	236,4	3,43	1929/30—34/35—	6,0 a.	6099	200,1	3,28	
"	11,5	42,0	1934/35	6562	228,4	3,48	1929/30—34/35—	6,0 a.	5593	196,0	3,50	
"	12,0	42,0	1933/34	6031	229,5	3,81	1929/30—34/35—	6,0 a.	5182	189,1	3,65	
"	12,0	42,0	1933/34	6617	267,6	4,04	1930/31—34/35—	5,0 a.	5585	213,4	3,81	
"	12,0	42,5	1934/35	5089	232,2	4,56	1930/31—34/35—	5,0 a.	4379	183,9	4,20	
"	12,0	42,0	1934/35	5905	224,2	3,80	1930/31—34/35—	4,9 a.	5066	187,1	3,69	
147	12,0	40,0	1934/35	5856	221,4	3,78	1928/29—34/35—	7,0 a.	4852	168,0	3,46	
"	12,0	40,0	1933/34	5634	209,8	3,72	1926/27—34/35—	9,0 a.	4301	158,1	3,68	
"	8,5	38,0	1930/31	5492	180,0	3,28	1929/30—34/35—	6,0 a.	4287	135,3	3,16	
923	11,0	38,0	1932/33	4554	187,2	4,11	1929/30—34/35—	5,7 a.	4157	166,3	4,00	
793	9,5	38,0	1930/31	5273	186,0	3,51	1927/28—34/35—	7,5 a.	4044	137,4	3,40	müüd. 1935. a.
793	9,0	39,0	1931/32	5817	181,8	3,13	1927/28—32/33—	5,8 a.	4229	131,9	3,12	" 1933. "
1671	2,5	41,0	1926/27	5609	184,1	3,28	1925/26—31/32—	6,9 a.	4891	160,4	3,28	" 1932. "
817	7,0	41,0	1933/34	6090	207,0	3,23	1928/29—34/35—	6,7 a.	5027	180,9	3,60	" 1935. "
"	7,0	39,0	1930/31	5646	202,7	3,60	1928/29—34/35—	7,0 a.	4700	163,4	3,48	

Järjekord ja elifüraam. nr.	L e h m a				Eluskaal	Ema tõumärk ja tr. nr.	Isa
	Nimi ehk nr.	Tõumärk ja tõuraa- matu nr.	O m a n i k				
141	470	H 12040	Särevere riigimõis, Järvam.	1.VIII.24.	415	H 9668	Valt
142	513	„ 12992	„ „ „	28.II.27.	470	HS 6129	Tõn
143	515	„ 12996	„ „ „	29.XII.26.	380	H 9716	„
144	523	„ 13508	„ „ „	28.V.27.	410	„ 2968	Osm
145	541	„ 13888	„ „ „	28.V.28.	435	—	Tõn
146	542	„ 13890	„ „ „	28.V.28.	542	H 452	„
147	125	„ 14710	E. Harpe, Viisu,	5.III.29.	504	„ 9570	Rola
148	129	„ 14718	„ „ „	13.I.29.	514	„ 10544	„
149	135	„ 15116	„ „ „	11.XI.29.	502	„ 10562	„
150	136	„ 15118	„ „ „	7.I.30.	476	„ 12052	„
151	137	„ 15120	„ „ „	8.II.30.	483	„ 10532	„
152	138	„ 15122	„ „ „	28.XI.29.	480	„ 12568	„
153	139	„ 15124	„ „ „	28.III.30.	460	„ 6850	„
154	141	„ 15128	„ „ „	8.III.30.	460	„ 6878	„
155	142	„ 15240	„ „ „	5.XII.29.	420	„ 10550	„
156	146	„ 15248	„ „ „	4.X.29.	510	„ 12060	„
157	„	„ 15686	H Sirkel, Ületee, Harjumaal.	30.IV.22.	550	HS 2899	Lent
158	„	„ 11806	„ „ „	24.XI.24.	473	„ 7389	„
159	„	„ 13034	„ „ „	12.XI.25.	490	„ „	Paul
160	„	„ 13032	„ „ „	20.I.27.	490	H 11804	Priid
161	„	„ 14638	„ „ „	3.III.28.	492	„ 11800	„
162	„	„ 14642	„ „ „	24.XI.28.	575	„ 11806	Paul
163	„	„ 14636	„ „ „	1930.	578	„ 11800	„
164	„	„ 11210	V. Roots, Ellandvahe,	27.IV.23.	495	—	„
165	„	„ 13352	„ „ „	1.II.26.	492	HS 4995	Hans
166	„	„ 13358	„ „ „	8.XII.26.	456	„ „	„
167	46	„ 11244	A. Dehn, Kostivere,	1923.	462	H 7544	Saul
168	75	„ 13340	„ „ „	20.IV.26	470	„ 10268	Siim
169	76	„ 13382	„ „ „	20.II.27.	465	„ 10234	Kuun
170	80	„ 14644	„ „ „	4.VIII.27	476	HS 5986	August
171	82	„ 14668	„ „ „	3.VIII.27.	463	H 7660	„
172	86	„ 14654	„ „ „	15.XI.27.	502	„ 7614	„
173	87	„ 14656	„ „ „	19.XI.27.	520	HS 6798	„
174	89	„ 14658	„ „ „	11.I.28.	512	H 12430	„
175	97	„ 14670	„ „ „	3.IV.28.	508	HS 7730	Kuun
176	100	„ 14672	„ „ „	15.IV.29.	515	H 10266	August
177	110	„ 15362	„ „ „	23.I.30.	447	„ 12430	Kasto
178	„	„ 12144	E. P. R. Imasti inv. kodu, Virumaal.	16.IX.25.	478	„ 10222	Toom
179	„	„ 13006	N. Harpe, Alsoka, Harjum.	30.I.24.	621	№130	Leni
180	„	„ 14328	„ „ „	5.X.25.	610	„ 400	„
181	„	„ 15312	„ „ „	22.VI.29.	671	HS 8176	Tõnis
182	„	„ 13004	„ „ „	29.I.25.	669	№ 88	Leni
183	104	„ 14276	V. Harpe, Äntu, Virumaal.	5.XII.28.	502	H 9488	Leo
184	„	„ 15186	R. Harpe, Lagedi, Harjum.	27.IV.26.	636	„ 13012	Rolan
185	„	„ 14362	T. Pool, Pliistaoja, Pärnum.	12.V.28.	568	HS 4863	Votte
186	141	„ 12438	A. Bremen, Ruila, Harjum.	1.1.25.	445	„ 6204	Leni
187	147	„ 15270	„ „ „	11.XII.27.	523	H 11430	„
188	„	„ 14342	J. Põhjakas, Kivisilla,	1929.	485	„ 7458	Siegriid
189	70	„ 13552	J. Dehn, Kobilu, Tartumaal.	27.II.27.	419	153320	Leopold
190	71	„ 13554	„ „ „	7.X.26.	423	147870	Markovna
191	75	„ 13562	„ „ „	23.VIII.26	511	201954	Muttersõn
192	77	„ 13566	„ „ „	2.VI.26.	472	208656	Eleve

Märgitud 1935

Lehmade nimekiri 1920.—1935. (järg).

Märk nr	Hinnatud punkte		Kõrgeim aasta toodang			Keskmine aasta toodang			Tähendus		
	Põlvemine	Välilik	Kontroll-aasta	Pilma kg	Võirasva kg	Rasva %	Kontroll-aastad	Pilma kg		Võirasva kg	Rasva %
653	7,0	37,5	1933/34	6395	202,83,17	1927/28	34/35	—7,7 a.	4441	137,93,11	
921	12,0	40,5	1933/34	5334	189,63,55	1929/30	34/35	—5,3 a.	4036	147,23,65	müüd. 1935. a.
"	11,5	37,5	1933/34	5106	187,63,67	1929/30	34/35	—5,7 a.	4556	160,93,53	
851	10,0	38,0	1933/34	4861	183,73,78	1929/30	34/35	—5,5 a.	3459	130,83,78	
937	5,0	39,0	1934/35	5806	209,23,60	1930/31	34/35	—4,7 a.	4186	158,63,54	
"	12,0	43,0	1933/34	5245	190,43,63	1930/31	34/35	—4,7 a.	3919	145,53,71	
1053	12,0	42,5	1934/35	6797	217,63,20	1931/32	34/35	—3,7 a.	6023	193,83,22	
"	12,0	43,0	1933/34	5338	181,53,40	1931/32	34/35	—3,7 a.	4678	162,63,48	
"	12,0	44,5	1934/35	7260	269,43,71	1932/33	34/35	—2,7 a.	6616	249,03,76	
"	12,0	45,0	1934/35	6834	243,33,56	1932/33	34/35	—2,7 a.	6111	217,33,56	
"	12,0	43,5	1933/34	5093	198,33,89	1932/33	34/35	—2,7 a.	5163	189,93,68	
"	12,0	41,5	1934/35	6716	237,33,53	1932/33	34/35	—2,7 a.	6127	221,23,61	
"	12,0	43,5	1934/35	6223	228,83,68	1932/33	34/35	—2,7 a.	5858	210,83,60	
"	12,0	44,5	1934/35	6269	232,53,71	1932/33	34/35	—2,6 a.	6255	237,93,80	
"	12,0	42,0	1934/35	6998	245,83,51	1932/33	34/35	—2,6 a.	6343	224,03,53	
"	12,0	42,0	1934/35	6900	246,43,57	1932/33	34/35	—2,5 a.	6656	239,83,60	
333	8,0	37,5	1929/30	6274	212,13,37	1926/27	33/34	—7,6 a.	5222	184,23,53	müüd. 1934. a.
"	9,0	40,0	1932/33	7783	271,63,49	1926/27	34/35	—8,5 a.	6124	207,73,39	
735	9,0	38,0	1930/31	5561	215,23,87	1929/30	30/31	—2,0 a.	4222	162,73,85	müüd 1931. a.
1147	11,5	38,5	1934/35	6235	238,53,81	1929/30	34/35	—6,0 a.	4901	186,13,80	
"	12,0	43,5	1933/34	5484	218,83,99	1931/32	34/35	—4,0 a.	4564	178,53,91	
1.89	12,0	41,5	1933/34	5915	200,23,38	1931/32	34/35	—4,0 a.	5359	181,03,38	
"	12,0	42,5	1934/35	6344	244,73,86	1931/32	34/35	—4,0 a.	5314	202,03,80	
"	—	39,0	1931/32	6550	246,03,76	1925/26	34/35	—9,6 a.	5115	182,63,57	
731	8,0	41,0	1934/35	5941	233,63,94	1927/28	34/35	—7,2 a.	4483	164,63,67	
"	8,0	37,5	1932/33	5248	183,33,49	1928/29	34/35	—7,0 a.	4121	145,13,52	
"	8,0	37,5	1930/31	5267	193,23,67	1925/26	33/34	—7,8 a.	3532	127,83,62	müüd. 1933 a.
359	8,0	42,0	1931/32	5974	197,63,31	1929/30	34/35	—5,7 a.	5153	171,93,34	
965	10,5	37,5	1931/32	4982	191,83,85	1929/30	33/34	—4,7 a.	4350	163,93,77	
999	9,5	40,5	1932/33	5303	208,33,93	1930/31	34/35	—5,0 a.	5001	187,83,76	
"	10,5	41,0	1933/34	4663	183,53,94	1930/31	34/35	—4,7 a.	4345	167,93,86	
"	10,5	38,5	1931/32	6081	226,33,72	1930/31	34/35	—5,0 a.	5480	203,73,72	
"	10,5	41,0	1934/35	5711	211,43,70	1930/31	34/35	—4,7 a.	5462	204,03,57	
"	12,0	42,0	1933/34	5351	196,43,67	1930/31	34/35	—4,3 a.	5348	195,93,66	surnud poegi- [müel 1935. a.
965	9,5	38,0	1934/35	5809	205,53,54	1930/31	34/35	—4,5 a.	5285	200,13,79	
999	10,5	40,0	1932/33	5343	201,93,78	1930/31	34/35	—4,6 a.	5105	190,13,72	
1133	11,5	42,0	1934/35	6147	222,43,60	1932/33	34/35	—2,6 a.	5540	196,23,54	
1025	8,5	38,0	1930/31	6118	224,33,67	1928/29	34/35	—7,0 a.	4737	166,63,52	
877	5,0	37,5	1931/32	5500	239,64,36	1929/30	34/35	—6,0 a.	4886	200,94,11	
"	5,0	37,5	1930/31	6168	205,93,34	1930/31	34/35	—5,0 a.	5324	185,93,49	
"	6,0	41,5	1933/34	5572	196,33,52	1931/32	34/35	—3,6 a.	5062	172,73,41	
877	5,0	39,5	1931/32	6265	257,44,16	1929/30	34/35	—6,0 a.	5209	208,14,00	
775	11,0	43,5	1934/35	5398	192,73,57	1931/32	34/35	—4,0 a.	4180	147,93,54	
"	9,0	38,5	1933/34	5339	182,23,41	1931/32	34/35	—4,0 a.	4652	162,33,49	
887	11,5	42,0	1934/35	6551	248,03,79	1931/32	34/35	—4,0 a.	5119	194,03,79	
877	6,0	38,0	1934/35	5745	240,14,18	1928/29	34/35	—5,0 a.	4524	170,33,76	
"	12,0	40,5	1934/35	5889	227,33,85	1931/32	34/35	—4,0 a.	4757	177,33,73	
997	11,0	42,0	1934/35	4998	211,84,24	1931/32	34/35	—4,0 a.	4731	195,34,13	
14003	10,0	40,5	1932/33	6532	239,23,66	1929/30	34/35	—5,7 a.	4959	178,73,60	
19433	11,5	41,5	1933/34	7074	269,83,81	1929/30	34/35	—5,6 a.	6656	241,83,63	
19031	9,5	43,0	1934/35	5610	192,43,43	1929/30	34/35	—5,6 a.	4822	166,73,46	
16079	8,5	42,0	1933/34	6070	222,73,67	1929/30	34/35	—5,5 a.	4854	181,13,73	

Tab. 13. Eesti hollandi-friisika

Järjekord ja elifüraam. nr.	L e h m a				Sündimise aeg	Eluskaal	Ema tõumärk ja tr. nr.	Isa
	Nimi ehk nr.	Tõumärk ja tõuraa- matu nr.	O m a n i k					
193	Dord	79	H 14200	E. Dehn, Kobilo, Tartumaal .	8.VI.28.	510	H 12710	Ado
194	Ellka	92	" 14834	" " " "	6.III.29.	510	" 10158	Andr
195	Fanny	112	" 15716	" " " "	13.XI.29.	525	" 13554	Darik
196	Gerdrud	117	" 16350	" " " "	1.II.31.	485	" 14208	Nico
197	Elviir	123	" 16360	" " " "	24.VII.29.	635	HS 8017	Raul
198	Jossie	82	" 14206	" " " "	26.XII.28.	480	58705	Aexa
199	Dolli	85	" 14210	" " " "	10.VII.28	520	HS 8016	Ado
200	Emma	100	" 14846	" " " "	10.I.29.	550	H 11296	Karl
201	Endla	103	" 14852	" " " "	12.IV.29.	545	" 10266	Kasto
202	Vassenaar	83	" 14208	" " " "	6.II.29.	460	65163	Tjetsche
203	Deyne-Antje	90	" 14202	" " " "	15.XII.28.	520	60382	Deyne-D
204	Ester	87	" 14842	" " " "	29.IV.29.	450	H 7476	Kasto
205	Gundel	125	" 16364	" " " "	19.I.31.	505	HS 6855	F. Re
206	Grete	127	" 16368	" " " "	9.XII.30.	455	H 12728	"
207		58	" 13162	Audru riigimõis, Pärnumaal	13.X.26.	455	" 2726	Alber
208		72	" 14370	" " " "	15.VIII.27	539	" 2666	Apoll
209		319	" 13294	Kehtna " Harjumaal .	6.XI.26.	527	" 174	Ambe
210	Milla		" 13714	J. Lehtman, Lehtmaa "	12.V.24.	541	" 5724	Mait
211		80	" 12354	Vana-Antsla riigimõis, Võrumaal	13.VI.25.	421	" 602	Satyr
212		154	" 15736	" " " "	10.IV.30.	485	HS 7015	Andr
213		157	" 15742	" " " "	22.I.30.	450	H 12372	Kaley
214		116	" 12930	" " " "	13.X.26.	495	" 10292	Brutu
215		184	" 16318	" " " "	20.XII.30.	491	" 12354	Andr
216		7	" 9450	" " " "	17.XI.20.	500	№ 853	Ville
217	Jutta	12	" 16476	A/S. Kreenholm, Joala, Virumaal	21.III.30.	570	H 13658	King
218		70	" 12114	Vana-Antsla riigimõis, Võrumaal	20.VIII.24	564	" 548	Satyr
219		54	" 12884	H. Hunnius, Habaja, Harjumaal . . .	9.V.26.	470	" 8542	Rosen
220	Meeta	56	" 12888	" " " "	23.XI.25.	500	" 7338	"
221	Suleika	69	" 14624	" " " "	22.III.27.	480	" 9812	"
222	Holle	76	" 14612	" " " "	9.IV.28.	450	" 9778	"
223	Anu	108	" 15970	" " " "	7.XII.29.	460	" 12890	Votte
224		33	" 13780	K. Florell, Peningi, Harjumaal	19.X.27.	565	HS 6664	Siegh
225		35	" 13784	" " " "	16.X.27.	481	H 10414	"
226		36	" 13786	" " " "	18.III.28.	540	HS 6668	"
227		34	" 13782	" " " "	27.I.28.	470	H 10412	"
228		38	" 14690	" " " "	13.X.28.	700	HS 6664	"
229		55	" 16174	" " " "	11.IX.30.	536	H 10416	"
230		50	" 16166	" " " "	14.XI.29	642	H 14754	"
231		47	" 16162	" " " "	4.XI.29.	646	HS 6670	"
232		32	" 13776	" " " "	9.XI.27.	564	H 5694	"
233		42	" 14696	" " " "	26.II.29.	485	H 10412	"
234	Lehik	"	" 14302	Harju Maaval. Saku majapidamiskool	9.X.27.	564	HS 7309	Benno
235	Nolli	"	" 14790	" " " "	1.XII.29.	564	HS 7300	Mats
236	Imbi	"	" 12480	" " " "	5.IV.26.	610	H 9252	Benno
237	Ilus	"	" 12482	" " " "	12.V.25.	625	" 9556	Kärma
238	Trulla	"	" 15682	H. Sirkel, Ületee t. Harjumaal . . .	25.I.31.	478	" 14638	Tiitus
239	Neelik	"	" 16802	" " " "	18.X.31.	465	" 11806	"
240	Suleika	"	" 13008	N. Harpe, Alsoka, Harjumaal . . .	21.VIII.25.	570	№ 137	Lenin
241		152	" 14754	K. Florell, Peningi, " . . .	1919.	512	EH 10210	Balfour
242		37	" 13788	" " " "	16.XII.27.	505	H 10416	Siegh
243		161	" 10410	" " " "	1919.	446	"	"
244		9	" 10412	" " " "	1922.	502	H 10410	Peeter

Lehmade nimekiri 1920.—1935. (järg).

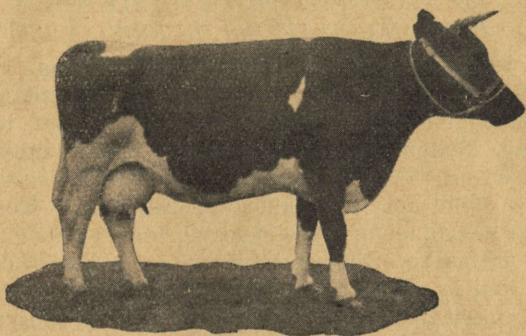
nr	Hinnatud punkte		Kõrgeim aasta toodang			Keskmine aasta toodang			Tähendusi			
	Põlvnemine	Välilik	Kontroll-aasta	Piima kg	Võirasva kg	Rasva %	Kontroll-aastad	Piima kg		Võirasva kg	Rasva %	
—	6,5	42,5	1934/35	5621	199,3	3,55	1931/32—34/35—	4,0 a.	4892	165,3	3,38	
721	9,0	43,5	1934/35	5793	199,6	3,45	1932/33—34/35—	3,0 a.	4874	169,9	3,49	
26904	12,0	40,0	1934/35	6776	265,5	3,92	1933/34—34/35—	2,0 a.	6161	247,0	4,01	
17755	12,0	37,5	1934/35	5529	234,2	4,24	1934/35—	1,0 a.	5529	234,2	4,24	
1231	9,5	41,5	1934/35	6672	240,2	3,60	1934/35—	1,0 a.	6672	240,2	3,60	
16254	12,0	41,5	1932/33	5210	202,9	3,89	1931/32—34/35—	3,4 a.	3888	176,0	4,53	tap.
—	7,0	37,5	1932/33	5572	190,2	3,41	1931/32—33/34—	2,8 a.	4708	162,0	3,44	1934. a.
477	8,0	41,0	1933/34	5735	212,1	3,70	1932/33—34/35—	2,3 a.	5426	194,0	3,58	müüd.
1133	9,5	39,0	1932/33	6124	222,6	3,63	1932/33—34/35—	2,3 a.	5967	211,7	3,55	1934. a.
16127	12,0	41,5	1933/34	6390	266,9	4,18	1931/32—34/35—	4,0 a.	6129	247,3	4,03	tap."
16871	12,0	41,5	1934/35	5546	221,5	3,99	1931/32—34/35—	4,0 a.	4222	167,7	3,97	1935. "
1133	10,0	40,0	1933/34	5591	194,9	3,49	1932/33—34/35—	3,0 a.	5322	174,3	3,28	
1429	10,5	43,0	1934/35	5269	193,2	3,67	1934/35—	1 a.	5269	193,2	3,67	
—	11,0	39,0	1934/35	5095	204,0	4,00	1934/35—	1 a.	5095	204,0	4,00	
923	12,0	39,0	1934/35	5641	197,3	3,49	1929/30—34/35—	5,7 a.	4245	148,1	3,49	
1043	12,0	42,0	1934/35	5692	193,7	3,40	1931/32—34/35—	4,0 a.	4651	161,6	3,47	
879	7,5	37,5	1933/34	5730	193,9	3,38	1929/30—34/35—	5,9 a.	4428	146,6	3,31	
1001	11,0	37,5	1931/32	6089	244,9	4,02	1928/29—34/35—	6,0 a.	4618	181,2	3,92	
461	6,5	38,0	1932/33	4899	194,9	3,98	1928/29—34/35—	7,0 a.	4118	152,1	3,69	
721	11,0	39,0	1934/35	6416	260,5	4,06	1933/34—34/35—	2,0 a.	4934	195,0	3,95	
1217	10,0	41,0	1934/35	5284	183,8	3,48	1933/34—34/35—	2,0 a.	4205	146,7	3,49	
737	2,5	44,5	1933/34	6501	216,0	3,32	1929/30—34/35—	6,0 a.	4557	156,3	3,43	
721	12,0	41,0	1934/35	5597	190,3	3,40	1934/35—	1 a.	5597	190,3	3,40	
—	2,0	39,5	1928/29	5909	185,9	3,15	1923/24—34/35—	11,3 a.	4415	135,9	3,08	
1495	11,0	41,0	1934/35	5198	190,6	3,67	1933/34—34/35—	2,0 a.	4996	179,6	3,59	
461	6,0	41,0	1934/35	6234	182,7	2,93	1927/28—34/35—	8,0 a.	3848	116,9	3,04	
871	9,5	43,0	1934/35	5250	198,6	3,78	1929/30—34/35—	6,0 a.	4104	144,9	3,53	
—	9,5	42,0	1934/35	5539	224,6	4,05	1929/30—34/35—	6,0 a.	4880	173,0	3,55	
—	9,0	42,0	1933/34	5576	203,3	3,65	1930/31—34/35—	5,0 a.	4428	154,0	3,48	
1315	11,0	38,0	1934/35	5390	200,2	3,71	1930/31—34/35—	4,9 a.	4811	166,4	3,46	
—	12,0	44,5	1934/35	5163	182,5	3,53	1932/33—34/35—	2,5 a.	4878	163,2	3,35	
997	12,0	38,0	1934/35	8579	365,4	4,26	1929/30—34/35—	5,3 a.	7016	302,2	4,31	
—	10,5	40,5	1933/34	6552	253,6	3,87	1929/30—34/35—	5,2 a.	5844	239,9	4,08	
—	9,5	46,0	1931/32	5570	248,8	4,47	1930/31—34/35—	5,0 a.	4784	205,9	4,30	
—	12,0	42,5	1934/35	5947	235,3	3,96	1929/30—34/35—	5,2 a.	5271	208,5	3,96	
—	12,0	44,0	1932/33	7743	311,5	4,02	1930/31—34/35—	4,4 a.	7153	288,1	4,03	
—	12,0	39,0	1934/35	5800	213,9	3,69	1934/35—	1,0 a.	5800	213,9	3,69	
—	12,0	40,5	1934/35	5826	218,5	3,75	1934/35—	1,0 a.	5826	218,5	3,75	
—	12,0	44,5	1934/35	6294	226,5	3,77	1933/34—34/35—	2,0 a.	6147	233,7	3,80	
—	9,5	41,0	1934/35	6100	236,1	3,87	1929/30—34/35—	5,3 a.	5410	207,7	3,84	
—	12,0	37,5	1932/33	5197	220,0	4,00	1931/32—34/35—	4,0 a.	5145	208,9	4,06	
867	9,0	41,0	1931/32	5907	215,5	3,65	1930/31—34/35—	4,8 a.	5268	181,6	3,45	
931	10,5	40,0	1934/35	5675	197,5	3,48	1932/33—34/35—	2,9 a.	5057	176,9	3,50	
867	10,5	38,0	1931/32	6620	216,1	3,26	1929/30—33/34—	4,1 a.	5499	180,3	3,28	surnud 1933. a.
801	6,0	37,5	1931/32	5939	223,8	3,75	1929/30—34/35—	5,6 a.	4947	178,6	3,61	müüd. 1935 "
1349	12,0	40,0	1934/35	5320	215,3	4,05	1932/33—34/35—	2,1 a.	4837	191,0	3,95	
—	12,0	40,0	1934/35	6161	201,7	3,27	1934/35—	1 a.	6161	201,7	3,27	
877	6,0	37,5	1931/32	5373	196,0	3,65	1929/30—32/33—	3,1 a.	4627	169,7	3,67	surn.
—	3,0	39,0	1932/33	5147	184,8	3,61	1932/33—34/35—	2,7 a.	4815	175,4	3,64	müüd. 1935. a.
997	11,0	37,5	1932/33	5403	219,9	4,07	1930/31—34/35—	4,9 a.	4656	191,7	4,12	" 1935 "
—	—	43,5	1930/31	8452	324,4	3,84	1928/29—32/33—	4,9 a.	6459	237,2	3,62	" 1933 "
335	8,0	41,5	1931/32	7814	290,1	3,71	1928/29—34/35—	6,6 a.	6010	216,1	3,60	" 1935 "

Tab. 14 Eesti hollandi-früisikarja eliit pullid 1920—1935.
Elite Bulls of Estonian Frisian Cattle 1920—35.

P u l l i — B u l l ' s					Ema — Mother		Isa — Father		Hinnatud punkte Points of Value.		Eliit tõuraamatusse märgitud tütar- de arv. No. of Daughters Register- ed in Elite Pedigreebook
Nimi ja eliit tõur nr. Name and No. of Elite Pedigreebook	Tõumärk ja tõuraamatu nr. Mark and No. of Pedig- reebook	Omanik — Owner	Sündimise aeg Date of Birth.	Eliit osakonda vanus Registered in Elite Section	Nimi ehk nr. Name or Number	Tõumärk ja tõuraamatu nr. Mark and No. of Pedigree- book	Nimi ehk nr. Name or Number	Tõumärk ja tõuraama- matu nr. Mark and No. of Pedigree- book	Põlvnemine — Descent	Välirik — Figure	
1	Tiitus HE 2 H 341	R. Harpe, Põdrangu, Virumaal	6.XII.19.	1931.	95	RE 16762	Burgher	RE 1723	3,5	—	4
2	Peeter „ 4 RE 1231	E. Harpe, Viisu, Järvamaal	6.XI.10.	„	„	9110	—	„ 613	8,0	—	4
3	Saul „ 6 H 639	„ „ „	8.XII.15.	„	160	„ 13362	Saul	„ 1161	8,0	—	10
4	Nero „ 8 „ 641	„ „ „	12.IX.16.	„	332	„ 13132	Nemo	„ 1267	9,0	—	9
5	Adam „ 10 „ 891	„ „ „	6.XI.22.	„	Ella Adam	H 6838	Nero	H 641	12,0	42,0	16
6	Erik „ 12 „ 147	T. Pool, Piistaoja, Pärnumaal	8.XI.16.	„	471	RL 13040	Oscarius	RL 607	10,0	—	7
7	Roland „ 14 „ 1053	E. Harpe, Viisu, Järvamaal	27.XI.24.	1933	Leeuwarder	41371	Roland-Jan	12474	12,0	43,5	28
8	Vottele „ 16 „ 887	T. Pool, Piistaoja, Pärnumaal	11.XI.22	„	Leeuwarder	32993	Vodan	6204	12,0	44,0	7
9	Berni „ 18 „ 771	R. Harpe, Põdrangu, Virumaal	28.X.23.	„	252	RE 27282	Nero	RE 1787	10,0	41,0	4
10	Bube „ 20 „ 673	E. Harpe, Viisu, Järvamaal	3.IV.20.	„	436	„ 25920	Barde	H 157	9,0	—	5
11	August-Nico „ 22 „ 999	A. Dehn, Kostivere, Harjumaal	9.III.25.	1935	Leeuwarder -August III	37891	Nico-Gerard	14124	12,0	40,0	7
12	Anatol „ 24 „ 121	Särevere riigimõis, Järvamaal	29.I.13.	„	326	RL 4704	Oscarius	RL 607	8,0	—	4
13	Lenin „ 26 „ 877	A. Bremen, Rullia, Harjumaal	16.IV.22.	„	271	RE 27320	Nero	RE 1787	7,0	38,0	7
14	Siegfried „ 28 „ 997	K. Florell, Peningi, „	1.III.25.	„	Therese	39224	Piet	14034	12,0	42,0	12

Tab. 13-as on toodud kõigi seni tõuraamatu eliitosakonda märgitud lehmade nimekiri ühes põlvenemise ja toodangu andmetega. Toodangu andmeist on toodud kõrgeim aastatoodang ja keskmine aastatoodang lehma kogu kontrolli all olnud (elu-) aja jooksul, kaasaarvates ka esimest ja teist poega

Elillem Nr. 38 HE 228, sünd. 13.X.1928. a. Toodang 1932/33. a. 7743 kg piima 311,5 kg võirasvaga; rasva 4,02%
Omanik K Florell Peningil

ning teisi ebakorrapäraseid lüpsiaastaid. Karjast, vanuse, haiguste jne. pärast välja langenud lehmadel — arvult 87 — on toodangu andmed lõpulikud. Teiste kohta loodame täiendavaid andmeid tuua järgmistes väljaannetes. Seni eliitosakonda märgitud 244 lehma keskmine aastatoodang on 6131 kg piima 221,9 kg võirasvaga; rasva 3,62%.

Elitpull „Stegfried“ H 996. HE 28. 21 tütre keskmine toodang 71,5 aastast 4811 kg piima 190,3 kg võirasvaga, rasva 3,96%. Peningi karjapull 1926 — 1932.
Om. K. Florell.

Pulle on eliit osakonda kantud 1935. a. lõpuni 14. Suurima eliitütarde arvu omavad „Roland“ H 1053, „Adam“ H 891 ja „Siegfried“ H 997. Eliitpullidest on 4 imporditud Hollandist, kuna teised põlvenevad kodumaa parematest karjadest. Vanematel pullidel puuduvad andmed välimiku hindamise ja osalt ka ema ning esiemade toodangute kohta. Selletõttu on neil ka põlvenemise hinnang madal.

Eliitpullidest elab ainult „Roland“ H 1053, kuna teised kõik on juba enne enda tunnustamist langenud välja.

EESTI HOLLANDI-FRIISIKARJA SUGULAVAD. *BREEDING STATIONS OF FRISIAN CATTLE IN ESTONIA.*

Sugulavade ülesandeks on ümbruskonna karjapidajate varustamine parema tõumaterjaliga. Et kindlustada karjapidajatele täisväärset ja taudi-devaba sugumaterjali, seisavad sugulava karjad riikliku ja tõuseltsi kontrolli all. Sellejuures võivad sugulava nime kanda ainult need karjad, kus: 1) veised on vabad nakkushaigustest; 2) veisematerjal tõuväärtuse, põlvenemise ja tüübi ning kehaehituse poolest vastab ülesseatud nõuetele; 3) kari on hää saagianniga, mis kindlustab teatud toodanguvõime; 4) karjas peetakse aretuseks otstarbekohast pulli ja 5) karjasõõtmine, lüpsmine, puhastamine, laut ja üldised pidamise tingimused vastavad teatud nõudmistele.

Sugulava karju kontrollitakse pidevalt tõuseltsi tööjõudude ja loomaarstliku järelevalve poolt sugulava nõuetele vastavalt. Ei täideta ülesseatud nõudmisi karjapidaja poolt või puuduvad majapidamises nõudmiste täitmiseks võimalused, puhkeb karjas nakkushaigusi jne. — kustutakse karjapidamine sugulavade nimekirjast maha.

Sugulavade arendamiseks, üksikute paremate tõukarjade ja veiste suguvõsade laiendamiseks ja karja aretustöö ergutamiseks toimuvad juba 1924. a. alates sugulavade võistlused. 1924—1927. aastatel toimusid võistlused tõuseltsi omal algatusel ja oma määruste alusel. 1927. a. peale pandi Põllutöoministeeriumi poolt maksta kõigi tõugude sugulavade tarvis ühised määrused.

Sugulavade võistlustest võivad võtta osa tunnustatud tõugu tõukarja-majapidamised, kes seisavad ametliku karjakontrolli ja loomaarstliku tervishoiu kontrolli all ja kasutavad lehmade paaritamiseks täisverd sugupulli.

Sugulava nimetuse võivad saada tõukarjad, kes on esinenud võistlustel hääde tagajärgedega vähemalt 3 aastat, kus karjas on vähemalt 6 tõuraamatusse märgitud lehma ja täisverelisi loomi vähemalt 50%.

Sugulavad hinnatakse väärtuse järgi vastavalt I, II ja III klassi sugulavadeks. Väärtuse klassi ehk järgu arvestamisel võetakse aluseks kogu hinnatud punktide arv ja iga hinnatud ala (põlvenemine, välimik, toodang, tervis, tüübi ja toodangu ühtlus, pull, sõõtmine — pidamine — laut) punktide arv. Sugulava ja sugulava kandidaate (võistlusmajapidamisi) hinnatakse komisjoni poolt, kuhu kuuluvad Põllutöoministeeriumi ja Põllutöökoja esindajad ja kolme tõuseltsi sekretärid. Võistluskarjadest sugulavadeks tulnud karjade omanikele ja parematele ning hinnatud punktide arvult esikohtadele tulnud sugulavade omanikele antakse Põllutöoministeeriumi ja Põllutöökoja poolt väärtuslikke auhindu.

Eesti hollandi-friisi tõu alal 1935. a. väljakuulutatud sugulavad 1934/35. a. hindamise alusel on toodud juuresolevas tabelis. Sugulavu on kokku 13. Neist kuulus 3 I-esse klassi — Viisu, Piistaoja ja Ületee; 5 II-e klassi — Koigi, Imastu, Habaja, Äntu, Käruse ja Vahepõllu ning 4 III-asse klassi — Kivisilla, Takkaasaare, Põhjaka ja Adojüri talud. Tabelisse on karjad järjestatud hinnatud punktide arvu suuruse — s. o. paremuse — järjekorras. Esikohal on

Tab. 15. Eesti hollandi-friiskarja sugulavad 1934/35. a. hindamisel.
Estonian Breeding Stations of Frisian Cattle According to 1934/35 Valuation.

Järjekord—No. of Order	Majapidamine ja omanik Holding and Owner	Võistlusasta—Year of Competition.		Kogukarja keskmine toodang 1933/34. k/a. Average Production of all Cows in 1933/34 Contr. Year			Hinnatud punkte — Points of Valuation.									
		Aastalehmade arv Yearly Average Num- ber of Cows	Piima kg Milk, kg	Võirasva kg Butterfat, kg	Rasva % Fat %	Lehmade hindamine Valuation of Cows					Lehmade hindamine Valuation of Cows					
						Põlvnemine Descent	Välimik ja tüüp—Fi- gure a. Type	Lüübi ja too- dangu ühtlus Uniformity of Type a. Prod.	Toodang Production	Pulli väärtus Value of Bull	Noorkarja kasvat. Breeding of Young Cattle	Karja tervislik seisukord—Health Condition of Cattle	Pidamine ja hoid. Keeping and Shed	Kokku — Total		
													Sugulava klass—Class of Breeding Station.			
1	Viisu m., E. Harpe, Järvamaal	10	74,2	5 690	200,0	3,51	12,0	42,4	23,0	37,5	34,0	11,0	10,0	22,0	191,9	I
2	Piistaoja, T. Pool, Pärnumaal, Tori v. . .	10	31,5	4 594	173,1	3,77	11,9	42,3	23,5	33,8	33,5	12,0	10,0	24,5	191,5	I
3	Ületee t., H. Sirkel, Harjumaal, Jõeleftme	8	15,1	5 240	189,8	3,62	12,0	41,1	22,0	35,0	33,2	11,5	10,0	22,5	187,3	I
4	Koigi, H. Ungern-Sternberg, Järvam. Nõmküla	8	12,1	4 687	155,8	3,32	10,5	37,2	21,0	31,5	33,1	11,0	10,0	18,5	172,9	II
5	Imastu invaliidide kodu, E.P.R., Virum. Undla v. . . .	7	7,9	4 013	142,2	3,54	8,9	38,8	21,0	30,2	32,8	11,0	10,0	19,5	172,2	II
6	Habajä, A. Hunnius, Harjum. Triigi v.	8	63,3	4 081	137,4	3,37	11,3	37,6	20,0	31,2	34,0	11,0	9,0	18,0	172,1	II
7	Äntu, V. Harpe, Virumaal, Vao v.	9	23,0	4 064	145,8	3,59	11,2	36,8	21,0	31,0	32,4	11,0	9,0	18,5	170,9	II
8	Karuse, V. Vessart, Järvamaal, Esna v.	7	11,7	3 250	123,6	3,80	10,8	38,3	18,0	28,0	32,6	10,5	9,0	21,0	168,2	II
9	Vahepõllu, R. Kuris, Harjum., Kloostri v.	9	7,7	3 723	132,2	3,55	9,3	36,6	19,0	29,2	33,7	11,0	9,0	20,0	167,8	II
10	Kivisilla, I. Põhjakas, „ Raasiku v.	5	7,5	3 913	151,0	3,86	9,3	36,6	16,0	31,1	30,2	9,5	8,0	18,0	158,7	III
11	Takkasaare, H. Lai, Järvam. Särevevere v.	3	8,8	4 222	145,1	3,44	7,8	34,9	17,0	30,5	30,5	9,5	10,0	18,0	158,2	III
12	Põhjaka, R. Janson, „ Mäo v.	3	10,7	2 944	111,1	3,77	8,2	34,8	16,0	27,1	32,0	9,0	10,0	17,5	154,6	III
13	Adojüri, H. Estenthal, „ Alliku v.	10	8,2	3 430	121,8	3,55	9,5	35,4	18,0	28,2	29,8	8,5	9,0	15,5	153,9	III

võistluse algusest peale püsinud Viisu E. Harpe ja Piistaoja T. Pooli karjad. Neist on esimene 1930. ja teine 1931. a. peale I järgu sugulava. Viimase aasta hindamisel tunnustati I järgu sugulavaks veel H. Sirkeli Ületee t. kari Jõeletmest. Viimane on ametlikuks sugulavaks esmalt III-as ja hiljem II klassis juba 1930. a. alates.

Foto T. Pool.
T. Pooli Piistaoja t. I järgu sugulava kari kultuurkoplis. Karja keskmine toodang 1934/35. a. 5137 kg piima 191,5 kg võirasvaga, rasva 3,73%.

Praegustest sugulavadest on tunnustatud veel pikemat aega: Koigi H. Ungern-Sternbergi ja Äntu V. Harpe karjad — 6-at aastat, Habaja H. Hunniuse kari — 5-at aastat, Karuse V. Vessarti ja Vahepõllu R. Kurise karjad 4-at aastat, Adojüri H. Estenthali kari — 3-at ja Eesti Punase Risti Imastu inv. kodu kari 2-st aastat. Kivisilla I. Põhjaka, Takkasaare H. Lai ja Põhjaka R. Jansoni karjad kuulutati sugulavadeks 1935. a. esmakordselt.

Peale käesoleval aastal esinevate on olnud sugulavadena varematal aastatel tunnustatud veel: Põdrangu R. Harpe kari I järgus, Tikka J. Praksi, Säreveere riigimõisa, Peningi K. Florelli, Oepere P. Scheeli, Audru riigimõisa, Vana-Antsla riigimõisa, Liivi K. Ungern-Sternbergi ja Ruila A. Bremeni karjad II klassis ning Saku kodumajanduskooli, Kostivere A. Dehni, Sauga Pärnu linnamõisa, Viti J. Lehtmani, Velise H. Johnsoni, Kehtna riigimõisa, Lehmja Tallinna linnamõisa, Tähtvere riigimõisa, Vaeküla riigimõisa, Väike-Soldino E. Veberi, Ellandvahe V. Roots'i ja Vihula S. Schuberti karjad III järgus. Need — paljud ülemaaliselt tuntud ja tunnustatud tõukarjad — on peamiselt ametlikkude sugulavadele ülesseatud nõuete kõvenedes, eeskätt aga tiisikusele reageerinud lehmade suurema arvu pärast, ametlikkude sugulavade nimekirjast jäänud välja.

Sugulavade võistlusest ja esinevate sugulavade keskmisest tasemest täpsema ülevaate saamiseks on tab. 16. toodud kokkuvõtted sugulavadena ja sugulava kandidaadidena esinevate karjade arvu ja sugulavade keskmise hinnangu ning toodangute kohta.

Tab. 16. E. hollandi-friisikarja sugulavad 1926/27—34/35.
Estonian Breeding Stations of Frisian Cattle in 1926/27—34/35.

Aasta Year	Sugulavad—Breeding Stations				Sugulava kandidaadid—Candidates of Breed. Stat.	Sugulavade keskmiselt—Average per Breed. Station.				
	I kl.—I Class	II kl.—II Class	III kl.—III Class	Kokku—Total		Hinnatud punkte—Points of Valuation.	Aastalehmi Yearly Average No. of Cows	Toodang—Production		
								Piima, kg Milk, kg	Võirasva kg—Butter-fat, kg	Rasva % Fat %
1934/35 . . .	3	6	4	13	51	170,8	21,2	4768	172,1	3,61
1933/34 . . .	2	8	2	12	63	170,9	24,8	4589	161,3	3,51
1932/33 . . .	2	4	6	12	37	166,3	33,6	3877	135,0	3,48
1931/32 . . .	3	10	16	29	33	159,0	48,1	3838	131,2	3,42
1930/31 . . .	3	6	13	22	25	155,9	47,7	3924	135,1	3,44
1929/30 . . .	1	4	13	18	23	153,0	51,9	3778	127,5	3,38
1928/29 . . .	—	5	2	7	41	147,4	60,5	3643	122,2	3,35
1927/28 . . .	—	7	22	29	15	129,9	40,1	3279	109,5	3,34
1926/27 . . .	—	5	6	11	19	140,7	43,2	3523	118,0	3,34

Sugulavade arv on viimastel aastatel püsinud võrdlemisi väiksena — 12 — 13 karja. Sellevastu sugulava kandidaatide ja üldine võistlusest osavõtvate karjade arv suureneb. Viimane asiolu kinnitab tõukarjapidajate huvi ja püüet sugulavade väljaarendamiseks.

Sugulavade keskmine aastalehmade arv on peaaegu järjekindlalt vähenenud. Tähendab, sugulavade hulgas on väikekarjade osatähtsus suhteliselt tõusnud. Viimane oleneb peamiselt tervise nõuetest. Väikekarjad kannavad suhteliselt vähem taudide all (tiisikus, nurisünnitus) ja seal on ka taudide tõrje kergemini teostatav.

Pull „Lindberg“ H 2363
 sünd. 1. XII. 1933. Hollandis. E. Hollandi-Friisikarja Kasvatajate Seltsi sugulavade sugupull. Toodang: emal 5883 kg piima ja 237,0 kg võirasva, rasva 4,03%, isa-emal 9274 kg piima 344,1 kg võirasvaga, 3,71% rasva.

Sugulavade arv antud koosseisu juures ei suuda aga kaugeltki rahuldada tõumaterjali tarvet. Selletõttu on lähemate aastate kavas uute sugulavade organiseerimine. Arvestades seniseid võistluse tulemusi, võime näha ette peatset sugulavade arvu juurekasvu. Uutele kõvematele tervishoiu nõuetele kohaneb väljalangenud endisi sugulavu ja mõnestki uuest võistluskarjast on näha arenevat uusi sugulavu.

Sugulavade kvaliteet areneb hindamise tulemuste järgi jõudsasti. Keskmine hinnatud punktide arv tõuseb peaaegu järjekindlalt iga aastaga.

E. LINDBERG T. K.

Ka sugulava karjade toodangud näitavad iga aastaga suurenemist, tõustes 1934/35 a. keskmiselt 4768 kg piimale ja 172,1 kg võirasvale lehma kohta aastas. Keskmise rasva % 3,61. Tõus on kestnud ka läbi kriisiaastate, mil karja aretuse tingimused olid hoopis kitsad, ja üldine karjatoodangute tasapind langes. Toodangu tõusu alal tuleb eriti märkida rasvaprotsendi tõusu: 1926/27 a. peale — s. o. 9 a. jooksul — on keskmise piimarasvasus tõusnud 3,34-lt 3,61-le s. o. $\frac{3}{100}$ võrra. Kiire rasvaprotsendi tõus eeldab eriti energilist valikut paremates tõukarjades rasvaprotsendi järgi ja kõrgema rasvaprotsendiga karjade arvu suurenemist.

Sugulava karjade 1934/35 kontrollaasta toodangute, samuti aga kõigi võistluskarjade toodangulise tasapinna jälgimiseks on toodud karjade keskmised andmed tab. 17, järjestades neid võirasvatoodangu suuruse alusel. Alla 100 kg keskmise võirasvatoodanguga karja andmed on tabelist jäetud ruumi puudusel välja.

Tab. 17. Sugulavade ja sugulava kandidaatide—võistluskarjade — toodangud 1934/35. k. a.
Production of Competing Herds of Breeding Stations and Candidates of Breeding Stations in 1934/35 Contr. Year.

Jrk.—No. of Order	Majapidamine ja omanik <i> Holding and Owner</i>	Aastalehmade arv <i>Yearly Average Number of Cows.</i>	Toodang <i>Production</i>			Söödakulu- tus— <i>Feed Consumpt.</i>	
			Piima kg <i>Milk, kg</i>	Võirasva kg <i>Butterfat, kg</i>	Rasva % <i>Fat %</i>	Kokku s. ü. <i>Total Units of Feed</i>	Jõusööda % <i>% of Conc. Feed</i>
1	Peningi, K. Florell, Jõeletme k/ü., Harjumaal	28,3	5530	215,8	3,90	3343	33,7
2	Viisu, E. Harpe, Esna k/ü., Järvamaal	79,3	5752	205,3	3,57	3255	42,0
3	Ületee, H. Sirkel, Jõeletme k/ü., Harjumaal .	12,1	5354	197,9	3,70	3263	28,7
4	Piistaoja, T. Pool, Selja pü. k/r., Pärnumaal .	29,6	5137	191,5	3,73	3591	16,6
5	Alsoka, N. Harpe, Saue k/ü., Harjumaal	16,5	5098	181,1	3,55	3123	31,1
6	Hiemäe, A. Seimann, Kurna k/ü., Harjumaal .	6,6	4814	177,2	3,68	2871	30,7
7	Ellandvahe, V. Roots, Jõeletme k/ü., Harjum.	20,4	4852	175,3	3,61	3074	27,1
8	Kuura, A. Torstenberg, Kurna k/ü., Harjum. .	4,0	4723	174,4	3,69	3024	33,1
9	Kobilo, J. Dehn, Puhja II k/ü., Tartumaal . . .	66,2	4761	171,2	3,60	3051	36,7
10	Ruila, A. Bremen, Nissi k/ü., Harjumaal	9,1	4448	170,8	3,84	2709	20,8
11	Põdrangu, R. Harpe, Väike-Maarja k/ü., Virum.	49,5	4793	168,5	3,52	3204	32,6
12	Kivisilla, J. Põhjakas, Jõeletme k/ü., Harjum.	6,4	4421	166,2	3,76	2751	22,4
13	Saku k/m., kool Harju mv., Saue k/ü., Harjum.	17,2	4687	162,8	3,47	3032	41,0
14	Takkasaare, H. Lai, Kolu k/ü., Järvamaal . .	9,6	4689	161,7	3,45	2988	31,9
15	Kostivere, A. Dehn, Jõeletme k/ü., Harjum. .	52,9	4428	161,2	3,64	2875	34,5
16	Velise, H. Johnson, Valgu k/ü., Läänemaal . .	22,9	5100	160,9	3,15	2922	28,4
17	Äntu, V. Harpe, Väike-Maarja k/ü., Virumaal .	24,2	4357	159,2	3,65	2931	35,9
18	Põdraaugu, K. Virkus, Selja pü. k/r., Pärnum.	11,9	4552	155,0	3,41	3173	22,2
19	Koigi, H. Ungern-Sternberg, Nõmküla k/ü., Järvamaal .	15,4	4647	153,8	3,31	3594	27,6
20	Ado, A. Kodaniburg, Paide „Kari“ k/ü., Järvam.	5,6	4394	153,8	3,50	2729	20,9
21	Sepa, H. Koch, Saue k/ü., Harjumaal	29,2	4431	150,4	3,39	2854	34,6
22	Habaja, H. Hunnius, Paunküla, k/ü., Harjum. .	53,6	4146	149,6	3,61	2905	22,0
23	Allikuveski, E. Engelhardt, Alliku k/ü., Järvam.	9,4	3878	148,5	3,83	3014	36,0
24	Mikkuri, K. Tamm, Hageri k/ü., Harjumaal . .	8,7	3663	145,5	3,97	2542	16,3
25	Vahepõllu, R. Kuris, Keila k/ü., Harjumaal . .	4,9	4151	143,7	3,46	2785	22,4
26	Särevere, r/m., Kärevere k/ü., Järvamaal . . .	119,4	4065	143,1	3,52	2683	29,1

Tab. 17. Sugulavade ja sugulava kandidaatide — võistluskarjade —
toodangud 1934/35. k/a. (järg)
*Production of Competing Herds of Breeding Stations and Candidates of
Breeding Stations in 1934/35 Contr. Year.*

Jrk.—No. of Order	Majapidamine ja omanik <i>Holding and Owner</i>	Aastalehmade arv <i>Yearly Average Number of Cows.</i>	Toodang <i>Production</i>				Söödakulu- <i>Feed Consumpt.</i>	
			Piima kg <i>Milk, kg</i>	Võirasva kg <i>Butterfat, kg</i>	Rasva % <i>Fat %</i>	Kokku s. ü. <i>Total Units of Feed</i>	Jõusööda % <i>% of Conc. Feed</i>	
27	Maksima, V. Semiskar, Kurna k/ü., Harjum.	5,9	4003	141,3	3,53	2757	33,4	
28	Lagedi+Huntaugu, R. Harpe, Saue k/ü., Harjum.	25,7	4123	141,1	3,42	2839	22,7	
29	Adojüri, H. Esental, Alliku k/ü., Järvamaal . . .	9,4	3979	141,0	3,54	2626	18,2	
30	Kärmu, A. Jõgi, Jõeletme k/ü., Harjumaal . . .	8,9	3648	139,9	3,83	2542	21,0	
31	Põhjaka, R. Janson, Paide „Kari“ k/ü., Järvam.	11,8	3580	138,2	3,86	2651	25,6	
32	Oepere, P. Scheel, Pikavere k/ü., Harjumaal . . .	25,5	3637	137,5	3,78	2971	23,1	
33	Kärneri, U. Mihkra, Lohu k/ü., Harjumaal . . .	7,2	3737	137,1	3,68	2433	15,1	
34	Karuse, V. Vessart, Esna k/ü., Järvamaal . . .	11,5	3559	135,3	3,80	2749	30,5	
35	Lehmja, m., Tallinna linn, Kurna k/ü., Harjum.	93,0	4041	134,2	3,32	2679	33,7	
36	Joala m., o/ü Kreenholm, Alutaguse I k/ü Virum.	38,3	4055	133,9	3,30	2941	19,9	
37	Aavere v/k., Järva aj. Maaval. Pikevere k/ü., Järvamaal . . .	27,6	4007	133,6	3,33	2625	29,5	
38	Tori riigimõis, Selja pü. k/r., Pärnumaal	18,0	4033	133,3	3,31	2776	25,2	
39	Tõnise, J. Starkopf, Lohu k/ü., Harjumaal	7,4	3700	132,6	3,58	2570	16,9	
40	Tähtvere, r/m., Tartu k/ü., Tartumaal	59,8	4061	131,7	3,24	2831	27,1	
41	Imastu, E.P.R. Inval kodu, Lehtse k/ü., Virum.	9,9	3593	130,8	3,64	2682	34,1	
42	V. Soldino, E. Veber, Alutaguse I k/ü., Virum.	13,4	3914	129,6	3,31	2646	21,9	
43	Käravete, J. Rumberg ja Co Aravete II k/ü., Järvamaal	72,2	3626	126,9	3,50	2790	30,3	
44	Saida, J. Kutti, Nissi k/ü., Harjumaal	31,1	3411	124,6	3,65	2311	20,6	
45	Nurga, E. Nurk, Alliku k/ü., Järvamaal	5,9	3632	122,6	3,38	2509	25,8	
46	Kodula, J. Aun, Kaiu k/ü., Harjumaal	6,6	3406	122,6	3,60	2458	31,6	
47	Kotsari, P. Kotsar, Kolu k/ü., Järvamaal	12,2	3532	120,7	3,42	2552	16,5	
48	Plato lastekodu Tallinna linn Nissi k/ü., Harjum.	24,7	3558	118,4	3,33	2258	15,8	
49	Karula, J. Soots, Viljandi k/ü., Viljandimaal	27,5	3309	118,3	3,58	2693	22,3	
50	Vaeküla, r/m., Viru-Jakobi k/ü., Virumaal	79,7	3560	118,0	3,31	2663	22,3	
51	Vigala m., Luiste k/ü., Läänemaal	40,8	3641	117,2	3,22	2470	24,0	
52	Kehtna r/m., Kehtna—Kuusiku k/ü., Harjumaal	91,8	3540	117,1	3,31	2671	19,7	
53	Kehra r/m., Anija k/ü., Harjumaal	45,2	3431	116,6	3,40	2592	12,0	
54	Tõnise, K. Rondik, Keila k/ü., Harjumaal	7,8	3400	116,4	3,42	2333	22,6	
55	Aasa, G. Tulmin, Luiste k/ü., Läänemaal	13,1	3565	116,0	3,25	2370	15,2	
56	Salla, E. Paimal, Saue k/ü., Harjumaal	11,0	3166	115,7	3,65	2418	21,1	
57	Lehtmaa, J. Lehtman, Keila k/ü., Harjumaal	12,0	3317	114,9	3,46	2378	14,5	
58	Sipa, N. Schilling, Luiste k/ü., Läänemaal	17,1	3452	112,7	3,26	2327	23,1	
59	Vihula, S. Schubert, Vihula I k/ü., Virumaal	22,7	3370	112,1	3,33	2424	22,0	
60	Mäo Lastekodu, Järva Maav. „Paide kari“ k/ü., Järvamaal	19,5	3376	111,9	3,32	2295	16,7	
61	Viimsi, J. Laidoner, TUTÜ viimsi I k/ü., Harjum.	44,2	3118	111,4	3,57	2323	17,6	
62	Audru r/m., Sauga Ridalepa I k/ü., Pärnumaal	102,3	3396	110,0	3,24	2548	31,7	
63	Sauga m. Pärnu linn, Sauga Ridalepa III k/ü., Pärnumaal	73,9	3329	107,1	3,22	2506	22,7	
64	Kuusiku r/m., Kehtna—Kuusiku k/ü., Harjumaal	101,8	3174	103,7	3,27	2535	25,8	
65	Uku, J. Roosi, Koigi as. k/ü., Järvamaal	7,4	2904	103,3	3,56	2007	19,6	
66	Erra, V. Kursell, Lüganeuse k/r., Virumaal	24,6	2973	100,0	3,36	2290	13,3	

EESTI HOLLANDI-FRIISIKARJA SUGUPULLIJAAMAD. *STATIONS OF BREED-BULLS OF FRISIAN CATTLE IN ESTONIA.*

Väikekarjade aretamisel ja vääristamisel on sugupullijaamad olus-
tav tähtsus. Väikekarjades — nagu seda on enamus meie talukarju — käib
tihti väärtusliku sugupulli pidamine üle jõu, kusjuures hinnatavamate pullide
ja nende järglaste kasutamine karja paranduse otstarbel juba pulli kõrgema
hinna tõttu on raskelt kättesaadav. Meie olukorras, kus suures ülekaalus on
segavereline ning tõuta kari ja lehmade paaritamiseks kasustatakse väga
laialdaselt segaverelisi pullvärssse, on tõupullidel ja sellega ka pullijaamad
täita ühtlasi kohapealse karjamaterjali tõustamise ülesanne.

Karjapidajaile väärtuslikuma sugupulli hankimise hõlbustamiseks on
loodud juba Vabariigi algusest peale riiklik kaasabi vastavate karja tõu-
seltside kaudu antavate toetuste ehk abirahade näol. Pullijaama abiraha antakse
üksikutele karjapidajatele või ühingutele ja organisatsioonidele, kes
on võtnud pullijaama asutamise oma tegevuskavasse. Abiraha antakse tõu
puhaspiirkondades ainult piirkonnas tunnustatud tõule, segapiirkondades aga
kõigile kolmele riiklikult tunnustatud veisetõule. Pullijaama asukoht tuleb
otsustamisele vastava tõuseltsi ettepanekul Põllutöökoja Veiste Tõuaretuse
Komitees ja kuulub Põllutöökoja direktori kinnitamisele. Pullijaama pull
peab olema vähemalt $1\frac{1}{2}$ a. vana ja täiesti terve, esimese või vähemalt
teise auhinna väärilise välimikuga. Antava abiraha suurus oleneb looma
välimikust ja ema ning isaema võirasvatoodangu suurusel, ulatudes 50—400
kroonini. Sugupullijaama pidaja on vastava lepingu alusel kohustatud hoolit-
sema pulli korraliku pidamise eest ja paaritama lepingu kestvuse ajal 4
aasta jooksul pulliga vähemalt 180 lehma — s. o. 45 paaritust aastas.

Sugupullijaamadena on abiraha andmisel eelistatud ühingud või orga-
nisatsioonid. Tegelik olukord tegutsevate pullijaamadesuhtes (ühingu regist-
reerimise ja asjaajamise kulud, välisrevisjon jne.) on kujunenud siiski
ühingute kahjuks. Selletõttu esineb ka friisitõu pullijaama pidajatena harva
ühinguid.

Kuna pullijaamade asutamine on otseselt sõltuv riiklikkudest abira-
hadest, siis on ka nende arv ja tihedus olenev selleks otstarbeks määratud
summadest. Tõuseltsi ülesandeks on olnud vaid määratud summade otstar-
bekohane jaotamine. Suurim pullijaamade arv — 128 — oli 1921. a. Vi-
imastel aastatel on abirahasummade vähenemise mõjul uusi pullijaamu juure
asutatud vähem kui see remondiks (tegevuse lõpetanute asemele) olnuks va-
jaline. 1934. a. tegutses pullijaamu 91. Ligikaudu sama arv püsis ka 1935. a.

Pullijaamapullide kvaliteet on toodanguandmete järgi väga kõrge: pulli
emade kui ka isaemade keskmine võirasvatoodang on üle 200 kg. Pulli-
jaama pullidega paaritatud lehmade arv pulli keskmiselt näitab iga aastaga
peaaegu järjekindlat suurenemist. 1934. a. oli iga pulli kohta keskmiselt 56
paaritust, kuna 1924. a. oli 29. Paarituste arv võinuks aga olla palju suurem.
Üksikutel pullidel tõuseb see ka üle 100 ja rekordpulliks sellel alal on
A. Seire pullijaama pull „Sampo“ H 1583 Järvamaal, kes 1934. aasta
jooksul paaritas 150 lehma. Sellevastu paljude, eriti nõrgemates karjapida-

Tab. 18. Eesti hollandi-friisikarja pullijaamade arvuline ülevaade
1924 — 1934. a.
Survey of Stations of Pedigree Bulls of Frisian Cattle in Estonia from
1924 — 1934.

Aasta Year	Tegutsevate pulli- jaamade arv Number of Active Bull Stations	Pulli keskmine -- Bull's Average				Paarituste arv aastas Number of Yearly Matings.
		Vanus Age	Eluskaal kg Live Weight kg	Võirasvaoodang kg Butterfat, kg		
				emal Mother	isaemal Paternal Mother	
1934 . . .	91	4,5	695	208,2	206,6	56,0
1933 . . .	102	4,6	698	200,0	205,5	49,5
1932 . . .	112	4,7	652	223,2	216,6	49,9
1931 . . .	128	3,8	595	200,1	190,0	42,5
1930 . . .	121	4,3	580	166,7	184,9	42,3
1929 . . .	118	4,7	538	158,5	194,5	41,6
1928 . . .	117	3,9	509	—	—	37,4
1927 . . .	126	3,8	495	—	—	39,5
1926 . . .	111	4,0	488	—	—	41,2
1925 . . .	119	4,9	475	—	—	34,7
1924 . . .	96	4,6	454	—	—	29,3

mise rajoonides asuvate, jaamapullide kasustamine on nõrk. Paarituste vähesus nendes piirkondades on põhjustatud rohkest segavereliste pullvärsside pidamisest, nende omanike ebatervest võistlusest, odavate paaritumaksude näol ja puudulikust tõu väärtuse hinnangust. Sagedasti puudub karjapidajail ka kindel seisukoht ja suund tõu valiku suhtes.

Tab 19. Eesti hollandi-friisikarja pullijaamad maade järgi asutatud
1921. — 1934/35. a
Stations of Pedigree Bulls of Frisian Cattle, Established between
1921 — 1934/35 According to Regions.

	Viru	Järva	Harju	Lääne	Saare	Pärnu	Viljandi	Tartu	Valga	Võru	Petseri	Kokku—Total	Abirahaks antud Kr. Amount of Subsidies in Kr.	Abiraha pulli kohta Kr. Amount of Sub- sidy per Bull
Kokku— Total 1921.—1934/35.	82	75	115	20	—	32	21	8	1	1	—	355	58 130.—	163.75
1934/35.	2	11	4	—	—	1	—	—	—	—	—	18	2 125.—	118.06
1933/34.	4	10	3	1	—	3	1	—	—	—	—	22	2 404.—	109.27
1932/33.	4	9	8	—	—	1	—	—	—	—	—	22	2 835.—	128.86
1931/32.	3	10	15	1	—	—	1	1	—	—	—	31	5 200.—	167.75
1930/31.	6	9	6	1	—	1	1	—	—	—	—	24	5 143.—	214.29
1929/30.	6	6	5	—	—	2	1	—	—	—	—	20	5 180.—	259.—
1928/29.	7	6	9	—	—	—	3	—	—	—	—	25	5 500.—	220.—
1927/28.	9	4	12	3	—	1	2	1	—	—	—	32	5 870.—	183.44
1926/27.	8	2	9	3	—	2	2	1	—	—	—	27	6 291.—	233.—
1925.	11	2	7	1	—	2	2	—	—	—	—	25	4 160.—	166.40
1924.	5	1	8	3	—	3	4	1	—	—	—	25	3 500.—	140.—
1923.	6	1	4	3	—	2	—	1	—	—	—	17	3 900.—	229.42
1922.	3	1	6	—	—	10	2	—	—	—	—	22	1 522.—	69.18
1921.	8	3	19	4	—	4	2	3	1	1	—	45	4 500.—	100.—

Seni asutatud friisitõu pullijaamad kuuluvad peamislt Harjumaale (3,4%), Virumaale (23,1%) ja Järvamaale (21,1%), osalt veel Pärnu- (9,0%), Viljandi- (5,9%) ja Läänemaale (5,6%). Teistes maakondades on vaid üksikuid (2,9%) jaamu.

Lisaks harilikkudele pullijaamadele asutati 1935. a. lõpul Seltsi juure eri pullijaamad sugulavade tarvis. Selleks imporditi Hollandi-Friisimaalt kolm eriti kõrgeväärtuslikku sugupulli — Lindberg, Atleet ja Pärt, keda laenutatakse Seltsi poolt lühemateks aegadeks sugulavadele välja.

Pull „Atleet“ sünd. 10.X.1934. a. imp., Hollandist. E. H. Fr. K. Siisugulavade sugupull. Toodang: emal 8859 kg piima 348,5 kg võirasvaga, rasva 3,78%; isaemal 5490 kg piima 231,1 kg võirasvaga, rasva 4,21%.

Meie sugulavade karjad omas enamuses on väikekarjad, kes üksinda omal arvel ei jõua kallist tõupulli soetada. Neis poleks aga ka kalli pulli otstarbekohaseks kasustamiseks küllalt paaritusi, juba mõne aasta pärast oldaks sunnitud sama pulliga paaritama pulli tütreid jne. Kuna aga sugulavade karjad lehmaterjalilt näitavad kõrget tasapinda ja meil omalt paremad sugukarjad sugumaterjali vastastikuse vahetamise tõttu — eriti seda pullide poolt — olid kaldumas veresugulusesse, oli import paratamatu.

Meie paremate karjade aretuslik tasapind on ka rahvusvahelise mõõdupuu järgi küllalt rahuldav ja võistlusvõimeline paremate friisikarjadega Friisimaal, Ida-Preisimaal jne. Selletõttu osutus ka impordil kõigile nõuetele vastavate loomade valik ja leidmine väga raskeks. Saame kasutada vaid eliiti ja hinnatavamatele suguvõsadesse kuuluvaid loomi. Seltsile ostetud pullid põlvenevad Hollandi-Friisimaa praegusaja hinnatavamatest ja kõige kuulsamatest pullidest Lindbergh'ist, Athleedist ja Bertist. Seega esindab igäüks omaette eri suguvõsa, mis meile kasutamise juures vastastikusel vahetusel eriti tähtis. Põlvenemise kohta üksikasjalikku ülevaadet pakuvad järgmised tabelid:

1. Lindberg H 2363, sünd. 1. det. 1933. a.	Isa: Ceres Lind- berg 20033 5 korda auhinnatud	Isaisa: Lindberg 17375 12 korda auhinnatud	Ii.: Lodevik 13921 6 × auhinnatud. Iie.: Hieke XI 63502 2 × auhinnatud. 6975 kg piima 4,67% Iei.: Roland 8539 8 × auhinnatud. Iee.: Ceres 30013 1 × auhinnatud. 6354 kg piima 3,72%
		Isaema: Ceres XXIII 46746 11 korda auhinnatud Toodang: 4902 kg piima 4,19% 5487 " " 4,10 " 5537 " " 3,93 " 5878 " " 3,86 " 9274 " " 3,71 " 6006 " " 3,99 "	

1. Lindberg
H 2363,

sünd. 1. dets.
1933. a.

Ema: Ceres XLII
80617

4141 kg piima 4,08%
5883 " " 4,03 "
5940 " " 4,24 "

Emaisa: Deyne
Gerbens 17634
7 korda auhinnatud

Emaema: Ceres
XXXVI 72999
1 × auhinnatud
4349 kg piima 3,88%
4931 " " 3,71 "
5298 " " 3,78 "
4926 " " 3,74 "

Eii: Leeuwarder Ma-
rius 16426
10 × auhinnatud.

Eie.: Gerbens 58749
3 × auhinnatud.

Eei: Roland 15639
1 × auhinnatud.

Eee: Ceres 46746
11 × auhinnatud.
6006 kg piima 3,99%

2. Atleet

sünd. 10. okt.
1934. a.

Isa: Hiltjes Adema
19939

6 × auhinnatud.

Ii.: Ademas
Athleet 18801
10 × auhinnatud.

Ie.: Hiltje 64655
4395 kg piima 4,00%
5024 " " 4,07 "
5241 " " 4,03 "
5490 " " 4,21 "
5658 " " 3,85 "

Iii: Athleet 15272
9 × auhinnatud.

Iie.: Adema 61975
4044 kg piima 3,93%

Iei.: Achilles 14848
4 × auhinnatud.

Iee.: Hiltje 53988
5775 kg piima 3,82%

Ema: Alida B 44152

4 × auhinnatud.

7549 kg piima 4,17%
8562 " " 3,92 "
6960 " " 3,99 "
8839 " " 3,92 "
7425 " " 3,89 "

Ei.: Yme 10085
1 × auhinnatud.

Ee.: Alida B 18398
1 × auhinnatud.
5150 kg piima 4,17%
6109 " " 3,87 "
5375 " " 4,10 "
5967 " " 3,89 "

Eii: Roland 8794
1 × auhinnatud.

Eie.: Ymkje 16363

Eei.: Reinold 3973

Eee.: Alida 13955
2 × auhinnatud.
8169 kg piima 3,80%

3. Pärt

sünd. 22. nov.
1934. a.

Isa: Bert 21426

5 × auhinnatud.

Ii.: Bertus XI
19517
3 × auhinnatud

Ie.: Grietje XVIII
63324
1 × auhinnatud.
3766 kg piima 4,16%
4028 " " 4,06 "
4884 " " 4,17 "
5590 " " 4,10 "
7104 " " 4,15 "

Iii: Bertus 16877
7 × auhinnatud.

Iie.: Grietje XX 72078
7 × auhinnatud.
7964 kg piima 4,80%

Iei.: Nico 14850
2 × auhinnatud.

Iee.: Grietje XIV 57973
3 × auhinnatud.
6253 kg piima 4,12%

Ema: Boukje XIX
88951

1 pg. 5002 kg piima 3,98%

Ei.: Koppen 18297
6 × auhinnatud.

Ee.: Boukje XI
72470
2 × auhinnatud.
5048 kg piima 3,73%

Eii: Athleet 15272
9 × auhinnatud.

Eie.: Boukje 68088

Eei: Leeuwarder Ma-
rius 16426
10 × auhinnatud.

Eee.: Boukje VII 65855

Toodud pullide emade ja esiemade toodangud ei ole rekordiliselt kõrged, sellevastu on aga aastalüpsid ühtlased ja püsivad, saadud normaalsel ja isegi tagasihoidlikul söötmisel. Pulli emade ja esiemade piimarasvasus on peaaegu eranditult 4% ümber, osal neist küünivad isegi kuni 4,8 protsendini. Seejuures on ka piimatoodangu andmed küllalt kõrged - 5000—9000 kg. piirides.

Pull „Pärt“ sünd. 22.XI. 1934. a., imp. Hollandist. E.H.-Fr. K. S-i sugulavade sugupull. Toodang: emal 1-st poega lüps 5002 kg 3,98% piima, isaemal 7104 kg 4,15% piima.

Kolmandaks nõudeks oli hää välimik ja sobiv tüüp. Osutus, et Hollandi-Friisimaa tõutüübi nõuded ühtuvad meie omadega väga lähedaselt. Toodud pullid olid hinnatud ka omal maal parema välimikuga loomadena ja omandanud näitustel isegi kõrgemaid auhindu.

MÕNDA EESTI HOLLANDI-FRIISIKARJA TÕUARETUSE TÖÖST.

SOME ASPECTS OF ESTONIAN-FRISSAN CATTLE BREED IMPROVEMENT WORK.

Õp agr. T. Pool.

Veisepidamise ülesandeks Eestis on esmajoones talus toodetud taime-saaduste, nagu karjamaasööda, heinte, kartulite jne. ümbertöötamine piimaks ning võirasvaks. Selle kõrval peab veist, kui ta enam piimatootjaks ei kõlba saama lihaloomana realiseerida, et katta osa kasvatuskulusid. Vähemal määral võib veis arvesse tulla müügiobjektina sugu- või tarbloomana. Nuumveiste kasvatamiseks puuduvad meil eeldused kui ka väljavaated lähemas tulevikus.

Mainitud sihi saavutamine eeldab ühelt poolt otstarbekohaselt organiseeritud piimakarja sööda tootmist talus—söödabaasi loomist. Teiselt poolt peavad talupidajal kasutada olema loomad, kes suudavad sööte piimaks ja võirasvaks ümber töötada — jõudlusvõimeline piimakari.

Viimase saamist taotleb veiste tõuaretus ühes korrapärase üleskasvatusega.

Tõuaretuse mõisted ja sihid on aegade kestel väga vaheldunud. Oli aegu, kus tõutunnused ja tõuaretussihid piirdusid esmajoones väliste vormidega, looma värvuse, kuju ja välimiku iseärasuste taotlemisega. Osalt katsuti nende järele otsustada ka looma sisemiste omaduste (piimaanni) üle. Leidub tänapäevgi veel karjakasvatajaid, kes hollandi-friisikarja juures tõuaretust teostades vaatavad kõigepealt looma värvust ja siis alles mõtleavad muule.

Teised jälle piirduvad puhtvereliste, tõuraamatusse kantud loomade või nende järglaste soetamisega ja arvavad sellega asjad korras olevat. Need näevad ainult tõuaretuse väliseid, vormaliseid tunnuseid.

Samal ajal märkame kaldumist ka teise äärmusse.

Ajajärgust, mil karjakontroll veiste piimatoodangu ja rasva % ning koguse määramise kujul andis karjakasvatatajale tõhusa vahendi looma tähtsamate majanduslikult väärtuslike omaduste kindlaksmääramiseks, kiputakse teiselt poolt kumardama vaid arve, unustades seejuures lehma enese kui piimatootja ja pärilikkude algete kandja.

Seepärast on vajalik tõuaretuslikke küsimusi käsitledes kõige pealt selgusele jõuda, mida meil üldse tõuraamatuga saavutada tahetakse. Siis saab valida ka õieti abinõusid nende sihtide taotlemiseks.

Mida tuleb meie oludes üldse ja eriti hollandi-friisikarja tõuaretuse sihiks seada?

Jõudlusvõime.

Piimakarjapidamine Eestis on kandvamaks põllumajandusharuks. On arusaadav, et tõuaretus karjakasvatataja teenistusse rakendatult peab kõigepealt silmas pidama majanduslikke eesmärke. See on: kõlvuliste toodanguloomade soetamine, kes suudaksid võimalikult täiuslikult meie talundite taimesaadusi ümber töötada soovitud suunas — piimaks ja võirasvaks.

Mis puutub iseenesest söötade ümbertöötamise täiuslikkusesse, siis pole veel korda läinud leida või õigem kindlaks määrata, et samast söötühikute või kalooriate arvust üks lehm suudaks enam piima produtseerida kui teine. Samuti pole saadud tõendada, et võrdse eluskaalu juures mõni lehm saaks keskmisest vähema söötühikute arvuga oma keha üleval pidada. Sellaste lehmade olemasolu võib teoreetiliselt küll eeldada, kuid harilikkude karjakasvatatajale käepärast olevate vahenditega on seda raske kindlaks teha.

Hää piimalehma paremus seisab selles, et ta on suurema „lääbilaskevõimega“, ta suudab enam sööte kummeerida ja ümber töötada kui teine. Teiseks ta töötab sööda ümber just piimaks ja võirasvaks. Kuna elatusööda tarve kõrge piimaanni puhul püsib enam vähem samades piirides kui madala piimaanni puhul, siis paraneb toodangu tõusuga suhe toodangu ja elatusööda vahel (söödakasustus).

Esimeseks järelduseks sellest tõsiasiast on, et hää lehma tähtsamaks tunnuseks on kõige pealt kõrge toodanguvõime — suur piimaand kõrge rasvasisaldusega, kuna meil võitegemisel nõutakse rasva.

Lehma jõudlusvõimet hinnates arvestatakse üldiselt veel laialdaselt üksikute, ühe või kahe kõrgema aastatoodanguga. Nõutakse näiteks vasikaid lehmadest, kes on annud kord 200 või 250 kg võirasva. Samale põhimõttele on rajatud isegi pullijaamade abirahastamise määrad.

Maksimaalsel aastatoodangul on küll oma väärtus. Ta näitab lehma võimise piire, juhusel kui lehma tootmisvõime söötmise ja hoiu varal täielist kasutamist lelab.

Seda näeme näit. Saksamaal n. n. D. R. I. B. proovimistel, mil lehmad asetatakse eriti soodsatesse söötmis- ja pidamistingimustesse. Kuid siis on

ka pidamisolud — söötmine, laktatsiooni pikkus, lüpsmise kord jne. jne. — kindlasti normeeritud ja teada. Kus seda mitte ei ole, nagu meil hariikkudes pidamisoludes, võib üks kõrge aastalüps olla ühelt hää lehma tunnus; teiselt poolt aga samal määral ka juhuslikkude või teadlikkude soodsate kokkusattumuste tulemus, nagu hää poegimise aeg, normaalsest pikem laktatsioon jne.

Väärtusliku lisakriteeriumi rekord toodangute hinnananguteks annavad meie oludes sama lehma teised aastatoodangud. Seltsivad rekordtoodangule kestvalt kõrged toodangud ka rea teiste aastate kestel, siis meil ei ole tegemist juhusega, vaid tõesti kõrgetoodangulise ja vastupidava loomaga.

See viib meid lehma keskmise ja eluaegse lüpsi kui lehma parima toodangu võime tunnuse juure.

Nii on näit. allakirjutaja asetanud 50000 kg. piima 1800 — 2000 kg. võirasvaga omas karjas normiks, mida tuleb püüda ületada sugulehmal elua kestel.

Teiseks järelduseks eeltoodud käsitlusest on, et hea toodangu loom peab olema ühtlasi tubli sööja. Lehm lüpsab suust: ainult suuri koguseid toiteollusi konsumeerides suudab ta anda suuri piima- ja rasvahulki.

Valitsevad hinnasuhted jõusöötade ja piimahindade vahel, kui ka üldine rahvusvaheline piimasaaduste turg dikteerivad meil piimakarja söötmist esimeses järjekorras talus toodetud söötadega. Järgneb, et Eesti piima lehm ei saa söötade suhtes ka valija ja närb olla, vaid tal tuleb kasustada suuri hulki põhisööte kõrgete piimasaakide tootmiseks.

Piimaloomi saab küll teatud mõltes kohandada mahukatele põhisöötadele sel teel, et neid juba maast madalast harjutatakse nende söötadega. Sel puhul kohanevad ka loomade seedimiselundid mainitud söötadega.

Kuid teatavat osa etendavad söötade konsumeerimise ja kasustamise alal kahtlemata päriuslikud kalduvused. Võib oletada nimelt, et juhul kui tõuvalik toimub püsivalt vastavatel söödatingimustel, näit. rohke põhisööda kasustamisel, siis satuvad väljavalitute paremate hulka just need toodanguloomadest, kes neile tingimustele kõige paremini vastavad.

Teatud soodustusi põhisöötade konsumeerimisel pakub sisemiste pärikkude omaduste kõrval ka looma eluskaal. Üldiselt suudab suurema eluskaaluga loom enam mahukaid sööte kasustada kui väike. Samuti tõuseb käsikäes eluskaaluga teataval määral lehma lüpsivõime.

Lehma eluskaalu ei pea aga ära vahetama lehma suurusega — kõrguse ja pikkusega. Tihti on madalajalgised, lühikesed, tüsedad, hästi väljarenenud seedimisorganitega ning tiheda struktuuriga loomad palju raske- mad kõrgejalgsedest peene kerega loomadest.

Lõpuks oleneb põhisööda kasustamise võimalus sama toodangu astme juures veel suurel määral lehma laktatsiooni kurvest, mispärast sedagi ei saa jätta tõuaretusel tähele panemata.

Kõrgeid aastalüpsse võime saavutada mitmel viisil. Üks võimalus seisab kõrgetes päevalüpsides võrdlemisi lühikese lüpsiperioodi kestel, millele pikk lehma kinnioleku ajajärk järgneb. Sama toodang võib olla aga ka mõdu-

kamate, — kuid kogu laktatsiooni kestel püsivate lüpside puhul — ühtlase, vähe langeva lüpsikurve juures. Kuna põhisöötade varal nende mahukuse tõttu võime saavutada päevalüpsu vaid teatavate normideni — talvisel söödal 500 kg raskel lehmal ca 18 kg, — siis on ühtlase laktatsiooniga lehmad sel puhul, kui piimakarja söötmist tahetakse rajada esmajoones põhisöötadele, palju suurema väärtusega kui kõrgete kiirelt langevate alglüpsidega lehmad. Ühtlasem püsiv toodang pingutab ka lehma vähem kui ülemääraselt kõrged päevalüpsid.

Välimiku nõuded tõuaretusel.

Kõrgetest, püsivatest, kestvatest ja hää laktatsiooni kurvega toodangutest on siiski vähe kasu, kui sellele ei seltsi veel tugev alus nende püsivaks tootmiseks looma tugeva konstitutsiooni näol. Kuigi jõudlusvõime aretamine piimakarja pidamisel paratamata esikohale nihkub, ei saa seejuures looma välimikku ära unustada, varem või hiljem maksaks see ennast rängalt kätte loomade degenerereerumise ning haiguste näol.

Peab silmas pidama, et kõrge toodang asetab piimalehmale kõrgeid nõudeid, mis teda kehaliselt tugevasti pingutavad. 500 kg. eluskaaluga lehm, kes annab aastas 5000 kg. piima, toodab seega ca 630 kg. kuivainet s. o. sama palju, kui seda sisaldab üks 1100 kg. eluskaaluga nuumhärn.

Ülemääraselt arendatud piimanäärmete tegevus kipub sündima kergeti teiste elundite arvel, millede tegevus selle all kannatab. Ilmekamaks nähteks loomade juures on nende kondikava peenenemine. Esijoones avaldub see pea ja kaela juures ning reites, järgnevas astmes ilmub see kogu looma struktuuris. Kitsas rinnakorv toob enesega kaasa nõrga kopsu: loom muutub lõdvaks, vastuvõtlikuks tiisikusele ja teistele haigustele.

Rööbiti jõudlusvõime arendamisega tuleb karjakasvatajal seepärast pidevalt silmis pidada looma konstitutsiooni kindlust. Seda saavutame vastava tüübi ja välimiku silmis pidamisega tõu valikul. Varematal aegadel olid tüübi ja välimiku määramisel mõõduandvamad „piimatunnused“ ja väline ilu, nüüd on aga välimiku hinnangu aluseks püüe luua looma toodanguvõimele vajalist alust tugeva konstitutsiooni ja tervise kaudu. Sellega on seletatav ka E. Hollandi-Friisikarja Kasvatajate Seltsi poolt eelistatud tüse, lühikene, kompaktna madalajalgne tüüp, tugeva kondiga, hästi arenenud rinna- ning tagaosaga.

Välimiku üksikasjalikku käsitlust jättes tuleviku jaoks märgime vaid, et puht väliste välimiku tunnuste põhjal tuleb karjakasvatajal oma karja vastupidavuse säilitamisel tõuvalikul arvestada ka puht struktuurilisi erinevusi, mis avalduvad mõningate loomade ja loomaperekondade alluvusel, üksikutele haigustele. Nii on allakirjutaja võinud märkida päritavat kalduvust udarahaigustele ja ahtrusele. Sama võib oletada tiisikuse suhtes jne.

Üldiselt on eesti friisikari võrdlemisi rahuldava välimikuga, eriti mis puutub tagaosas arengut. Kuigi rohkem tähelepanu väärib meie praeguse karjamaterjali juures rind, millega on arvestatud ka viimaste importpullide valikul. Sagedamad puudused, mis tavaliselt esinevad, on esmajoones tingitud looma väärasest kasvatusest esimesel aastal, mil kiirelt valmiv friisi veis vajab tugevat söötmist. Siia kuuluvad: üldine kangujäämine, nõõritud rind,

luipu kitsas laudjas jne. Looma hinnangul suguloomaks tuleb teravalt eraldada neid kasvatusvigu pärikest vigadest.

Looma temperament.

Lõpuks omavad piimalehma juures praktilise tähenduse isegi teatud psüühilised omadused, nende seas esikohal looma temperament.

Liiga erksad piredad loomad on rasked lüpsata (karjamaal), reageerivad väga tundlikult igale välisele mõjule: kuumusele, parmudele jne., mis omakorda piimatoodangut mõjutavad

Mõningad on närvilised — näit. yihastudes lüpsi ajal ei anna piima kätte jne. Teised sellevastu on vaiksed, teiste loomadega sõbralikud, usaldavad inimeste vastu. Neid omadusi võib tihti põlvest põlve jälgida.

Ka siin ei tohi karjakasvataja kinnisilmi talitada, kui ta äkki üllatuste ees ei taha seista.

Tõuvalik.

On tõuaretuse siht selge, osutub järgnevaks küsimuseks, kuidas soovitud omadustega loomi olemasolevast karjast saada — ja kuidas neid omadusi kindlustada, et nad muutuksid tulevikus karja raudvaraks.

See viib meid veise hinnangu juure mitte ainult tootjana, vaid ka järeltulejate andjana — suguloomana.

Looma hinnang suguloomana — s. o. õieti etteaimamine, millise jõudlusvõimega ja milliste teiste omadustega järglasi ta paaritusel teise suguloomaga annab — pole lihtne.

Iga piimaloom on väga paljude andmete kompleks, mis kõik on seotud eri päriusliikude algetega. Nii pärandub piima rasva % lahus piima toodangu kõrgusest. Viimane omakorda oleneb, nagu meie nägime, päevaste lüpside kõrgusest ja laktatsiooni kurvest. Edasi mõjutavad lüpsse seedimis- ja hingamisorganite areng, udara ehitus, looma temperament jne. Need arvurikkad alged võivad sugude ühinemise tagajärjel järglaste juures esineda kõige mitmekesisemates kombinatsioonides, mille tulemusi täpselt ennustada on kaunis raske. Seda enam, et mõningad n. n. „valitsevad“ omadused varjavad vastasomadusi. Nii näit. nudipäisus sarvilsuse üle jne. Järgnevates põlvetes võivad aga erinevad algomadused Mendeli seaduse põhjal jälle nähtavale ilmuda.

Tõuaretaja ülesanne ja kunst seisab selles, et ühelt poolt elimineerida või kõrvaldada tõuvaliku teel kõik ebasoovitavad alaväärtuslikud omadused loomadest, teiselt poolt parandada, arendada ja kindlustada soovitud omadusi.

On arusaadav, et valik omaduste kindlustamiseks on sedakergem, mida vähem tunnuseid on tõuvaliku aluseks. Seepärast on tõuaretustöö esimeseks eelduseks tähelepanu koondamine olulistele majanduslikult tähtsatele looma omadustele, võttes neid selektsiooni aluseks. Sija hulka kuuluvad: piimatoodang, rasva %, konstitutsioon, vastupidavus haigustele, hea söögiisu, hea temperament jne., sel ulatusel kui nad ei ole vastolus looma loomulikkude funktsioonidega ega kaldu liialdustesse. Sest ka väärtuslikud omadused äärmusse arendatult võivad muutuda pahedeks, näit. konditugevus areneda bulldogvormiks, liiga lai laudjas võib raskendada sünnitusi, tasane laudjas ülespoole kalduvate luudega — raskendada paaritusi jne.

Tüüpiliste mitteiluliste omaduste hulka kuulub hollandi-friisi karja juures looma värvus (kiri). Selle väärtus seisab ainult silmale meeldivuses. Kirja päritavuse kohta on tehtud kindlaks, et mustad loomad üldiselt ka ülekaalus mustemaid järglasi annavad kui valged. Kirja joonis ise aga allub muutustele veel loote juures vanaska emaihus olles. Tõuvalikul värvust arvestada tähendab seega kangastust taga ajada, ohverdades rea väärtuslikke loomi. Neil põhjusil on E. H.-Fr. K. Selts veise värvuse suhtes seadnud nõudeks ainult, et friisitõugu loom olgu musta ja valge kirju, nii nagu see on Hollandi-Friisimaalgi.

Teiseks tõuaretuse eelduseks on püsivalt kasutada kindla pärivusega parimaid loomi. Selle otseseks järeltõuuseks on tõu aretus teatud tõu piirides. Kahe tõu ristlemisel võib saavutada küll esimeses põlves väärtuslikke loomi, kes seisavad oma omadusilt vanemate vahe peal, kuid järgnevatel põlvtedes algab mendeleerimine, ja karjakasvataja võib üle elada suuri pettumusi. Veel kindlusetum on kasutada n. n. „tõuta“ loomi, kes kujunenud võib-olla mitme tõu segamisest. Sellaste „tõuta“ loomadega opereerimine võrdub meresõidule ilma purjete ja kompassita — anduda täiesti saatuse ja juhuse hooleks.

Tõug ei ole mingi reklaam või ärimärk, nagu mõni võhik seda arvab, vaid tõuaretustööd teostades tõu juures kasustatakse ühelt poolt — see maksab eriti friisi karja kohta — sajandeid kestnud empiirilise kui ka hilisemal aastakümneil teaduslikul alusel toimunud tõuvaliku vilja. Samas rajatakse oma tegevus juba mitte ainult väliseilt tunnuseilt vaid ka sisemiselt omadusilt enam-vähem ühtlasele tõumaterjalile, millega saavutatakse suurem kindlus töötulemusilt. Alati peab aga meeles pidama, et iga tõug, ka kõige vanem ja paremini aretatud, nagu hollandi-friisi tõug seda on, ei oma sellepärast veel mingeid kivilinenud vorme ega võimeid, vaid allub alati muutuvusele. Ka siin leidub kõrvalekaldumisi keskmisest igas suunas — soovitavas ja mittesoovitavas. Sellepärast peab karjakasvataja ka tõu piirides puhtvereliste loomadega töötades alati valvel olema, et juhtida karja arengut soovitavas suunas või kindni pidada kord saavutatud positsioonidest.

Raskeim moment tõuaretustöös on tõuaretuseks kasutatavate loomade pärandusvõime hinnang, s. o. sellaste loomade valik, kes mitte ainult tõuaretussihile kõige lähemal ei seisa, vaid seejuures ka oma omadusi pärandavad — järglasi tõuaretussihile lähendavad.

Ülevaate looma pärandusvõimest annavad meile looma põlvenemine — sugupuu, ning perekond, suurimal määral aga looma otsekohesed järglased.

Meil tuntakse juba põlvenemise tähtsust. Kuid väga sageli piirdatakse seejuures ainult ema ja isaema tundmaõppimisega ja sedagi ainult lüpside suhtes.

Üldiselt on ju tõsi, et suurt hulka loomi arvestades (statistiliselt) järglaste jõudlusvõime osutub ligikaudu vahepealseks isa ja ema jõudlusvõime vahel. Piimatoodangu kohta on kindlaks tehtud kalduvus keskmisest veidi kõrgemale, rasva % — keskmisest madalamale. Kuid alati ei kujune järglased isa ja ema vahepealseteks, eriti kui arvestada veel teiste tõuvalikul nõutavate omadustega. Üksikud loomad erinevad oma pärandus-

Tab. 20. „Nööp“ HS 4863 perekond. — „Nööp HS 4863 Family“.

	76. Nööme H 14362 s. 1925. I. Vottele H 887 1930/31—34/35—22.837—862.9—3.77% 4.5 a. — 5.075—191.7—3.77% 1934/35 — 6.551—248.0—3.79%	
41. Nööp HS 15/16 4863, s. 1920.	86. Nöörits H 15100, s. 1930. I. Vottele H 887. 1932/33—34/35—11.504—431.6—3.75% 2.8 a.— 4.108—154.1—3.75% 1934/35 a. 4.905—192.9—3.93%	101. Nelli H —, s. 1934. I. Noobel H 1431. esimene vasikas.
I. Erik H 147. E. HS 2465. 1922/23—34/35—57.160—2226,6—3,89% 12.5 a.— 4.573— 178.1—3.89% 1930/31 a.— 6.589— 242.4—3.68%	90. Nõmps H 16654. s. 1932. I. Vott H 1615. 1934/35 I Lakt. 4504—177.4—3.94% 334 päevas.	113. Noora H —, s. 1935 I. Noobel H 1431.
	103. Nelli H —, s. 1934. I. Vott H 1615.	

Tab. 21. „Alge“ H 10590 perekond. — „Alge“ H 10590 Family.

		91. Alma H 16652, s. 1932. I. Vott H 1615. 1034/35 I Lakt. 4842—186.4— 3.86%. 397 päevas.
	69. Alli H 14036, s. 1927. I. Vottele H 887. 1929/30—34/35—29.924—1132.5—3.78% 5.2 a.— 5.755— 217.8—3.78% 1933/34 a.— 6.617— 267.6—4.04%	100. Aliis H —, s. 1934. I. Noobel H 1431.
	84. Alvi H 15102, s. 1930. I. Vottele H 887. 1932/33—34/35—9.965—391.5—3.93% 2.7 a.—3.691—145.0—3.93% 1934/35. a.—4.224—169.5—4.01% müüdüd.	111. Alvetta H —, s. 1935. I. Noobel H 1431.
65. Alge H 10590, s. 1922.	92. Aliide H 16656, s. 1932. I. Vott H. 1615. 1934/35 I Lakt. 5446—188.9—3.47% 347 päevas.	104. Alvi II H —, s. 1934. I. Noobel H 1431 esimene vasikas.
I. Cicero H 137 E. RE 27294. 1925/26—34/35—45.752—1729.9—3.78% 9.6 a. 4.766— 180.2—3.78% 1930/31 a.—6.542—253.2—3.87%	93. Aldu H —, s. 1935. I. Vott H 1615. I l. päevalüps 19,6 kg p. — 3,4% r.	105. Asta H —, s. 1934. I. Noobel H 1431 esimene vasikas.
	VI. Albert H —, s. 1934. I. Noobel H 1431. Piistaoja karjapull. Pääle Alberti on elus veel 2 pulli, kellest „Aadu“ Jä- neda mõisas annud häid järglasi.	114. Armas H —, s. 1935. I. Noobel H 1431 esimene vasikas.

võimelt. Viimane on seda suurem, mida ühtlasemad ja homogeensemad on teatava omaduse suhtes looma pärivusalged.

Looma pärivuslikkudest kalduvustest saame parema pildi kui meie ei piirdu ainult ema ja isaema omaduste ja võimete vaatlustega, vaid õpime tundma esivanemaid mitmes põlves. Samuti ka vendi-õdesid — teiste sõnadega kogu looma perekonda ja suguvõsa.

Mida ühtlasem perekond oma omadusilt, seda enam eeldusi on ka nende omaduste esinemiseks järgnevas põlves.

Foto T. Pool.

Elitlehman „Alge“ H 10590, HE 57, sünd. 11. V 1923. Toodang: 1930/31. k/a. 6542 kg piima 253,2 kg võirasvaga, rasva 3,87%, 9,6 aasta keskmiselt annad 4766 kg piima 180,3 kg võirasvaga, rasva 3,78%. Om. T. Pool Piistaoja t.

Näitena sellase hinnangu tegemiseks olgu toodud kahte Piistaojal levinenud perekonda — „Nööp“ HS 4863 ja „Alge“ H 10590 — kuuluvad loomad ja nende jõudlusandmed piimatoodangu ja rasva % pärandamise jälgimiseks. Kummaski tabelis leidub iga lehma kohta päälle lehma nime ja tõuraamatu numbri veel karjaraamatu number, lehma isa ja sündimise aasta. Kontrollandmete põhjal on välja kirjutatud iga lehma senine eluaegne lüps, keskmine lüps — mitmest aastast, kõrgeim lüps vastavate rasva toodangutega ja rasva %.

Nagu neist näha, on „Nööpi“ perekonnal iseloomulik küllaldaste lüpside juures võrdlemisi pisiv ja korralik rasva %.

Samuti on „Alge“ tütreid kõik hääde lüpsidega — Vottele H 887-ga on ta ka kõrge piimarasvasusega tütreid annud — ning see rasvarikkus näib „Alli“ H 14036 kaudu ka viimase järglastele päranduvat.

Veel paremini saame otsustada piimalooma pärandusvõime kohta tema otsekoheste järglaste põhjal, looma enese proovimisega, kui meie pulli ja lehma väärtust määrame tema lüpsma tulnud tütarde jõudlusvõime ja kehavormide järgi. Sellane hinnang nõuab loobumist küll mõningast meil seni levinud harjumusest, kuid ta on paratamatu kui tahame oma tõuaretust rajada kindlamale põhjale.

Kõige pealt tuleb meie tõuaretuse alal tegelevatel karjakasvatajatel pulle vanemaks pidada kui see seni moeks. Meil armastatakse pulle juba hiljemalt 4-aastaselt ära müüa — mil pulli pärandusvõime üldse alles selguma hakkab. Põhjuseks on vanema pulli raskem kohtlemine. Sellest pääseb üle pulli jooksuaegade korraldamisega. Suguluspaarituste ärahoidmiseks

samas karjas tuleks kasutusele võtta pulliühingute või pullijaama pidajate ringide asutamine, kelle omanduses oleks mitu pulli ja kus pulle seega vahetada saab. Sellased pulliühised, kel on ühtaegu 3—5 pulli, on levinenud õige laialdaselt Ameerika Ühendriikides. Allakirjutaja on kasutanud samaks otstarbeks vanemate pullide tagasiostu eesõigust. Hollandist impörditud pullide rentimisega sugulavadele on lõpuks EHFr. tõuselts katset teinud kolmanda moodusega, mis võimaldab vanade proovitud pullide kasutamist Ettevõtte õnnestudes, võib seda laiendada ka kodumaal kasvatatud pullidele. Ostes üles vanemaid hästi pärandavaid pulle ja lastes neid ringi käia meie sugulavades, saaksime mooduse, mis kõige paremini kindlustaks väärtuslike proovitud pullide maksimaalse kasutuse ka väiksemates karjapidamistes.

Foto T. Pool.

Elilõhm „Alli“ H 14036 HE
129. sünd. 16. III 1927 a. Toodang
1933/33. k/a 6617 kg piima 267,7
kg võirasvaga, rasva 4,04% 5 a.
keskmine toodang 5585 kg piima
213,4 kg võirasvaga rasva 3,81%
Omanik T. Pool Piistaoja t.

Proovitud suguloomade kasutamise edukalt teostamiseks, on veel üheks eelduseks võimalikult aegsasti—sugulooma noores eas—jõuda selgusele tema pärandusvõime üle. See maksab nii pullide kui lehmade kohta kuigi viimased on suutelised andma vaid piiratud arvu järglasi.

Pulle saab pärandusvõime suhtes varakult proovida, tarvitades neid võimalikult noorelt (ühe aastaselt) juba teatud arvu lehmade paaritamiseks. Lehma normaalsest varem paaritada ei saa. Lehmade pärandusvõime üle aegsasti selgusele jõudmiseks olen praktiseerinud esimeste lehmvasikate üleskasvatamist. On need osutunud häaks, siis on emad juba arvatud sugulehmade hulka, kellest püsivalt kasvavasikaid karja täienduseks võetakse ja viimse võimaluseni karjas peetakse, muidugi kui hilisemad järglased esialgset hinnangut ei sunni muutma.

Sellasteks „proovitud“ lehmadeks on Piistaojal näit. eelpool toodud perekonna tabelites „Nööp“ HS 4863 ja „Alge“ H 10590. Proovimisel on suguloomadena nende tütreid, kellest rida esimesi vasikaid kasvama on jäetud, ja „Algest“ ka pull „Albert“.

Meil levinud halvustav eelarvamine esimeste vasikate suhtes pole milligagi põhjendatud.

Järglaste eneste jõudlusvõime kontrolli saab teostada juba esimeste lüpside põhjal. Kui mullikas poegib normaalse kehaseisuga, annavad lak-tatsiooni algul saadud maksimaalsed päevalüpsid kaunis häid pidepunkte

tema edaspidiste võimete üle otsustamiseks. Piista ojal, kus lehmad paaritatakse esimest korda 1,5 aasta vanuselt, ulatub esimese poja järgi päevalüps 60—70%-ni lehma päevalüpsidest täisealiseks saamisel. Aastalüpsid võrduvad omakorda 220—240 kordsele maksimaalsele päevalüpsile. Nii võib ütelda, et esimesel lüpsil üle 16 kg päevalüpsiga lehm hiljem aastas 6000 kg piima annab. Samuti saab juba laktatsiooni alguses ülevaate ka rasva % kohta, mis vanusega allub võrdlemäsi väikestele muutustele.

Muidugi kõiguvad vastavad suhted eri karjades, olenedes esimest korda poegimise ajast, söötmise tugevusest, lehmade laktatsiooni kurvest jne. Vastava hinnangu mõõdupuu leidmiseks tuleb igal karjapidajal teha oma tähelepanekuid.

Päevalüpside kõrval on järgnevaks astmeks lehma jõudlusvõime kontrollimisel toodang laktatsiooni kestel. Meie ametlikud kontrollandmed on selles mõttes ebakohased, et esimene aasta on harilikult poolik. Mainitud ebakoha vältimiseks—jõudlusvõime kiiremaks selgitamiseks—oleks vajaline, et tulevikus aasta kontrollandmete kõrval kokkuvõtteid tehtaks ka vähemalt esimese, veel parem esimese ja teise laktatsiooni järgi.

Pidevalt jälgides pullide ja lehmade järglaste toodanguid, neid kandes eelpool näitena toodud „perekonna registrisse“ kõigi teiste loomi iseloomustavate andmetega, omame tõealikuks ja tõuaretuse tööks hoopis kindlama aluse kui on seda ema ja isaema kõrge aastatoodang.

Sellane töö nõuab karjakasvatajalt küll aega ja sügavat huvi tõuaretuse vastu, kuid selle eest võib temast loota kiiremaid ja suuremaid tulemusi kasuks tõuaretajale enesele ja kogu maa karjamajandusele.

EESTI HOLLANDI-FRIISIKARJA TÕURAAMATU PULLIDE SUGUVÕSAD JA NENDE ARETUSLIK TÄHTSUS.

FAMILIES AND RELATIVE IMPORTANCE OF PEDIGREE BULLS OF EST. FRISIAN CATTLE.

Agr. N. Masso.

Tõuraamatu näol omame kõigist tõuraamatusse märgitud veistest teatud ülevaate nende jõudlusvõime ja muude sisemiste kui ka välimiste omaduste kohta. Ükski tõug pole aretuslikust seisukohast vaadatuna kõigilt tõu hulka kuuluvatelt loomadelt ühtlane. Esinevad ikka halvemad ja paremad loomad, halvemad ja paremad karjad. Kuigi tõuraamatusse märkimise kaudu eraldame üldisest massist aretuseks kõlvulised ja antud tõu tõuaretussibile lähedasemad loomad, on ometi varieeruvus üksikute tõuraamatuloomadegi jõudlusvõimete ja muude omaduste vahel väga suur. Erinevus võimaldab agu ka valikut ja õige ning otstarbekohane valik tõu positiivsete omaduste suunas kindlustab tõuaretuses edu. Tõu piirides on üksikloomade juures esinevad omaduste erinevused — soovitavad kui ka ebasoovitavad, hääd kui ka halvad omadused — kindlasti päritavad. Seega eeldab üksikloomade erinevus ka suguvõsade erinevusi. Tegelikult tõuraamatu andmestiku jälgimisel näemegi, et ühe looma järglased erinevad mõne teise looma järglastest toodangult, välimikult ja muudelt omadustelt väga suurel määral. Näiteks piimarasvasuse alal annab üks loom alati kõrge rasvaprotsendiga tütreid, teine keskmisega, kolmas madalaga jne. Sama nähet võime panna tähele

piimatoodangu suuruse, looma iseloomu ja temperamendi, välimiku ja selle üksikosade alal jne. Seega moodustuvad antud tõu piirides erinevate omadustega suguvõsad.

Suguvõsade moodustamisel saab tavaliselt suguvõsa isaks või emaks mõni väljapaistvate ja eriti hinnatavate omadustega suguloom, kelle omadused järglastele edasi päranduvad. Sagedasti käib väljapaistvate suguvõsade moodustamine kaasas suguluspaaritusega.

Tavaliselt omavad tõuaretuses kaugelt suurema aretusliku tähtsuse pullid, kuna pulli järglaste arv on lehma omast palju suurem. Selletõttu mõistame praksises suguvõsade nimetuse all peamiselt tähtsamate pullide suguvõsaid.

Tõu omaduste vääristamiseks, parandamiseks ja täiendamiseks tulevad otsida üles väärtuslikumad loomad ja nende suguvõsad, teha need laiemale karjakasvatajate-tõuaretajate hulgale teatavaks ja edendada kõigiti nende kasutamist. Sellevastu tuleb piirata nõrgemate suguvõsade levikut.

Praegune moodne tõuaretuslik tegevus lähtubki peamiselt üksikute jõudlusvõimelt kõrgeväärtuslike karjade (sugulavade) väljaarendamise ja üksikute kõrge jõudlusvõimega veiste (aretuspulid) valiku, tutvustamise ja paljundamise sihis. Seejuures on viimaseaegsed avastused pärvuslikkuse ja pärandusvõime uurimise alal annud tõuaretaja kasutada veiste ja teiste koduloomade aretamiseks väga laialdased väljavaated. Nende õige ja otstarbekohane kasustamine on aga võimalik vaid aretuse juures esinevate komponentide — veiste ja nende suguvõsade üksikasjalikul ja põhjalikul tundmisel. Tõuaretajal — tõukarjapidajal on see vajalik oma karja piirides, tõuaretustöö juhtijal või keskusel tõuseltsil aga kogu tõu piirides. Teisiti pole mõeldav õige ja otstarbekohane tõuaretuslik nõuanne, samuti aga ka teadlik aretustöö juhtimine.

Tõu koosseisu lähem piiritlemine, suguvõsade analüüs ja tähtsamate aretuses kasustatavate veiste põlvnemise ja pärvuskindluse lähem selgitamine on seega tõuaretuses paratamatu. Alles selle kaasas omaks tõuaretuslik töö praegusaja nõuetele vastava sihi ja kindluse.

Sugulooma toodangu- ja pärandusvõime hindamisel on üheks tähtsamaks lähtekohaks tema kuuluvus ühte või teise suguvõsasse. Kuna iga loom on peamiselt pärvuslik produkt, omades oma lähematelt eellastelt päritud omadusi, siis juba looma kuuluvus mõnda uuritud suguvõsasse annab pildi tema võimetest.

Lõplik sugulooma väärtuse ja pärandusvõime hinnang on aga võimalik ainult tema järglaste kaudu. On näiteks pull enda tütardest võrreldes nende emadega tõstnud toodangu omadusi ja kui see tõstmine on küllalt ühtlane, kui pull omab suurema arvu kõrgetoodangulisi tütreid, siis võime eeldada, et pull kannab endas kasulikke algeid ja annab neid edasi ka oma järglastele. Vastavalt võime hinnata ka kõrgemalt tema pulljärglasi ja tõsta nende kasutamist tegelikul aretusel. Annab aga pull vastupidiselt palju halbu ja nende emadest halvemaid järglasi, peame piirama tema ja tema järglaste pullide kasutamist ja praakima neid võib olla kogu suguvõsaga välja.

Peale toodangu suuruse on väga oluline lüpsiperioodi iseloom. Tege- luses eelistatakse pika ja ühtlase lüpsiperioodiga lehma, kuna nende sööt- mine võib olla rajatud rohkem koresöödale ja karjamaale ning toodangu omahind tuleb suhteliselt odavam kui kõrgete päevalüpsidega kuid lühikese järsku langeva lüpsikurvega lehmadel.

Foto
T. Pool.

Pull „Noobel“ H 1431, sünd. 1927. a. Ema „Malve“ H 12022 toodang 8849 kg piima 319,4 kg võirasvaga, rasva 3,61 %. Isa „Roland“ H 1053. Omanik: Kuusiku riigimõisa.

Lüpsiperioodi iseloom on samuti päritav ja sellejuures on pandud tähele üksikute pullide erinevat mõju oma järglastele.

Toodangu andmete kõrval on tõuraamatu andmestiku alusel võimalik jälgida ka keha välimikuliste omaduste pärandamist. Selleks sisaldab tõuraamat iga tõuraamatusse märgitud veise kohta mõõte, üksikute kehaosade hinnangut ja muid teateid.

Uurimise alla tuleb esijoones võtta loomi, kes antud tõu piirides oma- vad ulatuslikuma aretusliku tähtsuse, nagu paremate karjade ja sugulavade pullid j. t. kes annavad suuremal arvil järglasi. Pole aga sugugi ülearune kõigi tõuraamatusse märgitud pullide liigitamine toodanguvõime järgi ja nende pärandusvõime selgitamine antud võimaluste ja andmete olemasolu piires. Vastavasisuline töö on võetud Eesti Hollandi-Friisikarja Kasvatajate Seltsi töökavasse ja osalt on selle tulemusi avaldatud ka käesoleva töö järgnevatel ridadel.

Tõuraamatu pullide suguvõsad.

Pull on võimeline andma eluea jooksul 400 — 500 ja mõnel juhul isegi kuni 1000 järglast. Selletõttu on ka pulli tõuaretuslik osatähtsus väga suur ja üksikud üldiselt hinnatavamad ning toodanguvõimel või kehaehituselt väl- japaistvad loomad saavad väga suurele arvule loomadele esivanemaks. Kuna järglased pärivad oma vanemaitl ka nende kvaliteedi — toodanguvõime jne. —siis võivad üksikud tõupullid kujuneda sagedasti määravaks kogu tõu edas- pidisele väärtusele ja arengule. Tõuaretustöö juhtide ülesandeks on juhtida hinnangut ja valikut tõu positiivsete omaduste täiendamise ja tõu üldise aretusliku tasapinna tõstmise sihis.

Pullide tõuaretusliku osatähtsuse hindamiseks annab huvitava ülevaate eesti hollandi-friisikarja tõuraamatupullide päritolu lähem selgitamine. Nimitelt põlvneb 1920 — 1934 aastatel tõuraamatusse märgitud 1012 hollandi-friisikarja pullist:

teadmata päritoluga	—	94 pulli	—	9,3%
RE ¹ tõuraamatust	—	160 „	—	15,8%
RL ² „	—	84 „	—	8,3%
imporditud:				
Saksamaalt	13			
Hollandist	27	40 „	—	4,0%
H tõuraamatust		634 „	—	62,6%
Kokku		1012 pulli		100,0%.

Teadmata päritoluga pullid on märgitud peamiselt 1920 ja 1921 aastatel, kus karjaraamatud ja tõudokumendid tihti olid sõja ja revolutsiooni puhul läinud kaduma. Võib aga arvata, et need põlvnesid samuti RE ja RL — s. o. Eestimaa ja Liivimaa friisikarja tõuraamatu veistest. Üksikasjalikumad andmed on olemas Eesti friisikarja tõuraamatusse registreeritud veistest. Viimaste üle saame teha ka lähemaid vaatlusi.

Juba tõuraamatu andmestiku pealiskaudsemalgi jälgimisel ilmneb, et kaugeltki kõik tõupullid ei leia ühtlast kasutamist. Osa neist ei oma üldse tõuraamatusse märgitud järglasi, kuna teised sellevastu väga palju. Eriti suured erinevused on pulljärglaste arvu suhtes, kuna viimaste kaudu peamiselt avaldubki pulli hinnang. Kokkuvõttes on tõuraamatusse märgitud pulljärglasi annud vaid $\frac{1}{5}$ (18,9%) tõuraamatupullidest. Nendestki veel suur

Tab. 22. H tõuraamatupullide tõuraamatusse märgitud pulljärglased 1920—1934.

Bull-Followers of Pedigree Bulls Registered on Pedigreebook 1920—1934.

Pulljärglasi <i>Bull-Followers</i>	Pullide — <i>Bulls</i>		Tõuraamatu pulljärglaste <i>Bull-Followers of Pedigree Bulls</i>	
	Arv <i>Number</i>	% pullide üldarvust <i>% of Total Bulls</i>	Arv <i>Number</i>	%
10 ja üle . . .	11	1,1	246	38,8
5—9 . . .	14	1,4	83	13,1
4 . . .	4	0,4	16	2,5
3 . . .	20	2,0	60	9,5
2 . . .	42	4,2	84	13,3
1 . . .	100	9,9	100	15,8
	Isa tõuraamatusse märkimata või teadmata		45	7,1
Kokku . . .	191	18,9%	634	100,0%

osa — 100 pulli (9,9%) — on annud igauks vaid ühe tõuraamatu pulljärglase. Enamus (51,9%) Eesti tõuraamatu pullidest põlvnevaid pulle põlvneb aga ainult 25 pullist (1. ja 2. rühm). Sellejuures 11 kõige hinnatavam pulli on annud otseste järglastena juba 38,8% tõuraamatusse märgitud pullidest.

¹⁾ Reinblut in Estland.

²⁾ Reinblut in Livland.

Tõuraamatu pulljärglastelt on esikohal eliitpull „Roland“ H 1053 Viisult, kes annud 1934. a. lõpuni 83 tõuraamatusse märgitud pulljärglast. Kuna „Roland“ veel praegu elab (sünd. 1924. a.) ja sugupullina tarvitusel on, siis suureneb lähemate aastate jooksul tema tõuraamatusse märgitud järglaste arv veelgi.

Teisel kohal tõuraamatusse märgitud pulljärglaste arvult on T. Pooli Piistaoja t. eliitpull „Vottele“ H 887, kelle järglasist 1934. a. lõpuni märgitud tõuraamatusse 38 pulli. Teistest tähtsamatest (1. rühma) pullidest tuleb eriti nimetada veel: Põdrangu „Jan-Vodan“ H 1031 — 28 tõuraamatu pulliga, Viisu eliitpull „Adam“ H 891 — 16 tr. pulliga, Säreveere riigimõisa „Adam“ H 1073 — 13 tr. pulliga, Audru riigimõisa „Apollo“ H 1043 — 12 tr. pulliga, Audru riigimõisa „Albert“ H 923 — 12 tr. pulliga, Säreveere riigimõisa „Tõnu“ H 921 — 12 tr. pulliga, Kastre riigimõisa „Andres“ H 721 — 11 tr. pulliga, Säreveere riigimõisa „Tõnu 1.“ H 937 — 10 tr. pulliga, ja Peningi eliitpull „Siegfried“ H 997 — 10 tõuraamatu pulliga.

Andmed pole lõpuotsuste tegemiseks veel päris lõplikud. Paljud viimastel aastatel tõuraamatusse märgitud pullidest on veel liiga noored, ega pole saanud anda tõuraamatuealisi järglasi. Kuid ka paljud vanemad tõuraamatupullid annavad lähematel aastatel järjest uusi järglasi tõuraamatusse juure. Ometi see ei muuda üldist vahekorda ja iseloomulikku olukorda.

Toodu käis esimese põlve järglaste kohta. Järglaste arv suureneb aga ühest põlvkonnast teise geomeetrilises progressioonis (nagu: 1:2:4 või 1:3:9 jne.). Seega teises, kolmandas jne. põlvkonnas üksiku looma järkelaskv on veel palju arvukam ja ulatuslikum.

Nii põlvenevadki 1933 — 1934. aastatel tõuraamatusse märgitud täisverelistest lehmadest üle 50% ja pullidest üle 75%. 2 — 3. põlves nimetatud 11 pullist. Järgnevatel aastatel tõuseb loomulikult nende osatähtsus veelgi.

Siit nähtub, millise suure tähtsuse üksikud pullid omavad tõu edaspidisele arengule. Sellane järglaste rohke kasustamine pole aga igakord kaugegtki põhjendatud pulli oma hinnatavate omadustega. Sagedasti määrab pulli kasustatavuse just asukoha kari, selle kuulsus ja karjaomaniku populaarsus. Palju häid omamaa ja isegi välismaa importpulle (kogu impordist ca 50%) on kadunud keskpärastesse või nõrgematesse karjadesse ja on annud vaid üksikuid tõuraamatusse märgitud järglasi. Teiselt poolt pole kõik laialdaselt kasustatud pullid seisnud oma ülesande ja seisukoha kõrgusel, kuna põlvenedes ise nõrgematest suguvõsadest on annud ka nõrku järglasi.

Järgneb, et paremate karjade ja sugulavade pullid peaksid olema eranditult kõrgekvaliteedilised, et hoiduda nõrgemate suguvõsade levikust. See on tõu ja kogu maa karjakasvatuse huvides.

Pullide pärandusvõime vaatlusi.

Eliitpull Roland H 1053, HE 14.

Eliitpull Roland H 1053 on sündinud 27.XI. 1924. a. Pärit J. L. van der Burg'i karjast Jelsumis Hollandi-Friisimaal. Põlveneb ema poolt Hollandi preferent pullidest Roland II 8539 (emaisa) ja Gerard 6808 (emaisaisa), kuna isaisaisaks on preferent Nico 4969. Viisu m. karjapull 1926. a. peale. Omanik E. Harpe.

Roland H 1053 on eesti friisikarja kõige arvurikkama suguvõsa alustaja. Kuni 1934. a. lõpuni on tema poegi tõuraamatusse märgitud 78. Kogu elus olevat järglaste arvu võib arvestada 300—400 veisele.

Rolandi pärandusvõime jälgimiseks oli kasutada 55 tütre andmed, kelle keskmine toodang 168,9 aastast 53.0 kg piima 193,8 kg võirasvaga, rasva 3,65%. Tütarde emade keskmine toodang 354,6 aastast on 5130 kg piima 175,2 kg võirasvaga, rasvaprotsent 3,42. Seega on Rolandi tütarde keskmine saagiand nende emadest suurem 170 kg piima ja 0,23% rasva võrra. Toodangu tõus tuleb pauna pulli parandava mõju arvele. Emade ja tütarde toodangute tasapinda näitavad järgmised graafikad:

A. Piimatoodang 100 kg-des:
Tütred.

	31	34	37	40	43	46	49	52	55	58	61	64	67	70	73	
34																
37										1						1
40	1	1														6
43								1								1
46			1					2	2							5
49				1	1	1	1				1	1	1			7
52					1	1	2	2	2	1	2				1	12
55			1	1		1		4		1				1		9
58		1								1	1					3
61						1	1	1								3
64							1									1
67							1		1		1	2				5
70											1					1
73			1													1
	1	1	3	3	3	4	10	9	4	5	7	3	1	1		55

Tõus: 170 ± 144 kg

B. Piimarasvasus ‰‰.
Tütred.

3,0 3,2 3,4 3,6 3,8 4,0 4,2 4,4 4,6

	1	1	2	1	1				6
3,2	1	2	9	5	2				19
3,4			4	8	5	1		1	19
3,6		1	2	3	4				10
3,8									1
4,0	1	4	17	18	12	2	—	1	55

Tõus: 0,23 ± 0,03‰

Piimatoodangu tõus Rolandi tütrel nende emadega võrreldes pole kuigi suur ja kuna see on variatsioon-statistilise kolmekordse keskmise vea (viga $m = \pm 144$ kg) piires, siis piimatoodangu tõstmine on ainult oletatav. Sellevastu rasvaprotsendi tõus on kaunis tuntav (0,23‰) ja seejuures väga ühtlane. Arvestades Rolandi järglaste suurt arvu, on tema üldine parandav mõju väga suure ulatusega.

Elitpull Vottele H 887, HE 16.

Vottele H 887 on sündinud 1922. a. Imporditud Hollandi-Friisimaalt 1923. a. Pärit J. L. van der Burg'i karjast Jelsumis. Tema isa on tunnustatud preferent-pull Vodan 6204, emaisa preferent Pel VII 6395. Isaisa Nico 4969 ja isaisaisa ning isaemaisa Jan 3265 on samuti hinnatavamad preferendid. Seega on Vottele H 887 põlvenemiselt üks kõige paremaid pulle. Piistaoja t. karjapull 1923—1930. a.

Vottele H 887 pärandusvõime jälgimiseks on arvestatud andmed 20 tütrest, keskmise toodanguga 69 aastast 4216 kg piima 155,8 kg võirasvaga, rasvaprotsent 3,70. Tütarde emade keskmine toodang 130,6 aastast on 4369 kg piima 155,9 kg võirasvaga, rasva 3,57%. Seega on Vottele oma tütarde piimarasvasust nende emadega võrreldes tõstnud 0,13% võrra, kuna piimatoodang on vähe langenud. Langus on aga variatsioon-statistilise keskmise vea piirides, ega pole seega arvestatav.

A. Piimatoodang 100 kg-des Tütred.

	28	31	34	37	40	43	46	49	52	55	58
34				1		1	1				3
37				2							2
40											
43				1	2						3
46						1	1				2
49			1		1	1		2		1	6
52					1			1			2
55									1	1	
58	1		1								2
	1	—	2	4	5	2	2	3	—	1	20

Langus: 153 ± 263.

B. Piimarasvasus %/o Tütred.

		3,2	3,4	3,6	3,8	4,0	4,2	4,4
2,8	1							1
3,0								—
3,2		2	1					3
3,4	1	1	3		1	1	1	7
3,6		1	4	2				7
3,8			2		1			2
4,0	2	4	10	2	1	1	20	

Tõus: 0,13 ± 0,02.

Arvestades Piistaoja karja üldiselt kõrget tasapinda — võrdlemisi kõrget piimarasvasust ja toodangute tasapinda — pole Vottele saanud anda suurt efekti, kuid arvestades tõu keskmise tasapinnaga — 1934/35. k/a. 3712 kg 3,45% piima — on parandav mõju siiski väga suur. Üldiselt tulebki pulli pärandusvõime jälgimisel väga suurel määral arvestada tasapinnaga, mille juures toodangu tõstmine või langetamine sünnib.

Elitpull Siegfried H 997, HE 28.

Siegfried H 997 on sündinud 1925. a. Imporditud Hollandi-Friisimaalt 1926. a. Pärit M. J. Viersma karjast Roordahuurimist Jelsumis Põlvne ema poolt preferent Gerard 6808-st (emaisa) ja Nico 4969-st (emaisaisa, emaemaisa). Peningi K. Florelli karjapull 1926. — 1932. a. Kantud tõuraamatu eliit osakonda 1935. a. Eliitõuraamatusse märgitud tütreid 12.

Siegfried H 997-ga alustub üks tähtsamaid eesti frisiikarja kõrge piimarasvusega ja ühtlasi kõrge toodanguvõimega suguvõsa. Pärandusvõime arvutustes on aluseks võetud 21 tütre andmed, kelle keskmine aastatoodang 71,5 aastast on 4811 kg piima 190,3 kg võirasvaga, rasva 3,96%. Tütarde emade keskmine toodang 86,2 aastast on 4357 kg piima 152,6 kg võirasvaga, rasvaprotsent 3,50. Tütardel enam 454 kg piima ja 0,46% rasva.

A. Piimatoodang 100 kg-des.
Tütred

	24	27	30	33	36	39	42	45	48	51	54	57	60	63	66	69	72	
E m a d.	27								1									1
	30																	—
	33					1						1						2
	36			1						1								2
	39	1											1					2
	42								1	1				1				3
	45													1				1
	48																	—
	51			1											1			2
	54																	—
	57		1			1										1		3
	60																	—
63								1			2						3	
	1	1	2	—	2	—	2	3	—	2	1	4	1	—	—	2	21	

Tõus: 454 ± 381.

Nagu toodud tabelleist nähtub, on rasvaprotsendi tõstmine väga ühtlane ja tütarde piimarasvasus ühtlaselt kõrge. See eeldab kindlat pärandusvõimet.

Tõnu H 921.

Tõnu H 921 on samuti importpull, pärit J. L. van der Burg'i karjast Jelsumis. Sündinud 1921. a. Imporditud Hollandist 1923. a. Isa preferent Vodan 6204, emaisa preferent Pel XVII 6395. Töötab karjapullina pikemat aega Säreveere riigimõisas.

Tõnu H 921 pärandusvõime uurimiseks oli kasutuskõlbulisi andmeid 20 tütrest, keskmise toodanguga (56 aastast) 3664 kg piima 133,3 kg võirasvaga, rasva 3,64%. Tütarde emade keskmine toodang 84 aastast on 3691 kg piima

A. Piimatoodang 100 kg-des
Tütred.

	22	25	28	31	34	37	40	43	46	49
E m a d.	25					1				1
	28			1						1
	31									—
	34		1		2	1				4
	37						1	3		4
	40				2	1	1			4
	43					1	1			2
	46								1	2
	49					1	1			2
		—	1	1	4	6	2	5	—	1

Langus: 27 ± 94 kg.

B. Piimarasvasus
%
Tütred.

	3,4	3,6	3,8	4,0	4,2	4,4
Emad.	3,4	1	2	1	2	6
	3,6	2	1	3	1	7
	3,8	1	2	3	3	8
		3	2	6	7	21

Tõus: 0,46 ± 0,07.

B. Piimarasvasus %
Tütred.

	3,0	3,2	3,4	3,6	3,8	4,0	4,2	4,4
Emad.	3,2	1	3					3
	3,4	1	2	2		1		5
	3,6		3	2	2		1	8
	3,8	1	1	1	1			4
		—	1	9	5	3	1	1

Tõus: 0,24 ± 0,04%.

ja 125,6 kg võirasva, rasva 3,40%. Seega on Tõnu H 921 oma tütarde piimarasvasust nende emadega võrreldes tõstnud 0,24% võrra. Piimatoodang on jäänud samale tasemele.

Eliitpull Adam H 891, HE 10.

Eliitpull Adam H 891 on sündinud 1922. a. Pärit Viisu karjast. Isa eliitpull Nero H 641. Kantud tõuraamatu eliit osakonda 1931. a. Tütred on eliittõuraamatusse märgitud 16. Omab rohkesti tõuraamatusse märgitud järglasi.

Adam H 891 pärandusvõime jälgimiseks oli kasutuskõlvulisi andmeid 19 tütrest, kelle keskmine toodang 64 aastast oli 5390 kg piima 189,9 kg võirasvaga, rasva 3,52%. Tütrade emade keskmine toodang 104 aastast on 4766 kg piima 156,3 kg võirasvaga, rasva 3,28%. Tõus 624 kg piima ja 0,24% rasva.

A. Piimatoodang 100 kg-des Tütred.

	31	34	37	40	43	46	49	52	55	58	61	64	67	70	73	
										1					1	2
34				1		1										2
37																—
40																—
43											1		1			2
46	1	1					1					1				4
49					1							1				2
52										2						2
55										2		3				5
58	1	1	—	1	1	2	—	4	1	4	2	1	—	1	—	19

Tõus 624 ± 289 kg piima.

Piimarasvasus %/o. Tütred.

	3,0	3,2	3,4	3,6	3,8	4,0	4,2
Emad 3,2	4	2	1			1	8
3,4	1	3	2				6
3,6			1	1	3		5
	—	5	6	4	3	1	19

Tõus: 0,24 ± 0,04%.

FRIISIKARJA EKSPORDIVÕIMALUSTEST. EXPORT POSSIBILITIES OF FRISIAN CATTLE.

J. Lehtman.

Suguloomade müüki loetakse üheks tulusamaks põllumajanduse alaks. Enne maailmasõda müüdi praeguselt Eesti maa-alalt suurel hulgal suguloomi sise Venemaa mõisaomanikele ja semstvodele. Eesti iseseisvuse algul oli lootusi, et see müügivõimalus veel suureneb, sest sõda, revolutsioon ja veel rohkem kodusõda olid Venemaa karja, eriti tõukarja arvu, väga suurel määral vähendanud. Kahjuks võttis Venemaa asemel tekkinud Nõukogude Liidu reorganiseerimine nii palju aega, et karja uuesti ülesehitamisele saadi mõelda alles üsna hiljuti. Ülesehitamise vajadus tekkis eriti pärast üleminekut üksikmajapidamistelt kollektiivmajapidamiste viisile. See üleminek nõudis arvuta suuri ohvreid. Kolhoseerimisel oli koduloomade arvu langus isegi palju suurem kui sõja ja revolutsiooni puhul. Pildi sellest langusest saame, kui vaatleme Nõukogude veiste ja hobuste hulka aastate järgi:

	veiseid	hobuseid
1916. a. oli	60,6 milj.	35,1 milj.
1922. a. „	—	24,1 „
1924. a. „	—	25,6 „
1926. a. „	—	29,2 „
1928. a. „	70,5 „	33,5 „
1930. a. „	52,5 „	30,2 „
1931. a. „	47,9 „	26,2 „
1932. a. „	40,7 „	19,2 „
1933. a. „	38,4 „	16,6 „
1934. a. „	42,4 „	15,6 „

Andmed näitavad, et peale 1928. a. algab järsk langus, mida suudetakse peatada alles 1934. a. Hobuste arvu langust suudeti peatada alles 1935. aastal.

Loomade arvu langemisega käis koos ka pidamise halvenemine. Rahvas ei olnud harjunud kollektiivse majapidamisega, osalt isegi saboteeris seda, ja tagajärjeks oli suur lehmade ahtrus (30—40%), vasikate suur surevus (harilik 20%), väikesed toodangud (tapuks antud veiste eluskaal üle maa 222 kg) jne. Kõik see sundis riigivõimu oma tähelepanu esijoones juhtima karjamajandusele. Alustati suurejooneliselt. Kogu Nõukogude Liit jagati karjaraioonideks ja igasse rajooni määrati kindel tõug. Asutati hulk teaduslikke institute ja katsejaamu. Seati sisse preemiate süsteem. Eriti kõrged on preemiad sunduslike maksude ärajätmise teel neile majapidamistele, kes tõuveiseid kasvatavad. Kavas on suurendada sööda pindala. Seatakse sisse üleriiklikud tõuraamatud. Kogu kari tahetakse muuta puhttõuliseks vältava ristluse (метизация) teel ja selle kiirendamiseks tarvitusele võtta kunstlik sugutamine. Vältava ristluse läbiviimine nõuab puhttõulist materjali, eriti pulle. Neid leidub võrreldes veiste arvuga Nõukogude Liidus kaunis väiksel arvul. Ollakse sunnitud importima. Esimese viisaastaku jooksul on importitud välismaalt:

	Pulle	Lehmi ja mullikaid	Kokku
hollandi-friise . . .	814	297	1 111
švitse	163	52	215
simmentale	1 987	444	2 431
shorthorne	779	188	967
hereforde	1 287	311	1 598

Hollandi-friisidele on lähedased holmogori ja tagiili tõud, keda soovitakse parandada hollandi-friisi pullidega. Kuna nende tõugude jaoks on määratud suured maa-alad, puhttõulisi veiseid on aga seal vähe, näit. holmogori tõuraamatus üldse 1000 veise ümber, siis kavadest kinni pidamiseks on vaja suurel hulgal importida hollandi-friisi karja.

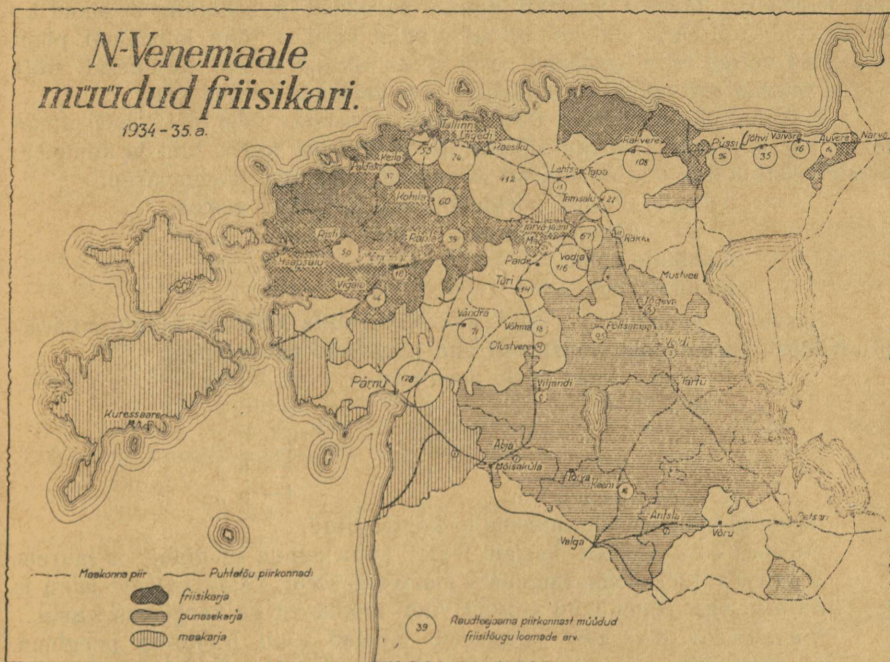
Nii on tõenäoline pikemaajaline karja ekspordi võimalus Nõukogude Liitu. Vähemalt nõuab seda Nõukogude Liidu majandus. Ja meie kuuleme tihti Nõukogude Liidu juhtivalt tegelasilt, et majandus on otsustav tegur.

Müügivõimaluse korral tekib kohe küsimus, missugused nõuded seab üles ostja. Teoreetiliselt on Nõukogude Liidus kindlaks määratud, missugu-

sena tahetakse näha üht või teist karja. Hollandi-friisi ja sellele lähedaste tõugude normid on järgmised:

	Eluskaal		Piima aastas	Rasva %	Tapakaal %
	lehmad	pullid			
Täisverelised friisi .	600 kg	800—900 kg	4 000 kg	3,3	52
Holmogori	440 „	600—650 „	3 100 „	3,74	52
Tagiili	480 „	550—650 „	3 200 „	4,2	52

Soovitakse suuri veiseid, kes tapul palju liha annaksid. Liha on ka eriti hinnas, kuna seda juba hulk aastaid pole saadud küllaldaselt. Need nõuded on lahkuminevad meie karja sihtidest, kuna meil nõutakse suurt aastast piima ja rasva hulka. Kuid neid nõudeid on meil võimalik täita, sest parema söötmise korral kasvab meie hollandi-friisi veis palju suuremaks. Ka on ülesseatud normid ideaal, mille poole püütakse. Tegelus sammub järel.

Tõurajoonide kaart.

Esimene friisikarja import Nõukogude Liitu sündis Ida-Preisimaalt. Osteti peaausjalikult pulle. Need pullid sattusid laiali üle terve Nõukogude Liidu. Hiljem pullide järglaste üle kokkuvõtet tehes leiti, et nad suurde tõuta massi olid nagu ära sultanud. Edasi otsustati importida lehma ja need ühes pullidega paigutada suurte massiividena suurtesse majapidamistesse. Ja nendest majapidamistest siis juba tõukarja ümbruskonda laiali saata.

Niisugust ostu teostatakse ka Eestis alates 1934. a. Riikidevahelises kokkuleppes on ette nähtud, et ost kestab veel 2 aastat s. o. aastal 1936. a 1937.

Hollandi-friisi tõutüüpi veiseid osteti:

	1934. a.	1935. a.	Kokku
Pulle	23	27	50
Tõutunnistustega lehma ja mullikaid	133	51	184
Kontrolli all olevaid lehma ja mullikaid	107	27	134
Kontrollita lehma ja mullikaid	687	550	1 237
	950	655	1 605

Nagu kaardilt näha on suurem osa veiseid saadud just puhtatõu piirkonnast, mis omakorda alla kriipsutab tarvidust ükskord välja jõuda olukorrani, kus terve maa puhtatõu piirkondadeks oleks jagatud. Kõige vähem müügi kõlbulist karja leidub piirkondadest, kus tõugusid alati vahetatakse ja need omavahel segunenud.

Ostu toimetasid mitu komisjoni. Igas komisjonis oli üks zootehnik ja üks loomaarst. Inimesi vahetati kaunis sagedasti ja selletõttu ei olnud ka komisjonide töö päris ühtlane. Juhtus mõnigi kord, et ühe komisjoni poolt praagitud veised teine komisjon vastu oleks võtnud. Siiski kujunesid välja teatud üldised algtingimused, millelele pidi vastama ostetud veis.

Esikohal oli toodang. Peeti silmas, et ostetav veis oleks hea piima- lehm või kujuneks tulevikus selleks. Hollandi-friisi karja tõu- ja kontrolli- aluste veiste kohta olid nõuetavad järgmised toodangu alammäärad:

lehmad 1 kord poeginud	2 500 kg piima aastas,
„ 2 ja enam korda „	3 000 „ „ „
mullikate emad	3 000 „ „ „
pullide emad	4 000 „ „ „

Rasva % alammääraks oli 3,3%. Kontrollita lehmade saagid määrati proovilüpsil karanteenis. Nõuetavad olid järgmised päevalüpsid:

Kuni 3 kuud peale poegimist	12—14 kg.
„ 4—6 „ „ „	8—10 „
„ 7 „ „ „	6—8 „
„ 8 „ „ „	4—6 „
„ 9 „ „ „	4—5 „

Rasva sisalduvust karanteenis ei kontrollitud.

Eelistati osta värskelt lüpsjaid lehma, kuna nende saagiand on suurem.

Värvus pidi olema tingimata mustvalgekirju. Nõuti valgeid jalgu ja ka tähte otsa ees. Tõupuhtaid veiseid võeti mõnikord ka kergemalt vastu.

Vanus oli määratud järgmiselt: lehmad kuni 5 korda poeginud, mullikad mitte alla 20 kuu vanad ja tingimata paaritatud. 30 kuu vanustel mullikatel pidid olema kindlad tiinuse tunnused. Pullid võeti 1½—2 aasta- sed. Meelsamini osteti 1½—2 aastaseid pulle. Vanust kontrolliti peale sarve pügalate veel hammastest.

Eluskaalu alammäärad olid:

1 kord poeginud lehmadel . . .	370 kg
2—5 korda „ „ . . .	400 „
mullikatel	350 „
pullidel 18—24 kuu vanuses . . .	400 „
„ 24—36 „ „ . . .	450 „

Kaal määrati kindlaks täpsel kaalumisel raudteejaamades.

Friisikarja väljalangemine kaalu pärast ei olnud üldiselt suur. Siiski oleks saanud mõnegi looma müüa, kui noorpõlve söötmine oleks kasvatanud korraliku kaalu.

Toitumus pidi olema mitte alla keskmise. Rammusale veisele andes-tati mitmeid välimiku vigu.

Aretamise kõlbulikkus oli nõutav. Ahtraid lehma ei võetud. Nõuti õige paaritamise aja ülesandmist. Mõnigi lehm praagiti välja pika lüpsivahe pärast. Mõni komisjon ei võtnud kinniseid lehma, kui neil puudusid kontrollandmed või vähemalt majapidamises eneses tehtud tähendused lüpside üle. Pullidel nõuti tõendust paaritamisvõime üle. Ka prooviti pullide paaritamisvõimet karanteenides.

Välimikule pandi suuremat rõhku kui meil harilikku veiseostu juures seda tehakse. Nõuti, et välimik väljendaks head piimalehma. Eriti suurt rõhku pandi udarale. Udar pidi olema hästi arenenud ja kõik udara veerandid ühtlased. Praagiti välja suure toodanguga lehma sellepärast, et nende tagumised udara veerandid olid väiksemad esimestest. Põhjenduseks toodi ette, et see vigu on pärandatav. Udar katsuti põhjalikult läbi ja kui seal leiti „sõlmi“ (vigastuse jälgi) siis ei võetud lehma vastu. Proovilüpsil uuriti, kas nisad otse lüpsavad ja kas neil küljel lisaavausi pole. Üldse uuriti udarat palju rohkem kui meil seda tehakse ja sellest tuleb meil võtta eeskuju. On ju hea udar piimatootmisel tähtsamaks eelduseks.

Teine uurimus, millest meie seni tähelepanu pööramata oleme möödunud on, hammaste kontroll. Vaadati hoolega järele, et kõik hambad terved ja suus oleksid. Vajab ju lehm piima valmistamiseks hulga hästi puretud sööta ja seda võimaldavad ainult head hambad.

Nõuti õiget jalgade asetust. Lehmad, kelle tagumised jalad väga risti käisid, praagiti välja.

Hea iseloomu nõudmine oli iseenesest mõistetav. Lehmad, kes hästi lüpsata ei lasknud, praagiti välja. Ka ei võetud tigedaid lehma. Ei sallitud veiste toorelt kohtlemist. Saadeti näiteks tagasi lehm, kellel olid piitsa vordid kehal.

Pullide välimiku nõuded olid valjud. Langes välja väga palju pulle, kellel head esivanemad, kuid kellel küllalt pullilikku väljanägemist polnud. Pullide ostmine paljastas sagedasti esineva puudusena väga nõrka noorte pullide söötmist. Tuuakse kuulsast sugulavast vasikas, nõutakse õige kõrgeid esivanemate saagiande ja kui vasikas koju viiakse, siis toidetakse teda nagu harilikku pullipõnni. Selle tagajärjel kasvab vasikast pulliäbarik, ostja aga kirub pealegi, et sugulava omanik pole annud õiget vasikat, vaid oma praagi. Seega diskrediteeritakse sugulava kogu ümbruskonnas. Kui nüüd Nõukogude Liidu komisjon pulli hoolimata tema hääddest tunnistustest välja praakis, siis on pulliomaniku meeolehärm veel suurem. Nähtavasti tuleb sugulava omanikul anda vasikaga kaasas ka noorkarja söötmise õpetus ja võtta ostjalt all-kiri, et see vasikat söödab õpetuse kohaselt.

Haigusid kardeti. Eriti nakkavat nurisünnitust ja veiste tiisikust. Nurisünnituse eest hoidumiseks oli keeldud komisjonil minna majapidamisse, kus kohaliku loomaarsti andmeil veised nurisünnitust põevad. Peale selle võeti igalt valmis kaubeldud veiselt verd, mis lasti Tartu Ülikooli juures proovida nurisünnituse kindlaks tegemiseks. Ei võetud vastu ka haigus-

kahtlasi veiseid. Majapidamisist, kus üks veis nurisünnituse kahtlane, ei võetud vastu ka terveid veiseid. Kõigil siin terveks tunnustatud veistel võeti Pihkvas teist korda verd nurisünnituse uurimiseks. Meie õnneks seal ei leitud ühtki veist, kes oleks nurisünnitust põdenud või kahtlanegi olnud. See asiolu on eesti karja nime suuresti tõstnud ostjate silmis. Eesti tõukarja müüja maana aga võidaks väga palju, kui siin nurisünnitust hoopis ei esineks. Kuna see haigus praegu piirdub suuremate karjadega ja ainult harva taludes esineb, siis on ülim aeg asuda selle haiguse likvideerimisele.

Veiste tiisikuse kindlaks tegemiseks korraldati 3-päevane karanteen, kus tuberkuliini 1-kordse silmapriitumise ja 1-kordse naha sisse süstimisega jälgiti veiste reageerimist. Kahjuks esines tuberkuliinile reageerimisi rohkem kui vöis arvata. Eriti rohke oli reageerivate arv 1934. aastal. Järgmisel aastal vähenes nende protsent tunduvalt. Nähtavasti lasid paljud karjaomanikud kohalikku loomaarsti veiseid tuberkuliniseerida ega esitanud komisjonile reageerivaid veiseid. Tuberkuloos kipub tungima just suuremate toodangutega karjadesse, nii langesid ka karanteenis välja suuremate toodangutega veised. Nagu Nõukogude Liidu teadlaste pikaajalised uuringud tõendavad, levineb tuberkuloos peamiselt õhu kaudu. Nii ei tohi terveid veiseid pidada ühes laudas reageerivatega. Samuti tuleb noorkari üles kasvatada teises laudas. Kindlat eraldamist teostades eriti talvel on võimalik kasvatada tuberkuloosivaba uut veisepõlve ja seega vabaneda kardetavast karja vaenlasest.

Teistest haigustest kardeti eriti naha peal esinevaid ekseeme. Ka värskete haavadega veiseid ei võetud vastu, isegi kriimustusi põlati.

Ostukomisjon ostis hea meelega karja taludest. Siin oli terve talu kari näha. Oli kari täisvereline ja ka hea pull karjas, siis osteti meeleldi ja makseti palju kõrgemat hinda kui tavaliselt. Oli talu kari segavereline ja täiesti ebaühtlane, siis ei osetud sealt ka üksikut tõuveist, kui mitte tõendada ei saadud, et see omal ajal vasikana mõnest sugulavast oli toodud.

Pullide ostmisel uuriti vereliini. Oli tähtis, missuguse imporditud pulli järglane oli osetav pull.

Tuleviku väljavaated karja ekspordiks Nõukogude Liitu on praegu head.

Nõukogude Liidu karjaparandust teostatakse lööktöö korras. Kava täitmine on seotud tõukarja impordiga. Tõukarjapidajale antavad suured soodustused ergutavad tõukarja soetamist ja ostu.

Hollandi-friisikari on Nõukogude Liidus heas lugupidamises. Selle tõu piirkonnaks on määratud suured rajoonid, eriti suurlinnade ümbrus. Ka on Lääne-Euroopast imporditud puhttõulistest karjadest hollandi-friisi osutunud kõige tervemaks ja uue kliimaga kiiresti kohanevaks karjaks.

Holmogori ja tagiili tõugu karjade parandamiseks vajatakse hollandi-friisi pulle.

Juba imporditud eesti karjaga ollakse rahul. Kari on koondatud üksikutesse suurtesse sovhoosidesse ja seal grupeeritud vastavalt toodangule. Hea söötmise tagajärjel on eesti kari näidanud suuri toodanguid, mis omakorda soodustab müüki.

Näib, et tõupuhtusele tulevikus kordkorralt suuremat rõhku hakatakse panema ja rohkem tunnistuste esitamist nõutakse. Ka tahetakse osta otse talust, et võimalik oleks saada ülevaadet kogu talu karjast.

Praegune konjunktuur tõukarja müügiks näib olevat soodus ja seetõttu tõukarja pidajad võiksid võimalikult rohke noorkarja üleskasvatamisega valmistada müüki omaltpoolt ette.

H. SIRKELI ÜLETEE TALU FRIISIKARJA I JÄRGU SUGULAVA.

*I CLASS BREEDING STATION OF FRISIAN CATTLE on H. SIRKEL'S
„ÜLETEE“ FARM.*

E. Keevallik.

Eesti talu tõukarjade laialaatuslikum ja sihikindlam aretamine algas enamuses alles riikliku iseseisvuse algpäevil tõuseltside asutamisega. Üksikuis karjades võime siiski jälgida teadlikku tõukarja aretamist kaugemastki ajast vastavalt peremehe huvialale. Üks edenenumaid ja arenenumaid on Hans Sirkeli Ületee talu kari Harjumaal, Jõeletme vallas, umbes 20 km Tallinnast.

Talu, mille üldpindala 70 ha, ei ole oma aluspõhjalt tüüpiline Põhja-Eesti loopealne, vaid siin leidub madalama paealuspõhjaga maaalade kõrval ka sügavamad savialuspõhja. Veeäravoolu tingimüsil on aga maapind niisugune, et peremehel on tulnud selle korraldamisel loodusega tugevat võitlust pidada ja lõpliku lahenduse selles küsimuses toob vast äsja loodud veeühing. Ligi 60% talu pinnast on heina- ja karjamaa, umb. 30% põllu ja 10% raba, teede ja ehituste all. Asutatud on 5 kultuurkarjamaa koplit üldpinnaga ca 5 ha, muu rohumaad on enamikus kultuurniit. Koos maa-kuivendusega kasvab järjest kultuurrohumaade osatähtsus.

H. Sirkel, Ületee t. omanik.

Päärõhk on Ületee talus karjapidamisel. Algusest päale peetakse siin eesti holl.-friisi tõugu karja. Praegu koosneb see 30 täisverelisest veisest — 1 karjapull, 16 lüpsilehma ja 13 noorloomad.

Karjasaaduste rahuldavat turustamist võimaldab lähedane Tallinna turg. Talus toodetakse esimese valiku piima, mis saadetakse iga päev otse linna. Lüpsimisel nõutakse äärmist puhtust, mida võimaldab ka uus hästi sisustatud puhaslaut ja perenaise ning peremehe eriline hool. Vasikad müüakse lähemasse või kaugemasse ümbruskonda tõuloomiks. 1934. a. Nõukogude Liitu müüdüd 1 pull ja 5 lehma on seal heas lugupidamises.

Kari on pideva arstliku kontrolli all, mille tõttu see on tiisikusest ja teistest haigustest täiesti vaba.

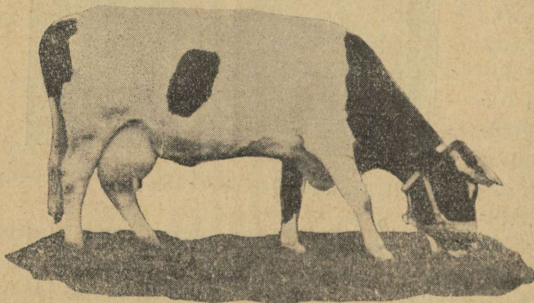
Karja toodang, söötmine ja pidamine.

Nagu juuresolevalt kontrolltabelilt selgub, on karja keskmine toodang ja rasva % näidanud järjekindlat tõusu.

Tab. 23. H. Sirkel Ületee t. kontrollandmed.
Records of Dairy Cattle of H. Sirkel's „Ületee“ Farm.

Kontrollaasta <i>Year of Testing</i>	Aastalehmade arv <i>Yearly Average Number of Cows</i>	Toodang — Production			Söödakulutus kokku sü <i>Total Units of Forage</i>	Jõusööda % <i>% of Concentrated Feed</i>
		Piima kg <i>Milk in kgs</i>	Võirasva kg <i>Butterfat in kgs</i>	Rasva % <i>% of Fat</i>		
1934/35	12,1	5 354	197,9	3,70	3 263	28,7
1933/34	15,1	5 240	189,8	3,62	3 123	34,4
1932/33	13,2	4 968	177,7	3,58	2 946	30,7
1931/32	13,7	4 337	155,8	3,59	2 834	30,7
1930/31	12,4	4 596	163,2	3,55	2 720	35,4
1929/30	12,8	4 291	146,9	3,42	2 597	26,7
1928/29	13,1	4 190	143,4	3,42	3 073	46,5
1927/28	14,3	4 164	140,6	3,42	2 599	39,9
1926/27	13,8	3 652	122,5	3,35	2 492	39,0
1925/26	12,9	3 166	105,8	3,34	2 329	25,4
1924/25	13,3	2 377	81,7	3,44	1 773	11,8

Möödunud kontrollaastal oli Ületee talu karja keskmine toodang 5354 kg piima, 197,9 kg võirasva ja 3,70% rasva 16 lehmast, korralikel 6053 kg piima ja 218,7 kg võirasva. Toodangu tõus on tingitud parema ja väärtuslikuma tõumaterjali valikust ja ka tugevamast söötmisest, mis selgub samast tabelist. Eriti on hakatud panema rõhku põhisisööda ratsionaalsemale kasutamisele, mis tuleb panna asutatud kultuurkarjamaa koplite ja kultuurniitude arvele. Jõusööda % on järjest vähenenud ja kõigub viimastel aas-

Foto N. Masso.

Elilehm „Noora“ H 11806 HE 158, sünd. 24. XI 1924. Toodang 1932/33. k/a. 7783 kg piima 271,6 kg võirasvaga, rasva 3,49%. 8,5 a. keskmine toodang 6124 kg piima 207,7 kg võirasvaga. Omanik H. Sirkel Ületee t.

tatel 30% piires ning püütakse toime tulla koduse jõusöödaga. Juurvilja antakse tugevasti — kõrgema päevalüpsiga lehmile kuni 40 kg päevas. Eri- list rõhku pannakse noorkarja kasvatamisele ja söötmisele. Sooja täispii- maga joodetakse lehmvasikaid neli ja pulivasikaid kuus kuud. Lisana selle juurde saavad nad veel häid heinu, juurvilja ja linakooke. Võimaldatakse vaba liikumist ja arenemist. Hoidutakse vasikate müümisest noorelt ja kas-

vatatakse võimaluse korral kohapeal senikaua kuni täispiimaperiood läbi. See hoiab väärtusliku tõumaterjaali kaotsimineku noorloomade nõrga söötmise tõttu juhuslike ostjate juures. Ka aitab see tasandada eluvasikate nõudmise hooajalisust. Sest suurem nõudmine eluvasikale on meil kevadperioodil ja sageli tuleks müüa sügisesi vasikaid lihunikule. Osalt sellest tingitult on Ületõe talus noorkarja % kõrge, ulatudes 45% -le.

Karja tüüp ja põlvnemine.

Ületõe talu karja koosseisu ja põlvnemist saame tõuseltsi andmeil jälgida alates 1922. aastast, mil seal tehti esimene tõuraamatusse märkimine E. Holl.-Friisikarja Kasvatajate Seltsi instruktoriga poolt, ja karjakontrollandmeid alates 1924. aastast Jõeletme kontrollühingu asutamisega. Tegelikult ulatub see areng hoopis kaugemale. Tõuseltsi ja kontrollassistendi puududes oli loomade valikul, välimiku ja tüübi hindamisel ning toodangu arvestamisel ainukeseks otsustajaks peremehe oma silm ja hoolsus. Kasustades peremehe mälu ja ülestähendusi saame ettekujutuse Ületõe talu karjast juba enne maailmasõda.

Lehm „Tooni“ HS 7389 järglastega. Omanik H. Sirkel Ületõe t.

Kui enamuses meie tõukarjades on määravaks pullide suguvõsad nii toodangu kui ka tüübi suhtes, on Ületõe talu kari pärinud oma ilme enamuses lehmesivanemalt. Põhjapanevaks tüübi ja välimiku andmisel on jäänud Ületõe talu karjale lehm „Tooni“ HS 15/16 7389. Suuruselt ja raskuselt pisut üle keskmise, kalduvusega pikemale kehale, muidu eriti tugeva rinnaga, kuiva tugeva lihastikuga ja tiheda luuga, kirjalt valge värv ülekaalus. Umbes sarnaseks on jäänud Ületõe talu karja tüüp ka tänaseni, ainult noorematel loomadel kaldub värvus musta kasuks. Eriti hea kombinatsiooni rasva % tõstmisel on annud lehm „Tooni“ oma karjast põlvnenud pulli „Reksi“ kaudu, kelle järglasena lehm „Lea“ H 11800 on osutunud kindlaks kõrge rasva % pärandajaks. Pullide kasutamisel on toodud karja võrrast verd Maardu mõisa karjast ning viimasel ajal ka Viisust ja Kostiverest. Isa poolt Maardu mõisa karjast põlvnenud pulli „Lembit“ H 333 kaudu jõuame tagasi kuulsale Tuula mõisa karjani ja selle praegu elusolevaid järglasid võime jälgida 50 aastast põlvnemist. Pull „Lembit“ on püsinud Ületõe talu karjapullina pikemat aega. Praegune karjapull „Hitler“ H 2237 on pärit Kostivere mõisast. Tema isa „Albert“ H 1723 on importeeritud Hollandist. Isaema toodang — 6385 kg piima, 298,1 kg võirasva ja 4,33% rasva. Ema H 17604 on Kostivere mõisa paremaid lehmi toodanguga 6156 kg piima, 223,8 kg võirasva ja 3,63% rasva.

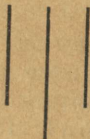
Kokkuvõttes võib öelda, et raskusist hoolimata on jõudnud Ületee talu kari kõrgele tasemele — terveks, kõrge toodanguvõimeliseks, täisvereliseks, väärtuslikuks tõumaterjali koguks.

Foto N. Masso.

Rühm Ületee t. eliitlehmi Tallinna näituse aias 1935.					
„Noora“	H 11806	— 7783	kg piima	271,6	kg võirasva, 3,49 % rasva.
„Trulla“	H 15682	— 5820	”	215,3	” ” 4,05 ” ”
„Leida“	H 14636	— 6344	”	244,7	” ” 3,86 ” ”
„Neelik“	H 16802	— 6161	”	201,7	” ” 3,27 ” ”
Rühm omandas I auhinna. Om. H. Sirkel.					

Põllumajanduslikel näitusil on Ületee talu karja väljapanekud tunnustatud kõrgemate auhindade väärliseks ja 1935 aastast alates on Ületee talu eesti holl.-friisi tõu I järgu sugulava.

i
A-5091